

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

2

ЖНІУНЯ
1991 г.
№ 31 (3597)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ—15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

РАСПАД

Анатолий СІДАРЭ-ВІЧ: «Ёсць такія арганізмы, якія не могуць жыць на свежым паветры, пад сонцам. КПБ, КПСС з такога роду арганізмаў. Свежы ветрык самых маленькіх перамен, дэмакратызацыі, святло праўды дзейнічаюць на іх згубна...»

СТАРОНКА 4.

ЗАЎСЁДЫ ЎЧАРАШНЯ

Нататкі філосафа У. Семенюка пра бальшавіцкую канферэнцыю ў Мінску.

СТАРОНКІ 5, 12.

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

Сяргей ГРАХОЎСКІ: «Па плошчы лязгалі гусеніцамі два танкі... мітусіліся высокія вайсковыя чыны, аддавалі ўзмоцненыя мегафонам каманды. Сапёры ў пастаменце свідравалі адтуліны, закладалі ў іх тол. Па лесвіцы папаўзла постаць у блішчэстай касцы і накінула пятлю з тоўстага тросу на шыю таварыша Сталіна...»

СТАРОНКІ 5, 12.

ЕЎРАЦЭНТРЫЗМ

І НЕЕЎРАПЕЙСКАЯ АЛЬТЭРНАТЫВА

або Ці беларускі гэта шлях — «вяртанне ў Еўропу»!

СТАРОНКІ 6—7.

ПОМНІК БУДЗЕ... АЛЕ ЯКІ?

«Як гэта ні дзіўна, але дагэтуль не акрэслена ідэйная канцэпцыя мемарыяла каля Траецкага прадмесця, незразумела, каму і з якой мэтай ставіцца помнік. Мы збіраемся ўславіць подзвігі ці ўшанаваць ахвяры, ці зрабіць і тое і другое адначасова! Які ўвогуле сэнс мы ўкладваем у разуменне «афганская вайна»? Гэта інтэрнацыянальная дапамога суседняй дзяржаве ці злачынства супраць яе народа!.. Помнік славы ці помнік пакаяння...»

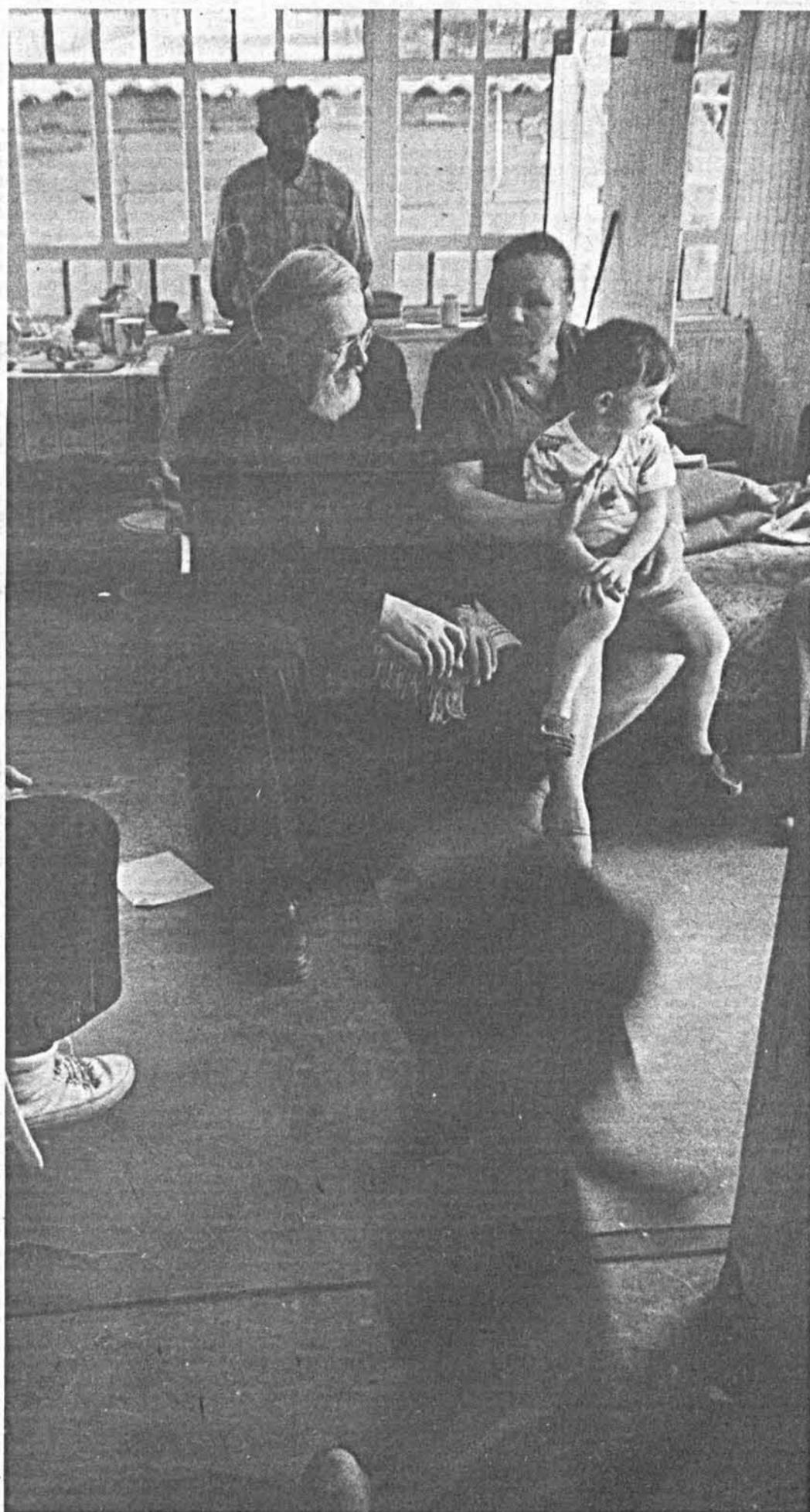
СТАРОНКІ 10—11.

КУРАПАТЫ—ІГУМЕН: КРЫВАВАЯ ДАРОГА

Жальбіны на Чэрвеньшчыне ў памяць бязвінна закатаваных.

СТАРОНКА 13.

Якімі толькі эпітэтамі, несправядлівымі і бруднымі, не суправаджалася імя айца Надсана на старонках рэспубліканскага друку. А ён зноў і зноў прыязджае да нас з чарговай партыяй лекаў для чарнобыльскіх дзяцей. З Англіі ён едзе ў чарнобыльскую зону [а ці

бывалі там тыя, хто распускае пра яго плёткі], каб сустрэцца з людзьмі, каб даведацца пра іх турботы і патрэбы. Вось і гэты здымак Анатолий Кляшчук зрабіў у Хойніцкай раённай бальніцы, куды айца НАДСАНА прывяла дабрачынная місія і любоў да Бацькаўшчыны.

Кола Дзён

Справа астралагаў ацэньваецца, што нясуць нам тыя ці іншыя падзеі, у залежнасці ад таго, пад якімі зоркамі яны адбыліся. Але ці заўважылі вы, што мінулы тыдзень быў багаты на такія мовы, знамянальныя і вызначальныя падзеі... Памёр Лазар Кагановіч, апошні са сталінскага «кабінету міністраў», апошні са сталінскіх апычнікаў. Смерць ягоная «збылася» паводле прадказанняў астралагаў на гэты год. Ці збудуцца іншыя іх прадбачэнні? 150 гадоў назад загінуў М. Ю. Лермантаў. Ранейшыя, звязаныя з ім юбілейныя даты прыпадлі на гады фатальныя ў нашай гісторыі: 1914 і 1941 — пачатак вайны, 1964 — канец адлігі. Што нясе нам, у такім выпадку, 1991-ы?

Зусім па-іншаму выглядае ў гэтым святым візіт Дж. Буша ў нашу краіну. Ці стане ён вызначальным? Ды будзем спадзявацца, што дадасць ён нам толькі аптымізму і добрых надзей на будучыню.

26 ЛІПЕНЯ

М. Гарбачоў выйграў пленум ЦК КПСС. Бура, якая прымяраювалася да пленума, перанесена на нечарговы з'езд КПСС. Цікава, ці не ў Мінску ён адбудзецца?

27 ЛІПЕНЯ

Які суверэнітэт — такое й свята. Поўная адпаведнасць. Ці не таму супаў Дзень незалежнасці з выхадным, каб прайсці зусім непрыкметна?

28 ЛІПЕНЯ

спяваннем гімна «Шчэ не вмерла Украіна!» закончылі свой першы з'езд афіцэры братаў рэспублікі. «Без нацыянальнай гвардыі — не можа быць незалежнасці» — падкрэслівалася на ім. Вайскоўцы беларусы згаджаюцца з гэтым. Але — пакуль моўчкі.

29 ЛІПЕНЯ

Грузія і Армения падпісалі між сабою дагавор, які ў сродках масавай інфармацыі названы гістарычным. Нарэшце паразумеліся хрысціяне, што жывуць у мусульманскім акружэнні.

30 ЛІПЕНЯ

Барыс Ельцын зрабіў свой наступны крок: ад імя Расіі падпісаў дагавор аб супрацоўніцтве з Летуваю.

31 ЛІПЕНЯ

пачаўся афіцыйны візіт Прэзідэнта ЗША Дж. Буша ў СССР. Сустрэча з ім, акрамя Прэзідэнта СССР, таксама і прэзідэнта Расіі і Казахстана. Дж. Буш выступіць у парламенце Украіны. Шматзначныя факты. Між тым, Беларусь па-ранейшаму «па-за кадрам» актыўнай міжнароднай палітыкі. І, відаць, не толькі таму, што ў нас няма свайго прэзідэнта...

Вярхоўны Савет Летувы ў прынятай рэзалюцыі прызнаў незалежнасць югаслаўскіх рэспублік Славеніі і Харватыі.

1 ЖНІЎНЯ

на летувіска-беларускай мяжы, на мытні ў Медніках забіта 6 супрацоўнікаў праваахоўных органаў і мытні Летувы, двое паранена. Адзін з параненых памёр. АМАП Летувы і Латвіі заявілі, што яны не маюць дачынення да злачынства.

2 ЖНІЎНЯ

пачалася падпісная кампанія. Чытачам сёлета даведзецца яшчэ больш патрабавальна судадносіць свае густы з памерамі сваіх кашальцоў. Значна выраслі цэны, павялічыўся і выбар перыёдыкі — у саюзны каталог уключана 1800 выданняў, у беларускі — 285. Як не згубіцца ў гэтым інфармацыйным моры? «ЛІМ» спадзяецца на сваіх старых і новых чытачоў.

3 ПОШТЫ ТЫДНЯ

ГОНАР АФІЦЭРА?

Сваё нядаўняе выступленне ў «Літгазете» вядомы савецкі пісьменнік і публіцыст Яраслаў Галаванаў пачаў з расказу пра быццам бы дробны выпадак — на заправачнай станцыі ён згубіў партманет з дакументамі і невялікай сумай грошай. Неякі «прыстойны» чалавек, які знайшоў яго, дакументы даслаў па адрасе, грошы — сто рублёў пакінуў сабе... Факт гэты даў падставу аўтару паразважаць аб дэвальвацыі ў нас самога паняцця — гонар. І як адзін з яркіх прыкладаў гэтага — заплямлены хлуснёй маршальскі мундзір міністра абароны СССР Д. Язава, які неаднойчы ўводзіў у зман Вярхоўны Савет СССР.

Што і казаць, аб афіцэрска-гонары мы больш сёння ведаем з гістарычных кніг, а не з паўсудзённага жыцця нашай арміі, нашага афіцэрскага корпуса.

Мы прызвычаліся да хамства, бескультура многіх,

вельмі многіх людзей з афіцэрска-пагонам. Хто з вас не бачыў, як у аўтобусе сядзіць, разваліўшыся, маладзенькі капітан, не звяртаючы ўвагі на пажылую стомленую жанчыну, што стаіць побач?

А ўзнімем «планку» вышэй — паглядзім, як паводзяць сябе ў жыцці нашы вышэйшыя военачальнікі. Колькі пісалася ў цэнтральнай прэсе пра шыкоўныя дачы, якія пабудавалі сабе за дзяржаўны кошт генералітэт. Ну і што? Ці сорамна стала хоць каму-небудзь з тых золатапагоннікаў? Ані. Як быццам не пра іх гаворка.

Ды і ў Беларусі адбываецца нешта падобнае — дачны бум захлынуў і вышэйшае афіцэрскае акругі. Відца, сёй-той мяркуе, што калі ёсць дача, дык яго не перавядуць служыць у іншае месца. А спытаем, ці сумленна здабыты цэгла, бярвенні, іншы будаўнічы матэ-

ВІНШУЕМ!

СВЕДКА І ТВОРЦА

Віктару Аляксандравічу Грамыку прысвоена ганаровае званне народнага мастака Беларусі. Гэта той выпадак, калі разуменне «народны» сапраўды адпавядае зместу творчасці майстра і ягоным заслугам перад Беларуссю.

Пачаткам самастойнай творчасці Віктара Аляксандравіча трэба лічыць 1958 год, калі ён скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. Цікава, што пачынаў наш вядомы жывапісец як графік, і толькі потым усваяваў, адчуў, што ягоная стылія — фарбы. Ягоныя жывапісныя творы — гэта адбітак своеасаблівага разумення беларускай прыроды, сціплай і велічнай, народа Беларусі, стрымананага ў пачуццях і багатага душою.

У 1941—1944 гадах будучы мастак удзельнічаў у партызанскім руху. Такое не забываецца, таму праз усю творчасць В. Грамыкі праходзіць тэма Вялікай Айчыннай. Гэта не афіцыйна, гэта

памяць сэрца. І яшчэ — жаданне праз гады асэнсаваць сваё юнацтва. Такі погляд заўжды суб'ектыўны, але гэты і цікавы.

Шэраг твораў В. Грамыкі, у прыватнасці, «Ільня беларуская», «Чырвоныя землі

рыя? А ці не скарыстоўваўся службовы транспарт? А ці не працавалі на ўзвядзенні дачных церамкоў салдаты?

Военачальнікі (вядома, не лейтэнанты, капітаны і маёры, а вайскоўцы — рэдка ніжэй палкоўніка) паўстаюць супраць крытыкі вайсковых балячак, імкнуцца зрабіць армію закрытай зонай, каб пазбавіць грамадства якой бы там ні было інфармацыі аб вайсковым жыцці, іх незаслужаных прывілеях, злоўжываннях службовым становішчам.

Калі пішучы пра вайсковыя «кропкі» (гарнізоны, што месцяцца ўдалечыні ад буйных гарадоў), то адразу згадваюць пра адсутнасць тэатра, добрай бібліятэкі, іншых культурных асяродкаў. Але ж самая адметная асаблівасць тых гарнізонаў — ўсеўладнасць гаспадароў-камандзіраў. Мне давялося служыць у адным з далёкіх (далёкіх нават ад Радзімы) гарнізонаў. Камандзіры разам з клопатам аб баявой падрыхтоўцы, з вялікім імпэтам займаліся і размеркаваннем вострадафіцыйных прамысловых тавараў. Яно ў некаторым сэнсе і зразумела — за парадкам і тут па-

вінен камандзір сачыць, тым больш, што ў яго асобе ўважана савецкая ўлада (гарнізон быў, паўтаруся, за мяжой). А «парадак» быў такі — у дзень прывозу тавара ў магазін «ваенгандлю» дапускалася толькі жонка камандзіра. Наступным днём — толькі жонкі пяці яго намеснікаў. І толькі пасля — камісія па размеркаванні таго, што засталася, паміж астатнімі.

Я ніколі не пазайздросчы сучаснаму савецкаму прадпрымальніку, калі ён будзе раскатваць на «мерседэсе» ці трымаць на поўдні шыкоўную дачу. Не пазайздросчы і не абурася, калі ўсё гэта не ўкрадзена. Зарабіў — няхай карыстаецца. Няхай карыстаецца ўсемагчымымі прывілеямі і наш генералітэт, але ў межах закона. На справе ж вельмі часта атрымліваецца штосьці зусім процілеглае. Ці не таму ў вачах перадавой грамадскасці армія сёння ўяўляе сабой асяродак кансерватызму, рэакцыі, антыдэмакратызму. Гэта балюча ўсведамляецца.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ, вайсковец.
Мінск.

Хроніка Адраджэння

Таварыства беларускай культуры ў Маскве пры дапамозе пастаяннага прадстаўніка БССР у Маскве атрымала ўласную залу, якую здабывала 2,5 гады. Як лічыць наш аўтар В. Нагнібда, «першы крок да стварэння беларускага культурнага цэнтра ў Маскве зроблены».

У Алма-Аце культурны цэнтр беларусаў стала працуе з мая г.г. Нядаўна да яго далучылася новая самастойная грамадская арганізацыя — Асацыяцыя выпускнікоў землеўладкавальнага факультэта Беларускай сельгаскадэміі ў Казахстане. Асацыяцыя мае статус юрыдычнай асобы і гуртуе колішніх выхаванцаў факультэта, якіх багата працуе на цалінных палетках. Для жаданых напісаць — адрас: 480035, Алма-Ата-35, а/с 77.

«Шляхам Скарыны» — так называецца бюлетэнь Маскоўскай гарадской арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны. Выйшла тры нумары выдання, у якіх адлюстравана дзейнасць таварыства, змешчаны даведчыя матэрыялы пра беларусаў у Маскве. У чэрвеньскім нумары «Шляху» ўпершыню надрукаваны асобныя вершы Я. Пушчы і З. Бядулі 1920-х гг. Звестак аб падпісцы на выданне пакуль не маем.

У Мінску пачаў выходзіць «часопіс беларускіх ветэранаў» «Зважэй», які дасюль друкаваўся толькі ў Таронта (Канада). Са згоды рэдакцыі часопіс рэпрадукуецца на Бацькаўшчыне Задзіночаннем беларускіх студэнтаў. Замовы накіроўваць на адрас: 220018, Мінск-18, а/с 155.

АКЦЫЯ «АНТЫАТАМ»

З ініцыятывай правядзення гэтай акцыі ў Беларусі выступілі маладзёжныя арганізацыі «Выбранеціны шыхты» (пры ТБМ імя Ф. Скарыны) і Ліга жанчын Беларусі. У сумеснім звароце да грамадскасці гаворыцца аб неабходнасці прыняцця рашучых захадаў, скіраваных на рэалізацыю запісаных у Дэкларацыі аб суверэнітэце намеру «зрабіць сваю тэрыторыю

бяз'ядзернай зонай». Аўтараў зварота непакоіць «пагроза выбуху ваеннага атама на нашай зямлі». І без таго засыпанай чарнобыльскай радыяцыяй. «Ці ведаеш ты, што на Беларусі размешчана палова ядзерных ракет (? — РЭД.) Саюза?» — задаюць нам пытанне прыхільнікі антыатамнага руху. Каб падштурхнуць Вярхоўны

Савет БССР да паслядоўнага выканання згаданай часткі Дэкларацыі, «Шыхты» і Ліга жанчын распачынаюць збор подпісаў супраць ядзернай зброі, якія затым будуць перададзены ў Вярхоўны Савет. Мяркуюцца таксама правядзенне мітынгаў і пікетаванне ракетных баз на тэрыторыі рэспублікі. Ці адбудзецца першая масавая антыатамная акцыя ў Беларусі?
Ю. л.

...І ў НАРВЕГІІ — БЕЛАРУСЫ

На днях старшыня Біблейскага таварыства Беларусі евангелісцкі святар Г. Родаў вярнуўся з нарвежскага горада Хамар, дзе ўдзельнічаў у рабоце кангрэса хрысціянскай місіі «Гедыён» [святая місія па распаўсюджанню рэлігійнай літаратуры].

У гутарцы з нашым карэспандэнтам пасля прыезду Г. Родаў паведаміў, што практычным вынікам паездкі стала дамоўленасць аб атрыманні з-за мяжы Біблейскім таварыствам Беларусі і рэспубліканскай суполкай «Гедыён» камп'ютэрнай тэхнікі і іншых сродкаў. Дапамогу «Гедыёна» Бела-

русь атрымае першай з савецкіх рэспублік.

Але асабліва ўразіла святара сустрэча з нарвежскімі беларусамі ў Осла. Аб прыездзе земляка яны даведаліся з перадачы тэлебачання і «перахапілі» яго ў аэрапорце перад самым адлётам. Першыя дваццаць хвілін сустрэчы, па словах Г. Родава, былі хвілінамі слёз... М. Са-

доўскі і яшчэ каля дзесятка нашых суайчыннікаў у Нарвегіі распыталі мінчаніна аб падзеях на Бацькаўшчыне, паведаміўшы са свайго боку, што пільна цікавіцца станам рэформаў у СССР і маюць намеры аказаць рэспубліцы эканамічную дапамогу. Але пакуль іх дабрачыннасць стрымліваецца палітычнай нестабільнасцю ў краіне. З друкаваных выданняў нарвежскія беларусы стала чытаюць «ЛІМ» і «Голас Радзімы».

Ю. 3.

СПРАВА ДЛЯ «СЛАВЯНСКИХ ВЕДОМОСТЕЙ»

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

Газета «Славянские ведомости» мае вельмі своеасаблівы дэвіз: «О крепись, моя Родина!». І то праўда, маючы такіх «дзетак» як «Політычны сабеседнік», «Время и мы», «Славянские ведомости», а галоўнае — тых, на чым утрыманні знаходзяцца гэтыя і падобныя ім «незалежныя» органы, Радзіма павінна рыхтавацца да горшага. Можна, да надзвычайнага становішча і грамадзянскай вайны. Тут варта нагадаць словы Віталія Кароціча: «Нячаста даводзіцца трымаць у руках такія канцэнтраты нянавісці і глухаты. І бясцілля. Гэта трэба чытаць, каб убачыць і зразумець, ад чаго мы атрасаемся. Павінны атрэсціся. Сёння асабліва відавочна тэндэнцыянасць ілжы: не памылка, а менавіта тэндэнцыяналізаваная няпраўда, якую спрабавалі ўкараніць у народную свядомасць, каб чарговы раз павярнуць яе сабе на карысць».

«Славянские ведомости» аплакваюць параженне іракскага дыктатара Саддама Хусейна ў вайне супраць Свабоднага Іраку. Чытачам даводзіцца, што «Сталін — гэта эпоха барацьбы і перамог, умацавання дзяржавы, паляпшэння жыцця працоўных», і што ідэя стварэння нацыянальнага культурна-асветніцкага цэнтру імя Францішка Скарыны выспела не ў свядомасці беларускага народа, а ў нетрах ЦРУ, і яшчэ шмат чаго...

Мы ж засяродзім увагу на публікацыі «Яшчэ раз пра ААН, ЮНЕСКА і грошы для Чарнобыля», змешчанай у № 3 памятнага выдання. Бо публікацыя гэта з'яўляецца вельмі сімптаматычнай напярэдадні

падпісання новага Саюзнага дагавору. Сэнс адкрытага ліста «Славянских ведомостей» міністру замежных спраў П. Краўчанку такі: Беларусь як суверэнная дзяржава — сябра ААН, ЮНЕСКА, іншых міжнародных арганізацый павінна ўносіць грашовы складкі ў фонды гэтых арганізацый, і, зразумела, не ў «драўляных» рублях, а ў канвертуемай валюце, якой нам самім не хапае на барацьбу з наступствамі Чарнобыля. Гэта ненармальна. Таму «выхад Беларусі з ААН і іншых міжнародных арганізацый быў бы зразумелым прадпрымацтвамі розных краін — бо справа ідзе аб выжыванні народа».

Пытанне аб фінансаванні Чарнобыльскай праграмы на Беларусі сапраўды надзвычай важнае. Але чаму ж, узяўшыся за яго вырашэнне, «Славянским ведомостям» не звярнуць увагу на тое, што сёння Беларусь будзе казармы для дадатковых кантынентаў Савецкай Арміі, што выводзяцца з былых сацыялістычных краін, у той час, калі няма ні фондаў, ні сродкаў, ні будаўнічых матэрыялаў для стварэння новых паселішчаў на чыстых землях для «чарнобыльцаў»? Чаму б газеце не абурыцца тым, што Беларусь — ахвяра Чарнобыля — па-ранейшаму аддае ўсю заробленую яе прадпрыемствамі валюту на патрэбы Цэнтра? Нарэшце, ёсць шматмільённая ўласнасць КПСС-КПБ, якую таксама можна было б скарыстаць больш рацыянальна, чым на аздобу жыцця партыйнай наменклатуры (медыцынская спецабслуга, спецыялісты, спецабслуга, спецабслуга, спецабслуга па дыпламатычнай лініі за мяжу і гэтак далей). Дык,

можна, Беларусі лепш выйсці не з ААН, а з Савецкага Саюза? Кому перашкаджае членства Беларусі ў ААН?

Міжнародны статус Беларусі і Украіны вельмі своеасаблівы. Гэтыя рэспублікі, будучы часткамі унітарнай савецкай дзяржавы, адначасова прадстаўлены ў свеце і як дзяржавы суверэнныя. Такія акалічнасць стварае для Крамля пэўныя праблемы. Калі, скажам, нейкі замежны ўрад, дзяржаўны дзеяч ці прадпрымацель спрабуе выйсці на Латвію ці Грузію, не спытаўшы дазволу Масквы, тая падумае вэрхал аб умяшальніцтве ва ўнутраныя справы СССР. І тут усё па закону. Але гэты закон не распаўсюджваецца на Беларусь і Украіну. Праўда, пакуль, пры сённяшнім рэспубліканскім урадзе і Вярхоўным Савеце БССР, Беларусь «ведае сваё месца».

Пакуль... А што будзе заўтра?

Дарэчы, пытанне аб захаванні за Беларуссю месца ў ААН пасля падпісання новага Саюзнага дагавору, які знешнюю палітыку цалкам аддае Цэнтру, увесь час неяк замоўчваецца. Маўляў, падпішам дагавор, а там пабачым («Коса, коса — пакуль у аглоблі»). І найлепшае выйсце пэўным колам бачыцца, відаць, у тым, каб Беларусь «добраахотна» адмовілася ад месца ў ААН.

Цікава і тое, што друкаваць гэты абсурд у «Звяздзе» ці «Советской Белоруссии» не сталі. Гэтыя газеты ўсё ж такі маюць пэўны аўтарытэт, пэўны статус. Для такіх спраў ёсць «Славянские ведомости».

П. ВАСІЛЕУСКІ.

РЭПЛІКА

ПАД ЗЯМЛЁЙ УСЁ ПА-РАНЕЙШАМУ

Колькі было коп'яў зламана з-за таго, што многія вуліцы сталіцы рэспублікі ды і іншых гарадоў маюць назвы... саюзна-значэння. Здавалася б, спраўдлівае пакрысе пачынае вяртацца. Толькі ў апошні час у Мінску зноў з'явіўся Лагойскі тракт, вуліцы Даўгабродская, Старажоўская...

Праўда, у дачыненні да метро змен аніякіх. Хіба што толькі станцыі Купалаўская і Няміга маюць беларускі каларыт. Астатнія ж... Пралетарская, Першамайская, Фрунзенская, Кастрычніцкая... Ці то ў Мінску знаходзіцца, ці ў якім-небудзь іншым «звышінтэрнацыянальным» горадзе!

Магчыма, сё-тое ў Мінгарвыканоме робіцца, каб некалькі упарадкаваць назвы новых

станцый метрапалітэна, надаць ім нацыянальнае гучанне?

Разгортваю адзін з нумароў газеты «Добры вечар» (за 22 ліпеня 1991 года) і позірк спыняецца на інфармацыі «Я ведаю: станцыя будзе!». У ёй паведамляецца: «Думаецца, мінічам цікава будзе даведацца, што станцыя, якая сёння ўзводзіцца і маршрут якой пройдзе ад прыпынку «Усход» да лёгкаатлетчнага спартыўнага комплекса СК ЧБВА часова, як рабочая назва, прысвоена найменне «Спартыўная». Станцыя ж ад прыпынку «Інстытут культуры» да комплекса Беларускага ўніверсітэта часова названа «Універсітэцкая». І далей: «Таное рашэнне прынята 17 ліпеня гэтага года на пасяджэнні камісіі Мінгарвыканкома па

назвах і перайменаваннях вуліц горада Мінска».

Ёсць станцыя «Трантарны завод» — калі ласка — «Спартыўная»... Ёсць «Пралетарская» — наце — «Універсітэцкую». Як быццам, ніхто і не пакрыўджаны. І рабочы клас увагай не абдзелены, і савецкае студэнцтва. І ўсе яны разам, палюць любяць спортам займацца.

А калі сур'ёзна? Няўжо ні ў кога з членаў камісіі (а ў ёй нямала аўтарытэтных таварышаў) фантазія на большае няздатна? І хіба можна паверыць, што рабочая назва з цягам часу не стане назвай пастаяннай?

Выйсце, думаецца, у адным. Пакуль не позна аб'явіць гарадскі конкурс на імя будучых назваў новых станцый метрапалітэна. Аlesia МАРЦІНОВІЧ.

АДГАЛОСКИ

Паўднёва-ўсходні Вавілон?

Асацыяцыя з біблейскім сюжэтам узнікае, калі спрабуеш асэнсаваць мову выданняў, надрукаваных... па-беларуску. Дакладней кажучы — гэта іх выдаўчы ліцаў, што выданні друкуюцца на самай «сапраўднай» беларускай мове, але калі бярэш у рукі пэўныя «беларускія» газеты, дык бракуе школьнай граматы, каб адолець тэкст.

Раней хоць існавала пэўнасць у моўным пытанні: рэспубліканская прэса, радыё і тэлебачанне ўжывалі адзіную ўнармаваную мову, якая не змянялася ад рэформы 1957 г. Праўда, эміграцыйныя друкавалі газеты і выступала па радыё «Свабода», карыстаючыся граматыкай Б. Тарашкевіча — першай сістэматызаванай граматыкай нашай мовы, прапанаванай у 1920-х гг. Чытачы ж мелі самае эфемернае ўяўленне аб «тарашкевіцы».

Восенню мінулага года прапановы перагледзець і дапоўніць існуючы правілі усё-ткі патрапілі ў Дзяржаўную пра-

граму развіцця мовы, якая прадугледжвае абмеркаванне сучаснага правапісу на акадэмічным узроўні. Але на працягу года моўная праблема была значна толькі II з'ездам ТБМ імя Ф. Скарыны — пазначана намінальна, без канкрэтызацыі супярэчлівых тэндэнцый у развіцці мовы.

Прэса ж гэтую супярэчлівасць яскрава дэманструе. Напрыклад, выданні «Свабода», «Навіны БНФ», шмат якія рэгіянальныя «ўлёткі» і «старонкі» ўжываюць элементы правапісу 20-х гадоў, спалучаючы іх з сучаснымі правіламі. Ці не самыя адметныя рысы гэтых выданняў — ужыванне «ь» паміж падвоенымі зычнымі і для абазначэння мяккасці зычных паводле глухасці (сьнег, карэньне і да т. п.), ужыванне прыназоўнікаў НЯ, БЯЗ (ня можна, бяз гэтага і г. д.), правапіс «поўных» канчаткаў наззоўнікаў (гадзінаў, хвілінаў, навукаў і г. д.). «Тарашкевіцай» у чыстым выглядзе звычайна друкуецца каля паловы матэрыялаў: відаць, не стае спецыялістаў.

У мове Тарашкевіча адроджаецца «Наша Ніва», першы нумар якой выпушчаны ў травні г. г.

Шэраг «навамоўных» выданняў доўжыць «газета громадска-культурнага згуртавання «Полісьсе», якая мае назву «Збудніне». Матэрыялы «Збудніне» надрукаваны «мовай яцьвягаў», інакш кажучы — новай мовай, якая ствараецца на аснове палескіх гаворак Брэсцкай вобласці. Відаць, у гэтым кірунку можна чакаць новых адкрыццяў, бо правапіс «мовай яцьвягаў» канчаткова пакуль што не выпрацаваны.

Нарэшце, яшчэ адзін (ці не пяты па ліку?) варыянт беларускага правапісу прапануе газета славяна-моўных літвінаў «Fschodnia Litva», якая друкуецца лацінкай у Вільні. Рэдакцыя віленскай газеты падкрэслівае, што друкуе свае матэрыялы паводле «вяцкага дыялекту Аукштоты і Дзукіі» (этанічныя раёны Летувы). Прачытаўшы «газету літвіноў» ўслых, можна зразумець, што гэты дыялект — дыялект беларускай мовы.

Такім чынам, усе прыклады «дыялектызацыі» друку — на карысць расшчэ-

лення адзінай унармаванай мовы, якая, як літаратурная мова беларусаў, задавальняла дагэтуль і вучоных-лінгвістаў, і грамаду. Феномен у чымсьці нагадвае гісторыю з вавілонскай вежай, толькі там будаўнікі па-рознаму маліліся адзінаму Богу, у нашым жа выпадку адзіны Бог — мова — усё больш настойліва крытыкуецца і досыць адвольна «ўдасканальваецца» незалежнай прэсай.

Ці маюць рацыю прыхільнікі моўнай рэформы? У кожнага з іх свае аргументы, якія зводзяцца да аднаго: прыдаць мове адметнасць у параўнанні з рускай. Памкненне, на маю думку, слушнае, бо зашмат у нашай лексіцы калькаваных адзінак (пры наяўнасці ўласных слоў).

Але, як паказвае практыка, на дзяржаўным узроўні згаданыя прапановы пакуль што ігнаруюцца, хаця ўсе пералічаныя вышэй газеты афіцыйна зарэгістраваны, таму і іх дзейнасць мае афіцыйна-грамадзянскі характар. Можна, ачунуцца нарэшце акадэмічна галова, і мы пачнем кампетэнтнае меркаванне наконт моўнай сітуацыі?

Юрась ЗАЛОСКА.

«ЛіМ»-92

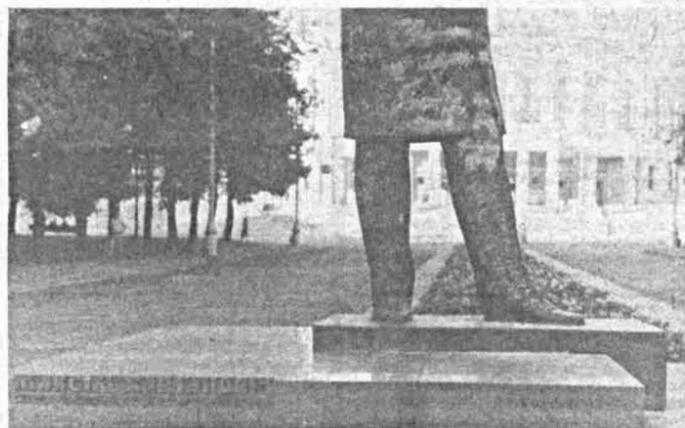
З 1 жніўня ў вас з'явілася цудоўная магчымасць усталяваць самы надзейны і трывалы кантакт з нашай газетай — падпісацца на «ЛіМ» УЗОРУ 1992 ГОДА.

Усяго за 5 рублёў 16 капеек (даражэе ўсё, акрамя падпіскі на «ЛіМ») вы будзеце кожную пятніцу на працягу года даставаць з паштовай скрынкі СВЕЖЫ НУМАР «ЛіМа».

І ў наступным годзе шаснаццаць лімаўскіх старонак мы пастараемся запоўніць самай разнастайнай інфармацыяй з грамадска-палітычнага і літаратурна-мастацкага жыцця рэспублікі.

Выпісвайце і чытайце
штотыднёвік

«ЛІТАРАТУРА
І МАСТАЦТВА»,
газету творчай
інтэлігенцыі Беларусі!

ПРАБАЧ,
МАКСІМЕ!

Мінск. 29 ліпеня 1991 года. Максіму Багдановічу. Дажыліся, людцы добрыя... 19 гадзін 40 хвілін. Помнік

ХОПІЦЬ МАЎЧАЦЬ!

Гэты ліст мы атрымалі з Масквы ад нашага чытача І. Паўлоўскага. Ліст гэты і не вельмі прыемны ўсім нам, тым, хто жыве на Беларусі, незалежна ад поглядаў і перакананняў. Друкуем яго, бо лічым, што менавіта такога вольна, як у аўтара, востра адчування жыцця якраз і не хапае нам сёння...

Шаноўныя суайчыннікі, Беларусы! Падзеі гэтага года, калі камуністычныя ўлады краіны сцінулі маску і паказалі сваё сапраўднае аблічча, змусілі мяне звярнуцца да вас. Дзіўна, што шматлікія злычынствы ўладаў амаль не выклікаюць супраціву. Беларусь маўчыць... Чаму?

Чаму маўчалі ў часы сталіншчыны? Чаму маўчалі, калі бязлітасна вынішчалі інтэлігенцыю, сялянства, іншыя пласты грамадства? Таму, што тых, хто не маўчаў, — знішчалі. Бальшавіцкія ўлады запалохалі народ. Жывельны страх бальшавіцкіх нашых папярэднікаў за сваё жыццё, свой дабрабыт зрабіў іх абіянавамі да чужога лёсу, чужых гора і пакутаў.

Жахліва, але гэтыя страх і абіянаваць жывуць у людскіх душах да гэтага часу. Яны дазволілі крываваму знішчэнню міліёны нашых суайчыннікаў — сумленых, адданных і шчырых прыхільнікаў незалежнасці Бацькаўшчыны, незгодных з гвалтоўнай палітыкай бальшавікоў. Яны дапамагалі знішчаць нашу культуру, мову, нацыянальную годнасць. Дапамагалі і сёння.

Бо чаму маўчалі і маўчаць інтэлігенцыя, рабочыя і сяляне, калі 7-га траўня г. г. быў арыштаваны Валерый Сядоў? Чаму яны маўчалі, калі на працягу двух месяцаў «ахоўнікі правапарадку» здэкавалі з ягонае чалавечая годнасці, без суда кінулі за кратамі і трымалі ў вязоўні? Чаму амаль ніхто, апроч БНФ, публічна не асудзіў гэтыя злычынствы? Зноўку страх і абіянаваць? Такі Але прычыны гэтага маўчання ўзмацніліся і беспаранасцю партнаменклатурных злычынцаў.

Можа, таму маўчалі і маўчаць народныя дэпутаты ВС БССР, народныя дэпутаты ад Беларусі ў ВС СССР, калі АМАП падпальвае і разбурае балціцкія мытні, калі льецца кроў народаў Закаўказзя, калі арыштоўваюць на Украіне Сцяпана Хмару? Бо і тут «няма» адказных. Зноўку абіянаваць? Зноўку страх?

Пералік злычынстваў наменклатуры КПСС бесконечны. Пакуль гэтая партыя ва ўладзе, яны непазбежныя. Спыніць іх здолее толькі дэпартызацыя органаў дзяржаўнага кіравання, дзяржаўнае ўладзе, у т. л. войска, МУС, КДБ, пракуратуры, суда. Толькі тады будзе створаны варункі дзеля медапушчэння незаконнасці, спынення злычынстваў.

Беларусы! Сябры дэмакратычных партый і рухаў! Беспартыйныя! Сумленныя (калі засталіся такія) шэраговыя сябры КПБ — КПСС! Хопіць маўчаць! Згадайма пра сваю годнасць. Устаньма з каленяў. Пабудуйма дэпартызацыю на Беларусі!

г. Масква. **І. ПАЎЛОЎСКІ.**

СВАБОДА, РОЎНАСЦЬ, САМІДАРНАСЦЬ

— пад такім дэвізам выйшаў у свет першы нумар газеты беларускіх сацыял-дэмакратаў «ГРАМАДА».

«Адраджаючы сацыял-дэмакратычную газету, мы будзем працягваць традыцыі нашых ідэйных папярэднікаў — рабіць усё дзеля еднасці дэмакратычных партый і рухаў Беларусі, якім дарэгія ідэалы незалежнага быту Рэспублікі, — так звяртаецца рэдакцыйны каленціў заснаванай у маі 1917-га і адноўленай у ліпені 1991-га «Грамады».

Сярод аўтараў нумара — Міхась Ткачоў, Таццяна Палюкова, Анатоль Вярцінскі, Яўген Глушак, Алег Трусаў, Яўген Цумараў, Сяргей Дубаец. Рэдагуе газету Анатоль Сідарэвіч.

РАСПАД

3 нагоды артыкула В. ЦІХІНІ ў газеце «Звязда» [23 ліпеня 1991 г.]

СПАЧАТКУ ВІЗНАЧЫМСЯ. Як прыхільнік сацыялістычнай ідэі, я павінен быў бы называць таксама прыхільніка сацыялістычнай ідэі В. Ціхіню таварышам. Але не магу, язык не паварочваецца. Папершае, ідэйныя папярэднікі сакратара ЦК КПБ адразу ж пасля кастрычніцкага перавароту далі зразумець, што ўсе іншыя сацыялісты ім не таварышы. Па-другое, адразу ж пасля перавароту яны адмовіліся ад сацыялістычнай ідэалогіі, запісаных у Праграме РСДРП, што была прынята на II з'ездзе партыі, — ад ідэалаў дэмакратыі, свабоды, роўнасці, салідарнасці, прыярытэту права. Адмовіліся ад агульначалавечых каштоўнасцей.

Спадзяюся, пану Ціхіню добра вядома, у якой прамоўце Ленін падпарадкаваў маральнасць палітычным інтарэсам і мэтам сваёй партыі. Робячы выгляд, што ён не ведае гісторыі сваёй партыі, пан Ціхіня піша: «Балюча бачыць, як краіна са шматвяковай гісторыяй, найбагацейшым духоўным патэнцыялам на вачах усяго свету ператвараецца ў руіны культуры, грамадскай маралі».

Ах, Валеры Гур'евіч, Валеры Гур'евіч! Народ жа «з ласкі» КПБ — КПСС гісторыі сваёй не ведае. Ах, Валеры Гур'евіч, Валеры Гур'евіч! Ці сёння пачалі руінаваць культуру і мараль? Мо скласці спіс знішчаных помнікаў гісторыі і культуры? Мо скласці спіс расстрэляных і ператвораных «в лагерную пыль» дзеячаў навукі, мастацтва, культуры? Мо скласці спісы выгнанных за межы Ленінным, Брожневым, Андропавым? Мо нагадаць, што гаварылі і пісалі пра інтэлігенцыю Уладзімір Ільіч? Мо нагадаць любімыя ў партыі афарызмы Іосіфа Вісарыянавіча пра «гнилу буржуазную мораль»? А мо — нядаўнія нападкі на дзеячаў культуры за «абстрактны гуманізм»?

Пана Ціхіню трывожыць, што ў грамадстве сеецца «зерне нянавісці і варожасці». Памыляецца пан Ціхіня: зерне ўжо даўно пасеяна. Хіба ён забыў пра рэўтрыбуналы, пра расправы з духавенствам, пра расказванне і «ліквідацыю кулацтва як класа», хіба забыў пра ЧК і тройкі, пра мітынгі і дэманстрацыі з патрабаваннем крыві, калі судзілі ўжо не «прамартыю», не «шахцінцаў», не сацыялістаў — рэвалюцыянераў і сацыял-дэмакратаў, а самых сапраўдных бальшавікоў? Хіба пан Ціхіня забыў, хто выхоўваў пакаленні савецкіх дзеячаў на прыкладзе Паўліка Марозава? Бальшавікі маюць цяпер справу з вынікамі сваёй «выхаваўчай работы», жнуць тое, што пасеялі. Бумеранг вяртаецца...

Я сам бачу зашмат махінізму і катэгарычнасці ў грамадстве і гатовы падзяліць занепакоенасць пана Ціхіні, але з яго артыкула вынікае, што не маральны, не псіхалагічны стан грамадства трывожыць сакратара ЦК. Ён цвёрда засвоіў: паводле Леніна, маральны з'яўляецца тое, што служыць камунізму, камуністычнай партыі. Не жорсткасць сама па сабе турбуе пана Ціхіню, сакратара партыі, якая чыніла нечуванія і нябачаныя дагэтуль жорсткасці ў дачыненні да свайго народа. Яго турбуе жорсткасць людзей у дачыненні да ягонай партыі, катэгарычнасць у ацэнках дзейнасці менавіта гэтае партыі.

Яму хочацца згоды і адзінства не таму, што ён за грамадзянскі мір, а таму, што ён хоча, каб усе згаджаліся з ягонай партыяй, гуртаваліся вакол яе. Нават не з партыяй і не вакол партыі, а з пэўнай групай і вакол гэтай групы.

ПАНУ ЦІХІНЮ БАЛІЦЬ, што пад час нядаўняй канферэнцыі «Бальшавіцкай платформы» ў Мінску «група асоб, якія падкрэслівалі сваю прыналежнасць да Беларускага народнага фронту і Сацыял-дэмакратычнай грамады, сустрэла ветэранаў партыі, вайны і працы, убеленых свізнай... зневажальнымі выкрыкамі і плакатамі». Яго трывожыць, што сталіністам «кідалі жудасныя абвінавачанні, патрабавалі пакаяння». Вось сапраўдны пафас і сутнасць артыкула В. Ціхіні.

Сакратар ЦК займаецца падмайнай паняццяў, спрабуе ўсё збытаць, каб выставіць сябе абаронцам грамадскае маралі.

Не адны ветэраны ішлі на канферэнцыю сталіністаў. Ніну Андрэеву анік у гэтыя шэрагі не запішаш. Дый дзесяткі іншых удзельнікаў — таксама. Акцэнтуючы ўвагу на ветэранах партыі, вайны і працы, пан Ціхіня робіць выгляд, быццам ён не ведае, што ёсць розныя ветэраны. Не бачылі мы там ветэранаў вайны А. Адамовіча, Я. Брыля, В. Быкава. Яны беспартыйныя? Дык свой пратэст супраць бальшавіцкай канферэнцыі ў Мінску выказаў патэ, фронтавік і камуніст П. Прыходзька. Не прыйшлі на канферэнцыю былыя фронтавікі П. Панчанка і былы партызан А. Асіпенка, таксама старыя камуністы. І М. Танка там не было, а ў яго партыйны стаж аж з заходнебеларускага падполля.

Якую ж выснову робім мы з гэтага? Пану Ціхіню баліць не за ветэранаў наогул, а за ягоных аднадумцаў, таварышаў, паплечнікаў. І тут выяўляецца ягоная... нават не вузакласавая, а групова маральнасць, інакш кажучы — групавы эгаізм.

На канферэнцыю ў Мінск з'ехаліся тыя, каму хочацца ўсё павярнуць назад — да гэтак мілае пану Ціхіню «згоды», «адзінства», сабраліся тыя, хто апраўдвае Сталіна, сталінізм, усе зверствы рэжыму. Сакратар ЦК не цытуе абразлівых выкрыкаў і плакатаў, бо іх не было. Ён абураны тым, што выкрыкамі і плакатамі ўдзельнікі пікету вінавацілі сталіністаў і патрабавалі ад іх пакаяння. Чаму ж іх, адвакатаў Сталіна і сталіншчыны, нельга абвінавачваць, чаму ад іх нельга патрабаваць пакаяння? Ці маральнасць пана Ціхіні не дазваляе гэтага?

Канферэнцыя ў Мінску была правакацыяй, выклікам. Яе ўдзельнікаў і ЦК КПБ лучаць агульныя ідэалы. Варта толькі згадаць, як у 1988 годзе з гэтага ЦК была дадзена каманда перадрукаваць сумнавядомы артыкул Н. Андрэева. Цяпер яе і ейных аднадумцаў прынялі, далі прытулак і харчаванне.

Канферэнцыя сталіністаў была выклікам перш-наперш маральнаму пачуццю, бо ніводзін нармальны чалавек не можа прызнаць рацыі за тымі, хто апраўдвае ГУЛАГ, талітарызм, класавую і партыйную перавагу, выключнасць, дыктатуру. Але канферэнцыя была адначасова і правакацыяй. І гэта разумелі кіраўнікі БНФ «Адраджэнне», а таксама Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады. Таму З. Пазыняк пуб-

лічна, з тэлеэкранаў заклікаў праігнараваць сталінскую зборню. І кіраўніцтва БСДГ вырашыла не праводзіць нейкае акцыі.

Пікетны ля Дома палітычнай асветы былі, так бы мовіць, самадзейнасцю. Паколькі ў нашай партыі і, як мне вядома, у БНФ няма тае дысцыпліны, што колісь была ў КПБ, дык сябры БСДГ і Фронту не хавалі сваёй прыналежнасці. Дый навошта? Не што-небудзь рабілі, а пратэставалі супраць памкненняў сталіністаў.

Пана Ціхіню хвалюе, што нехта намаляваў сваіх свастыку. Няўжо сакратар ЦК не зразумеў, што гэта намёк? Іосіф Вісарыянавіч піў за здароўе фюрэра, з яго «ласкі» загінулі мільёны людзей. Ці маральна не згадаць пра гэта, раўнаць?

САМАЕ ЦІКАВАЕ ў артыкуле В. Ціхіні загаловак — «Дыктатура хлусні і разбурэння, або Хто выступае ў ролі магільшчыка КПБ».

Як вядома, у нашым грамадстве за апошнія 73 гады была адна дыктатура, іншай мы не назіралі і не адчувалі. Як вядома, гэтая дыктатура шмат хлусіла: «я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек», «человек проходит как хозяин необъятной Родины своей», «советская Конституция — самая демократическая в мире», «советская наука — самая передовая в мире» і г. д. Як вядома, гэтая дыктатура шмат разбурала: цэрквы, касцёлы, сінагогі, мячэці, дацаны, малітоўныя дамы, вёскі (асабліва «неперспектыўныя»), хутары. Разбурала сем'і, асобу, вучыла ненавідзець «класавага ворага», «сусветны імперыялізм», папоў, ксяндзоў, рабінаў, аднаасобнікаў, саматужнікаў, «стыляг», панкаў, хіпі, тых.

хто з доўгімі валасамі, і тых, хто істрыгся «пад нуль», тых, хто ў вузкіх нагавіцах, і тых, хто ў расклешаных, тых, хто ў міні-спадніцы, і тых, хто замест яе надзеў штаны... Гэтая дыктатура давала да ручкі сельскую гаспадарку, прамысловасць, фінансы, а цяпер яе адвакат з вучонаю ступенню доктара юрыдычных навук цвердзіць, што дэмакратыя, якую прапаводуюць «так званыя дэмакраты», «носіць разбуральны характар». Што ж яшчэ разбурача засталася?

Пан Ціхіня баіцца дэмакратаў наогул і сацыял-дэмакратаў у прыватнасці. Мусяць прычына гэтага фразы аднае радыёжурналісты: «Сацыял-Дэмакратычная Грамада будзе магільшчыкам КПБ». Вось адкуль другая частка загалова. Спяшаю супакоіць пана Ціхіню: не было яшчэ ў свеце сацыял-дэмакратычнай дыктатуры. «Сацыялістычны выбар», «сацы-

ялістычны лад жыцця», «сацыялістычны рэалізм» «штыкамі і картэчю», як пецца ў песні, наязвалі не сацыял-дэмакраты, а тыя, хто адкалоўся ад яе, яе блудныя дзеці — бальшавікі. А што стала з тымі, хто застаўся верны ідэям сацыяльнай дэмакратыі і сацыяльнай дзяржавы, пра тое, думаю, пан Ціхіня добра ведае. Не было ў свеце й такога, каб сацыял-дэмакраты помсцілі, нават у Нямеччыне. Да таго ж мы рэалісты. Ведаем, што ў грамадстве заўсёды будзе прыхільнікі, вызнаўцы камуністычнай ідэі, дыктатуры пралетарыяту (чытай: дыктатуры камуністычнай партыі). Ведаем, што нават у падполле заганяць іх небяспечна: ультралева пачынаюць рабіць там бомбы, шыхаваць зброю. Таму мы прапануем стварыць дэмакратычную, правую дзяржаву, якая прызнае прыцып роўнасці грамадзян і ставіць на сваё месца тых, у каго свярбаць рукі, тых, хто прапаведуе класавую, ідэйна-партыйную выключнасць, авангарднасць. Вось што на самай справе трывожыць пана Ціхіню і «авангард» нашага грамадства. А выраз журналістыкі пра сацыял-дэмакратыю як магільшчыка КПБ мы разумеем як мастацкую фігуру, запазычаную, што праўда, у К. Маркса.

Магільшчыкамі КПСС — КПБ з'яўляюцца самі камуністы. І тыя, што не падзяляюць поглядаў і тактыкі свайго кіраўніцтва, пераходзяць у іншыя партыі, у тым ліку і БСДГ, ствараюць фракцыі ў КПСС — КПБ, і само кіраўніцтва, якое ў сутаргах хапаецца за старое, не хоча рабіць ані кроку насустрач новаму жыццю. Тое кіраўніцтва, якое хлусіла (у самы навейшы час) пра Чарнобыль, потым — пра Курapatы, потым — пра падзеі 30 кастрычніка 1988 года, потым — пра БНФ. Тое кіраўніцтва, якое распальвала варожасць да інтэлігенцыі (дарэчы, дарма В. Ціхіня спасылкаецца на Р. Шырму, І. Жыновіча, Г. Цітовіча — можна доўга расказваць пра сапраўдныя адносіны партпарату да іх), а цяпер распальвае варожасць да сацыял-дэмакратаў. Але не

дурань сказаў: хлуснёй увесць свет пройдзеш, а назад не вернешся. Занадта далёка зайшло кіраўніцтва КПСС — КПБ, вельмі ж пакрычасты быў шлях няпраўды.

КПБ, КПСС паміраюць самі. Есць такія арганізмы, якія не могуць жыць на свежым паветры, пад сонцам. КПБ, КПСС з такога роду арганізмаў. Свежы ветрык самых маленькіх перамен, дэмакратызацыі, святло праўды дзейнічаюць на іх згубна, пачынаецца распад малекулярнай будовы. Вось і палохаюць кіраўнікі КПБ народ яшчэ прывіднай, яшчэ далёка не рэальнай дэмакратыяй, якая, маўляў, прывядзе да ўсеагульнага разбурэння, да «масавай амаральнасці». Але пра мараль і пра «стваральную місію» бальшавікоў я ўжо, здаецца, напісаў...

Анатоль СІДАРЭВІЧ,
сябар Цэнтральнай Рады БСДГ.

ЗАЎСЁДЫ ЎЧАРАШНІЯ

Нататкі з канферэнцыі прыхільнікаў Бальшавіцкай платформы ў КПСС

Гадобна, сталіца Беларусі робіцца ў апошні час цэнтрам прыцягнення рознашэрсных сіл рэакцыі. Пасля няўдалых «путчаў» у Вільнюсе і Рызе сюды зчасцілі іх арганізатары, каб выліць сваю душу перад паслужліва прадстаўляемымі ім гарадскімі ўладамі тэлекамерамі, а разам і наладзіць выпуск інтэрфронтаўскай друкаванай прадукцыі, закліканай, мяркуючы па ўсім, рыхтаваць глебу для чарговай спробы звяржэння «нацыянал-фашысцкіх, буржуазных рэжымаў у Прыбалтыцы». Нядаўна з «лекцыямі» сюды ж завіталі сумна вядомыя «змагары з сіянізмам» А. Рамененка з Ленінграда і Д. Васільеў з Масквы. Апошні (ён жа лідэр «Памяці») прыбыў у Мінск у акружэнні сваёй «світы» — маладых людзей у чорнай паўвайскавай форме, са скуранымі рамянямі. «Прыйдзе час і на партугей давядзецца штосьці надзець, магчыма і зброю», — прастадушна заявіў ён сваім слухачам у адной дошыце саліднага аўдыторыя.

Але тое былі ўсё гэта кветачкі. «Ягдкі» ж мінчанам давялося ўбачыць, калі іх родны горад стаў месцам збору прыхільнікаў Ніны Андрэевай, якія правалі тут 13—14 ліпеня сваю «І Усеагульную канферэнцыю прыхільнікаў Бальшавіцкай платформы ў КПСС».

ПАКУЛЬ канчаткова няясна, чаму выбар упаў на Мінск. Магчыма таму, што рэспубліканскі філіял «Адзінства», якое ўзначальвае Н. Андрэева, з'яўляецца перадавым атрадам гэтага «рэвалюцыйнага» руху. Мяркуйце хоць бы па тым, што палова дэлегатаў, якія прыбылі на канферэнцыю (265 з 533) аказаліся з Беларусі.

Не выключана, што паўплывалі сімпатыі, якія ў кансерватыўных колах мясцовай партыі адчуваюць да поглядаў дамы з вядомымі «прынцыпамі». Ва ўсякім выпадку, у адным з інтэрв'ю першы намеснік старшыні рэспубліканскага таварыства «Веды» Л. А. Ляўчук прызнаўся, што з боку аддзела ЦК КПБ па сувязях з грамадскімі арганізацыямі было

прадпрынята некалькі спроб «абавязаць» яго ўключыцца ў падрыхтоўку канферэнцыі (зрабіць заяўку на залу, заняцця пытаннімі размяшчэння і транспартнага абслугоўвання дэлегатаў). Да гонару кіраўнікоў таварыства «Веды», яны адмовіліся выконваць гэтае ўказанне.

І ўсё ж старанні таварышаў з ЦК не засталіся безвыніковымі. Мінскі абком КПБ прадставіў Н. Андрэевай і К⁰ свой грамадска-палітычны цэнтр. Знайшліся месцы ў звычайна перапоўненых у гэты час гасцініцах і інтэрнатах горада. Была забяспечана і надзейная ахова з боку мінскай міліцыі. Такім чынам, у Н. Андрэевай былі важкія падставы, закрываючы канферэнцыю «горача падзякаваць савета-партыйнаму

апарату Беларусі за дапамогу і садзеянні».

Праўда, функцыянеры з вышэйшых партыйных эшалонаў рэспублікі, якія сімпатызавалі Н. Андрэевай, усё ж не рашыліся прыняць удзел у канферэнцыі, аддаючы перавагу дзеянню з-за куліс. Або «падстаўляючы пад удар» сваіх менш уплывовых калегаў, нахшталь лектара ЦК КПБ Э. Скобелева, які, выступаючы перад дэлегатамі заявіў: «Мы здзіўляемся, людзі абшчых поглядаў, — смельчы і радыкальныя... Цэнность гэтай канферэнцыі — в том, што она проходит на земле Белоруссии. Она должна радикализировать позицию Компартии Белоруссии. Я это говорю как работник ЦК КПБ».

Тым рэдкім прадстаўнікам друку, радыё, тэлебачання, каму ўдалося атрымаць дазвол на ўваход у залу пасяджэнняў, вельмі пашанцавала. Яны сталі сведкамі незабыўнага палітычнага відовішча. У перапоўненай зале паважна сядзелі «наследники и правопреемники» самых жалезных бальшавікоў, якія ў кастрычніку 1917 года заваявалі Расію, а потым перавярнулі яе «до основания». З трыбуны ліліся натхнёныя прамовы ў абарону Ніны Андрэевай і... Іосіфа Вісарыянавіча, грывелі праклёны ў адрас рэнегатаў, перараджэнцаў, рэвізіяністаў, контррэвалюцыянераў, сацыял-зраднікаў, неаменшавікоў, якія развальваюць КПСС і Саветскі Саюз, клялімілася ганьбай перабудова часцей за ўсё з эпітатам «гарбастройка» ці нават «гробастройка», ускрываўліся каварныя прошыкі імперыялізму, «усемагчымых трагікістаў і сіона-масонаў. Чуліся заклікі «сарваць злучыныя планы рэстаўрацыі капіталізму ў СССР», абараніць сацыялізм і камунізм.

Зала поўнілася рэвалюцыйнай фразай, узрываўся ад класавай нянавісці да ворагаў, якія наступаюць «па ўсім фронце». І міжволі здавалася, быццам нейкая фантастычная машына адкінула час на некалькі дзесяцігоддзяў назад — да знакамітых працаў 30—50 гадоў.

Але дзіўна рач, нягледзячы на гэтае злавеснае падабенства, тое, што адбываецца, не ўспрымалася выключна ў змрочных, трагічных тонах. Хутэй яно вылікала лёгкую іранічную усмешку. Страшныя прамовы не страшылі. Пракляцці не хвалявалі.

«Наследники и правопреемники» выглядалі толькі вартым жалю ценом калісьці грознага і ўсемагутнага «ордэна», зданым з недалёкага мінулага, яшчэ здольным пагражаць, але ўжо пазбаўленым магчымасці іх ажыццяўляць.

І міжволі ўспомніліся словы рускага публіцыста пачатку стагоддзя В. Дарашэвіча: «Гістарычныя п'есы іграюцца толькі раз. Тое, што раз прайшло на гістарычнай сцэне ў выглядзе трагедыі, — пры паўторы ператвараецца ў фарс. І ў вельмі непрыстойны фарс».

Такім непрыстойным, хоць далёка не бяскрыўным фарсам выглядалі настальгічныя энкі на незваротна адыходзячым мінулым, якія прарываліся амаль ва ўсіх выступленнях і пераходзілі часам ў істарыку: «Надо покончить с таким безобразием как многопартийность» (І. Верамей, Кіеў), «Отмена 6-й статьи Конститу-

ции — грубейшая политическая ошибка» (Т. Хабарова, Масква), «Делайте подумем, как нам выстроить дружную колонну, которая сметет этих негодяев, разрушающих социализм» (народны дэпутат СССР Л. Сухаў), «Пора появиться новому матросу Железняку и сказать: «Караул устал» (І. Харлампенка, Ленінград), «Порядок в нашей стране невозможно навести без введения чрезвычайного положения. Когда враг во время войны подходил к Москве, в ней было введено военное положение. Но как ввести его сейчас, когда враг уже в Москве, Ленинграде и других городах» (А. Уткін, Ніжні Ноўгарад), «Дорогая наша диктатура, не спеши слабеть и отмирать» (радкі з верша, працэнтаванага ў дакладзе Н. Андрэевай).

З нагоды таго, у якія формы трэба апрануць гэтую «доруговую нашу диктатуру», на канферэнцыі не было дзюх думак. Яе дэлегаты аднадушна выказаліся «за то, чтобы КПСС в полном объеме вернула себе роль руководящего ядра всех организаций трудящихся как общественных, так и государственных», «за полное возвращение партии функций социально-экономического, хозяйственного руководства», за адмену шматпартыйнасці, «республику ныне действующих законодательных органов», прызналі беспадстаўнай «подкинутую нам буржуазно-пропагандистскую идею превалирования общечеловеческих ценностей и интересов над классовыми», рашуча адкінулі «доктрину так называемого «нового мышления» как некритически воспроизводящую наиболее примитивные мифы буржуазной пропаганды».

Рэзюмуючы задачы, якія на цяперашнім этапе заклікана вырашаць «дарагая» яе сэрцу дыктатура, Н. Андрэева заявіла: «Сегодня нам необходимо

(Працяг на стар. 12).

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

У сталым веку настае пара азірнуцца на пражытыя гады, перабраць у памяці ўсё, што яна зберагла, яшчэ і яшчэ перааптававаць за свае памылкі, пралікі, глупствы, крыводы і несправядлівасці. А іх было... Уга, колькі Куды болей чым удач, поспехаў, здабыткаў, значных здзяйсненняў. Такі наш век, такі наш лёс...

УСПОМНИШ, і душу раздзіраюць пакуты, робіцца сорамна за кожны пралік у юнацтве, у маладосці. Ды і ў сталасці не абыходзілася без іх. Часам падумаеш: каб пачаць жыццё нанова, усё б рабіў інакш, абачлівей, разумней, разважлівей і, напэўна, нарабіў бы не меней глупства і недаравальных памылак.

Есць «шчасліўчыкі», што памятаюць толькі свае ўдачы, поспехі і радасці, здабытыя любою цаною. Яны задаволены сабою, не церпяць заўваг і папрокаў, ім лёгка жывецца. А дзівакі і «самеды» судзяць і карваюць сябе за кожную драбязь, точаць душу папрокамі, дэвондзяць сэрца да інфарктаў пакулі яно не спыніцца зусім. Добра было набонжым: пасквідаў і палегчала на душы, скінуў цяжар — і грашы да наступнай споведзі. А як жыць, калі не «опіум для народа», а страшнейшая атрута з маленства ачмурава, налечыла, гнюсціла кволыя душы хлуснёю, замарочвала магі, адчула да мажы і сумнявацца, а неадольны страх загнаў у строй прымытуйных «аднадумцаў», прымушаў верыць не таму, што ёсць, а прыгожаму міфу ў мішурных рыторыках, дэмагогіі і ашуканства?

Гэта быў масавы гіпноз, параліч розуму, волі і духу, самае большае злачыства — маральнае калецтва народа. На ўслаўленне Сасо працавалі вучоныя, мастаі, артысты, пазты, кампазітары, сотні тысяч дэмаршчых «гебелсаў» убілі ў вушы і ў душы любоў і адданасць «вялікаму, роднаму і любімаму». Людзі трацілі ад ідэалагічнага наркатыка рэаль-

нае ўяўленне, паслушэнства ад страху скоўвала волю і розум. Нічога не бачыўшы лепшага, мы паверылі, што жабрацкае існаванне — найвялікшае багацце, турма — сапраўдная воля, а кляп у роце — найвышэйшая дэмакратыя, мы дзесяцігоддзі гулялі ў «выбары» адзінага функцыянера на пасадзе энзу да самага верху. І цяпелі і маўчалі, а свет нас лічыў дурнямі. Мы так былі запалоханы і абдураны, што нават мудрая і сумленная пакутніца Ахматава аднойчы напісала: «Ты стала і моцней, і свабоднай, страна моя». Неаднойчы пакрыўлі душою распятых Твардоўскі, Смелякоў, Сасюра, Табідзе, народныя і не народныя пазты ўсіх рэспублік.

У адзіночках і ў камерах смертнікаў былія паплекнікі Генсена яшчэ верылі яму. Іх вялі на расстрэл, яны крычалі: «Да здравствует Сталин!» Парадокс, параліч рэальнага ўяўлення. Лагернікі пісалі слязіны «вялікаму і роднаму». Асабліва надакучлівых вынілікалі «на перагляд справы», і яны зніклі назаўсёды. Што гэта кат і крыважэрная пачвара, напалоханая ўласным ценом, параноік з вялікім стакам, нават страшна было падумаць, каб часам стукачы не працяталі твае думкі, не падслухалі соннае мармытанне. Мы былі ахвярамі ашуканства, казённага аптымізму, залоннікамі страшнай сістэмы.

І раптам — дваццаты з'езд кампартыі. За прэзідыумам — толькі скульптура Леніна. Гэта заўважылі і загаварылі ўсе: «Нешта змянілася ў нашай Дзяржаве». Як выбух, як землетрус, — даклад Хрушчоў абкульце асобы. Спачатку засакарчаны, схаваны ад народа, даступны толькі ўзнаму партыйнаму колу. Спачатку праз «Трыбуну люду», праз «Галасы», а потым і ўслых дайшоў

да нас. Пачалося вызваленне і рэабілітацыя цудам ацалелых сталінскіх недабіткаў. Зніклі партызны, выкрэслілася імя, на якое стаяць маліліся дзесяцігоддзямі. Сталінскія прэміі верным служкам перахрысцілі ў Дзяржаўныя, толькі на медалях ветэранаў вайны застаўся вусаты профіль «генералісімуса», які і дна не быў нават салдатам. У нас усё магчыма: «Когда страна быть примет герояем, у нас героем становится любой».

Ты, што ад ачмураўня трывалі хвалу і славу свайму богу, сталі зацятымі вынішчальнікамі яго партрэтаў, помнікаў і імя. Такімі іх выхавала сталінская эпоха. Радантары і нарэнтары выкрэслілі самае «папулярнае імя» з рукапісаў, з вэрстан, сігнальных экзэмпляраў: калі яно недзе праскочыла ў тэксце, знішчаўся тыраж. Раней ніводнае выданне не выходзіла без яго, цяпер — з ім.

На ванзалах, праспектах і плошчах зніклі помнікі і бюсты нядаўняга «карыфея», з пастаментаў збівалася прозішча і на іх ставіліся іншыя фігуры, пераймяноўваліся гарады, паселішчы, калгасы і заводы нахшталь «Семь условий товарища Сталина». На ўвесь курортны гарадок Гагры было толькі дзве вуліцы: адна Сталіна, другая Дзугашвілі. Шад перайменаваннем галовы доўга не ламалі: нават па сучасны лёгка мянялася Сталін на Ленін. Так памянлі і ў нашай сталіцы.

ПАСЛЯ ДВАЦЦАЦГАДОВАГА ВЫГНАННЯ я вярнуўся ў Мінск у 1956 годзе. І здзіўляўся: пасярод Цэнтральнай плошчы на пастаменце з цёмначырвонага граніту ўсё яшчэ стаяў высачэзны Генералісімус. Правая рука за бортам шыняля, у левай — шапка, «арліны погляд» утаропіў праз плошчу на заўсёды асветленыя вонкі ЦК. Відзець, сачыць, як працуюць яго хлопцы. Імя выкрэсліваюць, людзей здымаюць з

работы, што выпадкова прапусцілі ў друку або ў эфіры «Лаўрэат сталінскай прэміі», а ён, агромністы, усё яшчэ стаіць і вусам не вядзе. Пастаўлены па загаду таварыша Панамерэнкі на вякі: на восем метраў у зямлю загнаны таўравы бэлькі, залітыя самым трывалым бетоном, пастамент абліцаваны зіхоткім гранітам, праўда, часта на галаве і на плячах буркуюць галубы і пакідаюць свае «візіткі». Дзіўна, чаму іх не каралі.

Культ асуджаны, а бронзавая статуя не зварухнецца і наганяе страх, што ён яшчэ некаму патрэбен, таму і не скідаюць, каб не ставіць зноў. Мінуў год, а ён стаіць. Нарэшце ўвосень 1957 года пракаціўся шэпт: «Будуць скідаць»... Ласку, увагу і клопат «роднага бацькі» я адчуваў усё свядомае жыццё і не мог не развітацца з яго незабыўным вобрадам.

Чацвёртага лістапада, гадзін у дзесяць вечара, Цэнтральную плошчу ачопілі міліцыя і войскі КДБ, устанавілі магучыя праэктары, перакрылі рух на праспекце. Ідэйнае кіраўніцтва аперацыяй было ўскладзена на галоўнага ідэолага Васіля Філімонавіча Шаўру. Менавіта ўскладзена зверху. Сам ён ніколі б не адважыўся скідаць таго, на каго столькі гадоў маліўся, з чые ласкі смачна карміўся аж да пенсіі. А загадалі, — мусіш выконваць.

Таварыш Шаўра мітусіўся каля зырка асветленага помніка, то бег у ЦК, прыбгаў з новымі ўказаннямі. У скверы збіраліся людзі. Іх адкіснулі на суседнюю вуліцу. Каля музэя Купалы стаялі самазвалы з

пяском і брукам. Будынак музэя Айчынай вайны яшчэ быў у рыштваннях, у яго праточваліся цікаўныя людзі. На другі паверх даляў і я. Па плошчы лягалі гусеніцамі два танкі, гুলі цягачы, пажарная машына высунула лесвіцу аж да самай бронзавай галавы. Па асветленай плошчы мітусіліся высокія вайсковыя чыны, аддавалі ўзмоцненыя мегафонам каманды. Сопёры ў пастаменце свідравалі адтуліны, у іх закладалі тод. Па лесвіцы папаўзла пошта ў блішчэстай касцы і накінула пялю з тоўстага тросу на шыю таварыша Сталіна. Прызнаўся, па скуры пабеглі мурашкі, апанаваў страх, а потым узрадаваўся, што дацярапей, што дажыў і ўбачыў, хоць бронзавага, свайго ката з пяtleю на шыі.

Змоўклі адбойныя малаткі, трос прычопілі да танка. Па камандзе грывнуў выбух, помнік завалакло шызым дымам, па бруку заляскацелі гусеніцы, напяўся трос і... пасярэдзіне лопнуў, ад пастамента пасыпаліся дробныя аскабалкі, дым асеў, а ЁН як стаяў так і стаіць нерухома з пяtleю на шыі. Відовішча жахлівае. Некульгваючы, на плошчы з'явіўся ўвільны фотакрэспандэнт Леў Ігнатавіч, што на яго накінуўся генерал з кулакамі, адбраў апарат, высмыкнуў і засвяціў плёнку. Да раницы дэпытваліся, хто паслаў, якое меў заданне і як апынуўся на плошчы.

Заўважылі ў недабудаваным музэі і нашы галовы. З'явіліся міліцыянеры, паганялі па паверхах, але рады не дэлі. Ні другі, ні трэці выбух не пахіснулі нязломнага марксіста. Прыгналі ўстаноўку з аўтагенам. На шыю накінулі новую пяtleю. Каля падзіваў славуных ботаў пасыпаліся іскры. І

(Працяг на стар. 12).

Нагадаем, што артыкул Валянціна Акудовіча «Пошукі страчанага вобраза» («ЛіМ» за 8.03 г. г.) даў падставу для водгукаў, разваг, спрэчак. Своеасаблівым працягам яго сталі публікацыі Н. Гальпяровіча, І. Чароты, Г. Тычкі. У гэтым нумары Алесь Сімакоў выказвае свой погляд на магчымыя шляхі нацыі, аддаючы перавагу «нееўрапейскай альтэрнатыве».

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

Еўрацэнтрызм і нееўрапейская альтэрнатыва

Пад еўрацэнтрызмам у гэтым артыкуле разумеюцца, па-першае, імкненне да еўрапейскіх мадэляў, па-другое, ацэнка другіх народаў з абмежавана еўрапейскіх пазіцый.

Праблема этнацэнтрызму адносіцца да больш шырокай і фундаментальнай «бінарнай апазіцыі»: цэнтр — перыферыя. Правільнае разуменне важнасці гэтага паняцця — ключ да раскрыцця сутнасці цывілізацыі і працэсаў развіцця. Ад племянной эпохі да эры канца актыўнага працэсавання паміж капіталізмам і «камунізмам» узвышэнне і заняпад адыгрывалі ролю рухавіка-рэгулятара таксама і міжнацыянальных адносінаў. І мацнейшыя — пераможцы, і слабейшыя — пераможаныя стваралі этнацэнтрычную гістарыяграфію. У аснове сучасных сусветных і рэгіянальных супярэчнасцей ляжаць, верагодна, розныя правы дамінавання і эксплуатацыі цэнтрамі перыферыі, асабліва ў сферах эканомікі і культуры.

Беларусь, якая воляй лёсу апынулася на перыферыі еўрапейскай цывілізацыі — у адным з месцаў упадку і кантролю з боку «цэнтра», уяўляе сабой цікавы прыклад адаптацыі «каланіяльнага народа». Пытанне ставіцца на наступным чынам: наколькі Беларусь успявае ў еўрапейскую цывілізацыю, наколькі абгрунтавана вяртанне да «страчаных» еўрапейскіх каштоўнасцей, ці з'яўляюцца яны сапраўды еўрапейскімі і, адпаведна, дастаткова гуманістычнымі, каб абнавіцца на іх пры адраджэнні беларускай нацыі?

Сацыяльна-палітычныя, эканамічныя і культурныя арыентацыі, выбар каштоў-

насцей, або дакладней — іх сінтэз (з якіх спадчын выбіраць?) — з'яўляюцца выключна важнымі пры вызначэнні і распрацоўцы мадэляў развіцця.

Штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» распачаў рубрыку «Беларускі шлях», дзе рознымі аўтарамі прапаноўваюцца канцэпцыі далейшага развіцця Беларусі з улікам гістарычнага вопыту нашага народа. Адзначаючы месца Беларусі паміж Захадам і Усходам Еўропы, яны тым не менш не ставяць пад сумненне «еўрапейскасць» беларусаў. Валянцін Акудовіч («Пошукі страчанага вобраза», «ЛіМ», 8.3.1991) найбольш каратка і ўдала сфармуляваў еўрацэнтрычны адносіны беларусаў да Еўропы: «Яны нарадзіліся ў лоне Еўропы, доўгі час актыўна ўдзельнічалі ў яе фарміраванні і самі як народ былі сфарміраваны ёю». Падобныя трактоўкі, калі б яны былі акадэмічна-дыскусійнымі або проста «навукова-папулярнымі», не выклікалі б вялікай заклапочанасці, але яны адлюстроўваюць пэўную тэндэнцыю, для якой падбіраюцца факты: «палітычная ідэя «вяртання» Беларусі ў Еўропу, дзе некалі яе народ, па праву стваральніка адной з буйнейшых еўрапейскіх дзяржаў, займаў пачэснае месца, ідэя Беларусі як звычайнай еўрапейскай краіны, падобная да Аўстрыі, Венгрыі, Чэхіі-Славакіі, атрымлівае сёння ўсё большае распаўсюджванне і, падобна на тое, папулярнасць».

З шматлікіх палітычных «пракламацый і дэкларацый» выяўляецца, што ў грамадстве пераважае апалогія еўрапейскага шляху. Але, несумненна, існуе іншы

погляд — погляд меншасці, якая мела магчымасць аналізаваць негатыўныя бакі «еўрапейзму». Што зрабіла з беларусамі Еўропа, якімі іх сфарміравала, куды іх заклікаюць вяртацца?

Калі беларусы былі сфарміраваны як народ Еўропай, то гэта само па сабе характарызуе гэты кантынент.

«Старавыя» ўмовы беларусаў былі не горшыя, чым у іншых старажытных еўрапейцаў. Рух крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў на цяперашнія землі Беларусі прымушова змяняў лёсы мясцовых балтаў, але прычыны, «матывы» перасялення да беларускіх плямёнаў невядомыя. У любым выпадку гэта выцясненне аўтахтонага насельніцтва яшчэ не было вялікадзяржаўнай палітыкай; такія ж працэсы рассялення — змянення этнічных тэрыторый — назіралі паўсюль на Зямлі. Далей вышэйшыя класы «рускіх» разам з літоўскімі імкнуліся развіваць сваю краіну па-еўрапейску: стварэнне цэнтралізаванай дзяржавы, прыняцце і распаўсюджванне хрысціянства, тэрытарыяльная экспансія — Вялікая Літва. У палітычнай барацьбе за ажыццяўленне гэтай мэты беларуская значна губляла свой народ і ў прамым, і ў пераносным сэнсе: людзі гінулі ад цяжкіх умоў жыцця і бясконцых войнаў; яны таксама «адставалі ў сваім развіцці»: заставаліся са сваёй «мужыцкай» мовай, кансервалі народныя звычкі, страчвалі гістарычную перспектыву. З вялікім сумам, падобным на роспач сучасных расіян, якія шкадуюць аб страце Аляскі, беларускія аўтары сцвярджаюць, што не Літва, а Масква змагла стварыць больш драпежніцкую дзяржаву, аб'яднаў-

шы больш «рускіх земляў». Два суседнія еўрапейскія народы, якія не здолелі ўдзельнічаць у падзеле свету (за выключэннем той жа Аляскі) — захопе калоній у 16—18 стагоддзях, — знайшлі глебу, дзе яны маглі задалоць каланізатарскія схільнасці. Так нацыя, якая знаходзілася ў самым цэнтры Еўропы, не толькі страціла «чыста еўрапейскі статус», але і атрымала ўнікальны шанц далучыцца да супольнасці нееўрапейскіх народаў.

Далейшая гісторыя паказала, што «ўсе Еўропы» — як бліжняя — з усходу і захаду, так і далёкая — жадалі ад Беларусі аднаго: максімуму пакорлівасці, мінімуму актыўнага праяўлення самабытнасці і супраціўлення (часам — і таго, і другога, але выключна для аслаблення магутных суседзяў), увогуле як мага менш перашкод пры ажыццяўленні геапалітыкі. Беларусі проста імкнуліся прыбраць са шляху прагрэсу, іх нават не спрабавалі цывілізаваць.

Тым не менш, як аказваецца, і трагічны вопыт цяжка ўсведамляецца і многім нічому не вучыць. Гісторыя развіцця еўрацэнтрычнай думкі ў Беларусі патрабуе дэталёвага даследавання. Такія з'явы, як палемічная літаратура або творчасць ранніх пісьменнікаў-дэмакратаў, былі праявамі «ўнутрыеўрапейскай» барацьбы каштоўнасцей. Пазней прадстаўнікі Беларусі прынялі ўдзел у дыскусіі заходнікаў і славянафілаў. Распаўсюджваліся, у прыватнасці, і антызаходні баіні, і гурткі прыхільнікаў заакеанскай цывілізацыі. Мелі месца скептычныя думкі пра выраджэнне тагачаснага еўрапейскага чалавека, а Беларусь прыводзілася як прыклад культурнай дэградацыі, падобнай да ўпадку развітых індзейскіх грамадстваў. Беларускія падарожнікі 19 ст. так і не здолелі пазбавіцца ад месіяніскай, цывілізатарскай поглядаў на нееўрапейскія народы, хаця яны рабілі взіты да такіх жа «негістарычных» людзей, братаў. У канцы 19—пачатку 20 ст. асобныя беларускія этнографы пачалі пераадоўваць еўразіяцкую абмежаванасць (дзякуючы якой іх калегі-гісторыкі крыху раней зусім не пакідалі ў гісторыі месца для індзейцаў і т. п. «дзікуноў»), хаця выразы «дзікун», «тубылец», «адсталая раса» працягвалі ўжывацца. Толькі ў савецкі час выразна выявіліся сімпты да нееўрапейскага насельніцтва каланіяльных і паўкаланіяльных краін, і еўрапейскую цывілізацыю пачалі метады-

чна асуджаць за шматлікія злачынствы перад астатняй часткай чалавецтва. Ідэя своеасаблівай «бальшавіцкай» цывілізацыі, якая не з'яўляецца ўласна еўрапейскай, а развіваецца новым, камуністычным шляхам, які забяспечвае павягу і роўнасць правоў «адсталым» народам, была важнай і цікавай, але рэалізавалася дрэннымі выканаўцамі. Жорсткае рэпрэсіі і застоі зрабілі немагчымай свабодную ідэятворчасць.

Афіцыйны савецкі камунізм адмаўляецца ад салідарнасці з «каланіяльнымі народамі» як ад неактуальнай праблемы, але не сыходзіць на расісцкія пазіцыі. У той жа час ідэалагічныя лідэры пэўных патрыятычных рухаў, засвойваючы парадаксальны вопыт у галіне беларускай даваеннай эміграцыі, робяць няўдалыя выказванні. У многіх публіцыстычных выступленнях беларускіх пісьменнікаў і грамадскіх дзеячаў заўважаецца недахоп «сусветнай» арыентацыі і самааналізу. Як вынік — супярэчлівае думкі, дуалізм.

Адзін аўтар развенчвае маральнае аблічча польскай каталіцкай і рускай праваслаўнай царквы, што асабліва праяўляецца ў іх проціборстве, але чамусьці заклікае да развіцця беларускага каталіцызму і праваслаўя, быццам з прыведзеных ім жа фактаў не вынікае сутнасць гэтых рэлігійных напрамкаў. Знаёмства з нееўрапейскім матэрыялам яшчэ больш узмацніла б гэты скептыцызм. Дзіўным уяўляецца настойлівае ўжыванне ў якасці нацыянальнага сімвала «Пагоні». Выява коннага рыцара з мячом зусім не выяўляе ні з «базавымі» рысамі беларускага этнасу, ні з тэндэнцыяй гістарычнага лёсу беларусаў. Агрэсіўны, канкістадорскі сімвал для міралюбівага і шмат у чым бездапаможнага народа? Лагічна б было пашукаць іншую эмблему, якая б сімвалізавала абарону і заклікала да нацыянальнай кансалідацыі. У атмасферы захопленасці заходнімі мадэлямі раздзяюцца і слабыя галасы крытыкі дэнацыяналізацыйных і культурна-імперыялістычных тэндэнцый у «адзінай царпер вялікай дзяржаве» — Амерыцы. Усведамляючы, што іншы павільны кацёл, Еўропа, таксама выпрацоўвае сярэнееўрапейскі стандарт, нівеліруючы культурную самабытнасць, тым не менш многія звязваюць адраджэнне Беларусі з вяртаннем у агульнаеўрапейскі дом. Пры гэтым, аднак, усё пазнаецца ў параўнанні: «Для Расіі адраджэнне —

Створаны камісіі па літаратурнай спадчыне

Міхася Барэйшы

У склад камісіі па літаратурнай спадчыне М. Барэйшы, створанай сакратарыятам СП Беларусі, увайшлі: І. Жарнасек (старшыня), Л. Баршчэўскі, Г. Кірылаў, Г. Барэйша.

Міхася Дубянецкага

Камісія па літаратурнай спадчыне М. Дубянецкага створана ў складзе: С. Андрэяк (старшыня), У. Арлоў, А. Разанаў, Л. Дранько-Майсюк, М. Дубянецкая.

Язэпа Семяжона

Склад камісіі па літаратурнай спадчыне Я. Семяжона наступны: В. Рагойша (старшыня), Я. Скурко (Максім Танк), В. Нікіфаровіч, Н. Семяжонава.

«БАЙРАМ» — ПА-ТАТАРСКУ СВЯТА

«На зямлі высакароднага, зычлівага і працавітага народа — беларусаў — жыве жменька татарцаў. Іх так мала, што ў звычайных дзевяціх колькасць не пазначваецца, бо складае каля 0,12 працэнта ад насельніцтва Беларусі», — так пачынаецца першы выпуск квартальніка «Байрам», падрыхтаванага рупнасцю татарскага грамадска-культурнага аб'яднання Мінскай вобласці «Аль-кітаб» («Святая кніга»).

Варта перачытаць, беларусе, першыя радкі яшчэ раз. У іх — шчырая ацэнка сумеснай гісторыі, падзеленай парожку паміж татарамі і беларусамі; у іх прызнанне годнасці адзін аднаго, у іх — гатоўнасць далейшага супрацоўніцтва. У іх і звычайны чалавечы боль (іх так мала, «жменька»), што не можа не выклікаць спагады да татарскага народа.

Мы ведаем штосьці з мінулага, пра гісторыю пражыван-

ня татарцаў на Беларусі. Мы ведаем, што ў Мінску, Капылі, Наваградку, Вілейцы, Лідзе, Смільвічах, Іўі жылі вякамі татары. Мы ведаем Татарскія агароды, Татарскі канец (г. зн. ускраіну) у Мінску. Татарскія завулі былі ў Слоніме, Бярозе, у Гародні, Ваўкавыску, Ляхавічах... Мы ведаем пэра Андрэя Александровіча — татарына; аўтара школьных падручнікаў Алеся Александровіча — татарына; філолага, прафесара Сцяпана Александровіча — таксама татарына.

Гісторыя складаная, гісторыя цікавая, тым больш гісторыя той ужыцывасці, якой могуць пазайздросціць многія краіны і народы. Татары адчувалі сябе тут, як дома. Ні радка, ні слова ці паўслова скаргі, нават намёку на крыўду на беларусаў не сустранеш, чытач, на старонках унікальных татарскіх рукапісных кніг, напісаных арабскім пісьмом

па-беларуску, — Кітабаў. Прачытаўшы больш за дваццаць такіх, — сведчу! Беларусы татарам не ворагі, беларусы татарам не шкодзілі. Прыгожае, далікатнае супрацоўніцтва, у выніку якога адны вучыліся ў другіх, адны аберагалі другіх і наадварот. Гэта дзіва, але беларускасць, валоданне беларускай мовай жыве ў асяроддзі інтэлігенцыі татарскай нацыянальнасці больш моцна, чым у іншых мясцовых дзеячаў, не гаворачы ўжо пра «інтэрнацыяналістаў». «Мы карыстаемся даўно нам роднай беларускай мовай...» — піша ў прадмове да квартальніка Якуб Якубоўскі. Карыстаецца беларускай мовай... Можна быць, па традыцыі, можа быць, у знак удзячнасці і павагі да беларусаў. Таму і «Байрам» — на беларускай мове.

Чытачу, які захоча бліжэй пазнаёміцца з гісторыяй пражывання татарцаў на Беларусі,

са спадчынай татарцаў, пачаць знаёмства трэба з артыкула гісторыка Ібрагіма Канапацкага «Беларускія татары: мінулае і сучаснасць». Аўтар прыводзіць шмат цікавых звестак пра сваіх продкаў, паведамляючы, напрыклад, такое: татары настолькі зжыліся з мясцовым насельніцтвам, што ў XIV—XV ст. нават нярэдка выступалі супраць сваіх адзінаверцаў, абараняючы інтарэсы беларусаў. Цікавы факт: у Грунвальдскай бітве супраць крыжакоў удзельнічала каля 40 тысяч татарцаў. Вядома з ордэнскіх хронік, што вялікі магістр Ульрых фон Юнгінген загінуў у бітве ад рукі татарскага хана Багардзіна.

Асобныя старонкі «Байрама» прысвечаны выдатнаму сыну крымска-татарскага народа Ісмаілу Гаспарынскаму, чыё 140-годдзе з дня нараджэння адзначалася ў гэтым годзе. Пяру І. Гаспарынскага належыць манерафія «Рускае мусульманства», дзе ён запісаў, між іншым, і так: «...літоўскі (г. зн. беларускія.—В. Н.) татары — найлепшыя татары Расіі і стаяць на чале мусульманст-

Чым і вяртанне да сябе гіста-
тэчнай, для нас — вяртанне
не ў Еўропу».

Можна згаджацца або не
згаджацца з выказваннем
В. Акудовіча, што «ў адроз-
ненне ад рускіх нам уласці-
вы не месіянскі, а гуманіс-
тычны погляд на жыццё». Але
такі менталітэт, як і талерант-
насць, наўрад ці можа лічыцца
выключна еўрапейскім. І хоць
існаванне агульнабеларускага
менталітэту праблематычна, можна
канстатаваць наяўнасць еўрапей-
скіх мысліцельных штампаў у
беларускай інтэлігенцыі. Вядома,
не толькі ў Беларусі людзі, не-
дастаткова кампетэнтныя ў
пытаннях этнічнага развіцця,
робячы заявы, якія, будучы пры-
танымі або пачутымі нееўрапей-
цамі, здзіўляюць і нават
абражаюць. Да праўды еўрапей-
скага мыслення адносяцца
наступныя тэрміны і ідэа-
матычныя звароты: «як у
цывілізаваных краінах» —
пры гэтым не ясна, якія краі-
ны лічацца нецывілізаванымі;
«дзікун», «дзікуны» — папу-
лярны ў пісьменніцкім асяроддзі,
якім абазначаюцца недастаткова
высокай культуры або маральна
ўзровень, жорсткасць; «племя» —
у пагардлівым сэнсе, не ўсведам-
ляючы, што племя як этналігічная
структура з тысячагадовай гісторыі
— адна з самых удалых, дэмакраты-
чных, асабліва ў патрыятычным
постіндустрыяльнай эпоху; «гома
савецкі» — блізка да расісцкіх
выразаў, які, акрамя карыснага
сацыяльнага крытыцызму, таксама
выводзіць мільёны людзей з
кола агульначалавечага пра-
грэсіўнага развіцця (у дадзена-
вым выпадку адукаваныя асобы
праяўляюць залішняе пагардліва-
сць да больш «уцёрбных» суайчын-
нікаў, якія паддаліся савецкай
прапагандзе). Пералік можна
доўжыць.

Надзвычай цікава прыста-
соўвае беларус, дэарыентаван-
ы сваімі еўрапейскімі ўяў-
леннямі, тэрмін «рэзервацыя».
Прадстаўнік нееўрапейскай
культуры адначасна ацаніў бы
рэзервацыю як месца выратавання
— каштоўнасць вышэйшага
парадку (што, дарэчы, магло б
існаваць і ў нас). Аднак нашы
адраджэнцы паўтараюць старыя
штампы, дэманструючы неўспрымальнасць
да нееўрапейскай сістэмы
ацэнак.

Адаючы належнае добрым
намерам русліўцаў нацыянальнай
культуры, не магчыма не звярнуць
увагу на разнастайныя дэмагогіі
еўрапейскага кішталту, якія
назіраюцца ў іх — часам не-
залежна ад іх волі, а таксама
і ў іх ідэалагічных апа-

нентаў (якія таксама не су-
праць нацыянальнай культуры),
што дае цікавы матэрыял для
вывучэння праблемы разыходжання
паміж думкай, словам і справай.
Да найбольш распаўсюджаных
дэмагогіі адносяцца: інтэрна-
цыяналістычная — публічна-
ныя заклікі да дружбы і супрацоў-
ніцтва народаў, але «ў душы», а
часам і ў прыватных размовах —
усяляюць «фобіі» (як прыклад —
скрыты антысемітызм); дэмакраты-
чная — маўляў, еўрапейцы заўсёды
былі найбольшымі дэмакратамі;
рэлігійная — класічнае ханжас-
тва часткі хрысціянскага кліру і
«паўсядзёны грэх» яшчэ большай
часткі веруючых; нарэшце, камуніс-
тычная, найбольш небяспечная,
бо яна ўключае ў сябе элементы
пералічаных, а выкарыстоўваецца
таксама для прыкрыцця панавання
выбраных над «масамі». Асабліва
трэба адзначыць патрыятычны
тэрмін дэмагогія — шматлікія
апеляцыі да Радзімы, Айчыны або
Бацькаўшчыны; вядома, колькі
злачынстваў учынена пад патрыятыч-
нымі лозунгамі.

Комплекснае даследаванне
выяўляе, што Еўропа, пры ўсіх
сваіх станючых дасягненнях, была
радзімай варварскіх інстытутаў,
рэжымаў і рухаў: інквізіцыі, гена-
цыды нееўрапейскіх народаў, жорс-
ткай капіталістычнай эксплуатацыі,
фашызму, «сацыялістычнага» пры-
гнёту, некалганілізму. Тут актыўна
развівалася тэорыя і практыка тэры-
тарыяльнага экспансіўнага і пры-
мусовага хрысціянства. Нават калі
дапусціць, што культ асобы ў СССР
быў рэцыдывам феадалізму, лепшым
 доказы таго, што адыход ад «дзіка-
га» сацыялізму і сталінізму не ёсць
вяртанне ў Еўропу, з'яўляецца
вопыт «дзікага» капіталізму і гіт-
лерызму, якія квітнелі ў той жа
Еўропе.

Пасля ўсяго сказанага —
ці не здаецца сумніцельнай пер-
спектыва вяртання ў Еўропу? Пры
ўсёй добрапрыстойнасці сучаснага
жыцця ў Еўропе, не трэба быць
Шпенглерам, каб бачыць своеаса-
блівы маральны скон Еўропы.

Беларусь не мае іншых
натуральных шляхоў, інакш як
прымаць ў пэўных прапорцыях
чужыя ўплывы, узбагачаючы ўласны
этнаграфічны традыцыі і ўжо на-
быты адаптыўны вопыт. Але ці
трэба адразу ж механічна схіляцца
да еўрапейскіх каштоўнасцей, нават
калі яны «ачышчаны» і не абцяж-
ваюць нічога, акрамя працвітання?

Алесь СІМАКОЎ.

г. Гомель.

Падарожжа ў надзённасць

Даводзілася бачыць, як у
кнігарнях рукі людзей дружна
цягнуцца да гэтай кнігі. І, дум-
маецца, не толькі таму, што яна
хораша, нетрафарэтная аформ-
лена (мастак В. Лукашук) і не
таму, што аўтарам яе з'яўляецца
Васіль Гігевіч, адзін з самых,
на мой погляд, актыўных і ціка-
вых беларускіх празаікаў, але і
таму, што міжволі інтрыгуе
назва — «Марсіянскае падарож-
жа».

Усё ж не маюць рацыі скеп-
тыкі, якія песімістычна заяў-
ляюць, што гістарычнае накіраван-
не беларускай літаратуры
закрываецца ў стараным «пе-
ракопанні» будзённага жыцця,
што ёй заўсёды будзе брава-
ваць умення вырвацца ў сферу
ірэальнага, патрыятычнага аб-
страктнага, заглянуць у
будучыню. Ды Бог з імі, песі-
містамі... Не бедныя мы.

У 1988 годзе ў выдавецтве
«Мастацкая літаратура» выйшла
кніга В. Гігевіча «Мелодыі за-
бытых песень», у якой значнае
месца заняла аповесць «Кара-
бель». Яна давала падставы
для спадзявання, што фантас-
тыка яшчэ неаднойчы завітае ў
творчасць пісьменніка. Што ж,
тое спадзяванне спраўдзі-
лася. Прайшло крыху больш за
два гады, і на паліцах кнігар-
няў з'явілася кніга, у якой з
трох змешчаных твораў два —
фантастычныя. А цэнтральнае
месца займае раман «Не забы-
вай пра дом свой, грэшнік».

Трэба адразу ж агаварыцца,
што такога рамана ў беларус-
кай літаратуры яшчэ не было.
Тэматыка, арыгінальнасць жыц-
цёвага матэрыялу — гэта само
па сабе. Не было ў нас менаві-
та такой формы асэнсавання
гэтага матэрыялу, такой мане-
ры арганізацыі сюжэта, калі на
фоне зусім рэальнай рэчаіснасці
пісьменнік разгортвае карці-
ны фантастычныя, ірэальныя ды
яшчэ (гэта, бадай, самае вызна-
чальнае) шчодро выкарыстоў-
вае грацэскавыя ракурсы ас-
вятлення. Наш час — час палі-
тычнай, эканамічнай, увогуле
сацыяльнай нестабільнасці —
запатрабаваў да жыцця многія
з'явы, якія ў нармальным умо-
вах цяжка было б разумна адносіць
да містыцызму і д'ябальшчы-
ны. Ці не гэта падказала пісь-
менніку задуму рамана? А так-
сама вызначыла ягоную пад-
крэсленую здэклявінасць у вы-
крыцці негатывных з'яў?
Праўда, не варта выключыць і
літаратурныя крыніцы задуму
рамана. З поспехам эксплуата-
валі навукова-фантастычныя да-
пушчэнні аб адкрыццях такіх
з'яў, якія маглі прынцыпова
змяніць ці то ўмовы жыцця
чалавецтва, ці то ўзаемаадносі-
ны ў грамадстве, і Г. Уэльс, і
А. Франс, і А. К. Чапэк? Яго са-
ламандры (роман «Вайна з са-
ламандрамі») нечым нагадва-
юць адманану — гэтых мікра-
скапічных істот, якія знешнасцю
надзвычай падобныя на лю-
дзей, але цалкам пазбаўлены
элементарных пачаткаў гумані-
стычнасці. Аднак у несамас-
тойнасці аўтара рамана «Не
забывай пра дом свой, грэш-
нік» папракніць ніяк нельга:
залішне выразна ляжыць на
творы адбітак яго пісьменніц-
кай індывідуальнасці. В. Гігевіч
з настойлівай паслядоўнасцю
асэнсоўвае любую праблему з
жыццёва-жыццёвай «званіцы».

Тут, у гэтым Жыццё, — цэнтр
Сусвету, і няма нічога ні пад
небам, ні на небе, што ў той
або іншай меры не тычылася б
жыццёўцаў.

Пры гэтым Жыццё, — цэнтр
Сусвету, і няма нічога ні пад
небам, ні на небе, што ў той
або іншай меры не тычылася б
жыццёўцаў.

Васіль Гігевіч. «Марсіянскае
падарожжа». Роман і аповесці.
Мінск. «Мастацкая літаратура»,
1990.

жыццёўцаў. «Жыццёвацэн-
трычная» сістэма аўтарскага
светабачання праўляецца бадай
што ў кожным рамане, аповесці
або апавяданні В. Гігевіча, а
яго землякі каторы ўжо раз
становяцца ў цэнтр сюжэтных
пояў яго твораў.

У рамане «Не забывай пра
дом свой, грэшнік» на ролю
галоўных герояў прэтэндуюць
адразу тры жыццёўцы. Даклад-
ней, былыя жыццёўцы, а зараз
вядомыя вучоныя: фізік Але-
ксій, медык Валесні і гісторык
Лябунька. Гэта ім належыць
гонар адкрыцця адманану: пер-
шы з іх сканструяваў супермі-
раскоп, другі з дапамогай гэ-
тага мікраскопа здолеў разгля-
дзець супердробныя чалавечыя
падобныя пачвары, а трэці даў
гісторыка-філасофскае абгрунта-
ванне прычынасці іх з'яўле-
ння. Яны не робяць на адкрыцці
ніякай кар'еры, яе робяць ін-
шыя — псеўдавучоныя з усёго
свету, якія вакол адманану
стварылі ванханалічную, іста-
рычную атмасферу. Адаманы —
форма вышэйшага розуму! Ада-
маны — узор для пераймання!
Руці прэч ад адманану! І пай-
шло-паехала. Скончылася тым,
што ціха і непрыкметна адама-
ны запаланілі свядомасць лю-
дзей, «заадаманылі» ўсе сфе-
ры чалавечай дзейнасці: вы-
лучнае мастацтва, літаратуру,
музыку, кінематограф... Асновы
народнай маралі, патрыятызму,
добра і альтуізму ў такой ат-
масферы сталі выглядаць без-
надзейна састарэлымі, нават
смешнымі. І паліцэла чалавец-
тва ў прору беспаспяцтва, духоў-
нага самавынішчэння, накрэс-
ліўшы на срыжылях свайго
быцця лозунг: «Хоць як — абы
жыць!» Гэта нічога, што сапра-
ўды чалавечыя каштоўнасці
заменены на эрэцы. Абы
жыць! Па-адманану!

Жанр навукова-сацыяльнай
фантастыкі дэзаволіў аўтару
рамана паказаць многія сферы
нашага жыцця не ў звычайным
люстрачным адбітку, а ў пам-
флетна-сатырычным павелічэн-
ні. Праз крытычную аўтарскую
прызму праходзяць каларыт-
ныя фігуры розных дзялкоў,
гатовых рабіць на сенсацый-
ным адкрыцці новыя сенсацыі,
«ляпіць» палітычную і наву-
вую кар'еру, а таксама «ка-
ваць» грошы. Пошасць заразі-
ла нават моладзь, якая нічога
не хоча ведаць, акрамя фірма-
вага — адмананскага — шмацця
ды «папсовых» песень на ада-
манскую тэму...

Адным словам, адкрывальні-
кам адманану было ад чаго
прысціць ў адчай. Няўжо няма
нейкіх засцерагалінікаў ад дэ-
градацыі маралі? Няўжо чала-
вецтва аб'ектыўна пакарана гэ-
тым насланнем? Але за якія
грахі? У пошуках адказаў на
гэтыя пытанні яны правялі не
адну бяссонную ноч, фіксуючы
ўласныя сумненні ў дзённіка-
вых запісах. Пісьменнік умела
супастаўляе гэтыя запісы, ухі-
ляючыся ад адзначэння выва-
даў сам і засцерагаючы ад гэ-
тага сваіх герояў. Толькі адзін
аўтарскі вывад цалкам катэ-
гарычны: распад маралі пачына-
ецца тады, калі чалавек адры-
ваецца ад роднай глебы.

Лейтматыў «роднага дома»
прачытваецца і ў фантастычнай
аповесці «Марсіянскае пада-
рожжа», у якой пісьменнік раз-
важае над праблемамі будучы-
ні чалавецтва. Навукова-тэхні-
чны прагрэс многімі змяніў ва
ўзаемаадносінах людзей, а ці
ўсё да лепшага? Твор вельмі
цікавы па задуме і надзвычай
актуальны сёння, калі свет ува-
ходзіць у эру ўсеагульнай кам-
п'ютэрызацыі, і Зямлю паступо-
ва ахутвае адзіная сетка-сі-
стэма кібернетычных машын,
калі чалавецтва стаіць на парозе
стварэння штучнага розуму.
У апавесці В. Гігевіча такі штуч-
ны розум — Вялікі Камп'ю-
тэр — ужо створаны, і яму да-
ручана кіраваць марсіянскай
калоніяй былых зямлян. Людзі
ставяць над сабой, здавалася

б, ідэальнага правадыра, які не
можа дапусціць памылкаў, — на-
столькі ён дасканалы. Па задуме
стваральнікаў марсіянскай
калоніі Вялікі Камп'ютэр павінен
ураўнаважыць чалавечыя
слабасці. І ён пачынае гэта
здзяйсняць самым рашучым
чынам, пазбаўляючы людзей
звычайных пачуццяў: любві і
нянавісці, радасці і горычкі,
ўпэўненасці і сумненняў. Аднак
чалавек — не кібер. Без пачу-
ццяў і эмоцый, закладзеных у
ім прыродай, ён не можа існа-
ваць. Жыццё калоніі скончы-
лася бунтам і руйнаваннем Вя-
лікага Камп'ютэра.

Аповесць «Пярэварачень» —
пра справы змяны. У ёй, як і
ў ранейшай аповесці пісьменні-
ца «Громаў В. Д.», распавядаецца
пра будні сучасных кінематэ-
аграфістаў. Увогуле паміж гэ-
тымі апавесцямі шмат агульна-
га. Галоўны герой «Пярэварач-
ня» Сацункевіч, як і Громаў,
пакінуўшы ў свой час вёску,
дасягнуў у сталіцы нейкіх
жыццёвых вышыняў, але канчат-
кова ў вяртанні горадзе пры-
жыцця так і не змог: яму цяж-
ка ў тлумнай атмасферы пра-
матычных узаемаадносінаў, якія
спавяла забіваюць у яго душы
чалавечнасць. Не дзіўна, што
герой адчувае слабе адзінокі і
непатрэбны, робіць памылку
за памылкай. У яго па сутнасці
няма выхаду: у той гульні,
якую ён, галоўны рэдактар кі-
настудыі, гуляў доўгія гады,
правілы былі вельмі жорсткія.
Спатыкнуўся — і цябе ўжо няма.

Вобраз Сацункевіча выпіса-
ны аўтарам з вялікім псіхалагі-
чным майстэрствам і не паз-
баўлены парадаксальнасці. Яго,
напрыклад, усе, нават сябра
Грамабойскі лічаць праварат-
нем. Не любіць яго ёсць
усе падставы: як галоўны рэ-
дактар, ён не дае свабоды
творчасці для сцэнарыстаў,
чыніць перашкоды рэжысёрам.
Але калі ўважлівей прыгледзі-
цца да ўнутранага свету героя
ды ацніш тое асяроддзе, якое
вытрусціла з яго чалавек, дык
зразумееш, што ён — ваўкалак
не сярод людзей, а сярод
ваўкоў. Менавіта ў гэтым ася-
роддзі ён набыў новую мане-
ру паводзінаў: сярод ваўкоў
жыць — воўкам выць. Аднак
ваўкалак — не воўк, таму
не можа быць роўным сярод
іх. І Сацункевіч становіцца ах-
вайрай тых, хто крычыць мо-
дныя фразы пра перабудову.

Кнігу «Марсіянскае падарож-
жа» склалі тры разнапланавыя
па тэматыцы і праблематыцы
творы, але яны, тым не менш,
пакідае ўражанне цэлеснасці. У
рамане «Не забывай пра дом
свой, грэшнік» і аповесці «Ма-
рсіянскае падарожжа», напры-
клад, аўтар падкрэслівае дум-
ку, што праходзіла яшчэ ў
К. Вонегута і Р. Брэдберы, пра
асцярожнасць у адносінах да
эхнізацыі. І падкрэслівае не-
беспадасцюна: хіба не дакаці-
лася чалавецтва да экалагічнай
катастрофы, хіба не ства-
рыла яно такой зброі, якая
здольна знішчыць усё і ўсіх —
дзяцей і старых, святых і грэ-
шных — у тым ліку і саміх
стваральнікаў? Вельмі турбуе
пісьменніка, што тэхнічна
ўзброенасць людзей расце
хутчэй, чым гуманітарная. У
аповесці «Пярэварачень» жрэз
і даследаецца адна з жыццё-
вых сітуацый, якая склалася
менавіта з-за дэфіцыту гумані-
стычнай «збяспечанасці» ўза-
емаадносінаў паміж людзьмі.
Каб канчаткова не загубіць
сваю душу, чалавек неабход-
на прыпыніць у роздуме: ці
так жывеш, ці туды ідзеш, што
страціў ужо за мінулы час...
Пастаноўка такіх пытанняў не
можа не адгукуцца ў сэрцах
чытачоў.

Алесь ЛАУШУК.

Змяя

анаваданне

ЧАЛАВЕК жыві адзін на ўскрайку горада. Воіны заўсёды былі завешаны штормамі і, здавалася, туды ніколі не пранікала сонечнае святло, вецер не заносіў пах вясновых кветак, сняжынкі не траплялі ў абдымкі хатняга цяпла. Чырвона-вішнёвыя ружы паабалалі сцяжынкі, што вяла ад веснічак да дому, горда трымалі свае кардынальскія галовы ў няжменнай, як бы навекі застыўшай велічнасці. У адзін і той жа час Чалавек адмыкаў веснічкі і заўсёды хуткаю ходою ішоў да дому. Вінаград палахліва прыціскаўся да сцяны і за кратамі пераплачэнняў хаваў свае фіялетавыя гронкі. Калі цяжнела, то з аднаго і таго ж пакоя вузкаю палоскаю святла пракрадалася на двор і асцярожна апускалася на траву.

Змяя цэлае лета сачыла за Чалавекам, чакала яго маўклівай прысутнасці. Увесь свет для Змяі быў замкнёны ў гэтай агароджанай прасторы зямлі, і душа яе цягнулася толькі да адной жывой істоты — Чалавека. Яна пакахала яго адразу, як толькі ўбачыла ўпэўнены велічны поступ, загадкавую суровасць твару, востры позірк вачэй і гатоўва паўзці за ім пакуль бы хапіла сіл. Але Чалавек зачыняў дзверы, і Змяя аставалася адна ў цэлым свеце. Спачатку яна плакала, звійшыся тугім колцам каля самых карэнняў ружы, а потым штоноч забірала на вінаградную лазу і сачыла за Чалавекам праз маленькую шчыліну паміж штормамі. Аднойчы, убачыўшы сваё адлюстраванне ў шыбе, яна спалохалася, падумала, што ў яго ёсць каханая, якая пазірае на яе адтуль, з глыбіні пакоя, у яким жыве Чалавек, хаця яе ўджаліць і памерці, але потым здагадалася, што гэта яна, Змяя. І яна ізноў плакала, плакала ад радасці, а Чалавек нерухома сядзеў за сталом, леваю рукою абaperшыся на крэсла, і нешта думаў. Так ён сядзеў гадзінамі, эрэдку браў у рукі кнігу, чытаў, потым ізноў доўга сядзеў. Змяя асабліва падабалася, калі ён пісаў: вусны Чалавека ажывалі, пачыналі нешта шаптаць, у ва-

чах загарэўся той бляск, які яна бачыла толькі на зорным небе — і ёй хацелася патануць у гэтым сусвеце.

Чалавек выключыў святло, і Змяя становілася холадна. Яна паўзла да куста ружы і бачыла прыгожыя сны. А раніцою Змяя сустрэла Чалавека, паўзла за ім да веснічак, а потым доўга-доўга дыхала паветрам, што даносілася да яе адтуль, куда пайшоў Чалавек. Яна гатоўва была аддаць Чалавеку каралі са сваёй грацыёзнай тонкай шыўкі, каб ён насіў іх замест пачварнага шэрага шаліка, каб там, у невядомай далечыні ўспамінаў пра яе кожную хвіліну. Апрача гэтых цудоўных каралей, у яе нічога не было, яна нават не магла сарваць ружу, каб пакласці яе на ганак да ног Чалавека. Калі першае жоўтае лісце пачало падаць на сцяжынку, Змяя збірала яго, каб Чалавеку было прыемна ісці да свайго дому; вострыя каменчыкі ўліваліся ў яе цела, але яна ўпарта збірала і збірала кожны лісткі: ёй так хацелася, каб Чалавек заўважыў, адчуў, што яна клопаціцца пра яго. Але рыпела жалеза веснічак, і цвёрдыя крокі Чалавека не пакідалі ніякай надзеі.

Змяя ведала, што Чалавек такі ж адзінокі, як і яна. Ночы становіліся ўсё халаднейшымі і халаднейшымі, і аднойчы раніцою Змяя заўважыла белыя іскрынікі на сваёй бліскачэй чорнай скуры. Яна

падпаўзла да дому, але яго сцены былі таксама халоднымі, а там, у пакоі, Чалавек грэўся ля каміна. Ёй хацелася туды, скрасіць яго адзіноту, але дзверы былі заўсёды зачыненымі. Яна баялася, што агонь можа падпаўзці да Чалавека і апанаваць яго. Гэты страх за Чалавека не пакідаў яе апошнімі днямі, але як выратаваць, як дапамагчы яму? У бяссілі Змяя прыціскалася галоўкаю да зямлі і слухала яе цішыню.

Чалавек доўга не мог заснуць. Ён хадзіў па пакоі, шызыя колцы дыму ўсё часцей адрываўся ад яго вуснаў, рука нервова затушвала адну цыгарэту за другою. Раптам ён выйшаў са свайго пакоя, адчыніў дзверы і нерухома стаяў на ганку, нібы першы раз у жыцці ўдыхаў свежае паветра. Апошнія лісткі дрэў пацягнуліся да адчыненых дзвярэй, шукаючы паратунку ад начнога холаду, і Змяя, забыўшыся на ўсё, спізнанула праз парог у такі знаёмы ёй пакой. Драўляны ложка на нізкіх ножках схваў яе вузкую жывую палоску, і адтуль, са свайго прытулку, яна пачала ізноў сачыць за Чалавекам, які цяпер ужо быў побач, тут, у адной прасторы.

Змяя заўважыла, што ў Чалавека ўсё было вялікае: крэсла, стол, вялікія кнігі шчыльна стаялі ў кніжных шафах, вялікая скура звера распасцерлася па

ўсёй падлозе, на сценах віселі партрэты невядомых ёй людзей — адныя з іх былі вельмі падобнымі да чалавека. Цяпер Змяя не толькі дыхала паветрам, але і жыла водарам Чалавека. Яе апанавалі пачуццё цеплыні, спакою — яна амаль дасягнула сваёй мэты.

Чалавек не заўважыў Змяі. Ён усеўся ў сваё крэсла, курыў, чытаў, хадзіў па пакоі, а потым доўга-доўга пісаў. Часам белыя спісанія лісткі паперы ён кідаў у плечыны кошык, што стаяў ля стала. Папера гнутка выпрамялялася, нібы жадаючы вярнуцца на стол, у рукі Чалавека, але так і застывала нікому не патрэбная ў кошыку. Змяя хацелася зазірнуць у кошык, падаць Чалавеку паперу, забрацца на стол і глядзець у ягоныя такія разумныя вочы. Цяпер яна баялася Чалавека, кожны яго рух, крок, бялючым стукам адзываліся ў сэрцы. Змяя баялася, што калі яна выпузе, Чалавек, не заўважыўшы яе, растопча сваімі цяжкімі нагамі, а ёй так хацелася жыць, — жыць тут, побач з ім, нават калі ён ніколі не даведаецца пра яе існаванне.

Змяя пакутвала. Чалавек позна клаўся спаць і рана ўставаў. Тугі каўнер бейла кашулі моцна сціскаў яго шыю, і ў гэты момант Змяя хацела авіць яго, усяго Чалавека, прычараваць, каб ён нікуды не хадзіў, а астаўся тут, з ёю.

У зімовым лесе

Пранізаны сібернымі скавышамі, халодны і галодны зімовы лес бударажаць раз'ятраныя галасы ягоных значаных насельнікаў — звяроў і птушак. Усюды неспакой, незадаволены грай, нараканні.

— Жылі, жылі і дажыліся! Ні з'есці табе, ні гарляк прамачыць. Абяднелі, абанкроціліся. Куды ўсё дзелася? А выхваліліся: наша пушча — самая лепшая, багатая, мы — самыя заможныя! Брахня! Пустазвонства!

— Сцюжы, люты мароз, неспрыяльныя ўмовы вінаватыя, — слаба апраўдаюць становішча бяздумныя дзікі. — Жадаў бы паласаватца салодкімі карэнчыкамі, далікатэснымі мурашымі яйкамі ці апетытнымі жалудамі, дык знайдзі — дэфіцыт! Краты, мышы, даброем гэтым карыстаюцца зараз.

— Так, так! — утораць балбатлівыя дурнаватыя цецяркі і змрочныя глушцы. — Няма ні журавін, ні зеляніны. Глыбокі снег пахаваў спажыву. Паснымі бярозавымі пупышкамі здавальняемся.

— Вам не след гнявіць Бога, — хорам перабіваюць крыжадзюбы, дразды. — Вы хоць чарвяка прыморыце. Вось тут нявыкрутка: шышачкі цэлай не знойдзеш. Сіроць вавёркі палушчылі. Мала пранырам назапашаных восенню грыбоў, арэхаў. Дужа дасціпныя. Апруччыся гатовы. Што ўрываць — цягнуць.

— Хто з'яе — той поліўку хлябае! — здэкліва пасміхаюцца пушыстыя шустрачкі. — Хочаш мець — круціся!

— Нічога. Перагаруем. Хвойкі пашчыкаем, кары пагрызём, а там вясна, — абнадзейваюцца наўныя казулі і памяркоўныя ласі, — лісткі паваяцца, траўка адскочыць — акрыяем.

— А ваўкам як быць?! — азываюцца зубастыя драпежнікі. — Ваўкі ж — не вегетарыянцы. Нам скароміну падавай! А дзе яна? Зайца не стрэнеш. Сцураліся.

— І не дзіва, бо сахатыя ўвесь асінік абглыжылі. Праз іх даўгавухія ў белы свет зышлі. Сьцінейшыя мясціны аблюбавалі, — падбухторваюць хітрыя лісы. — Гнаць варта пражэраў падалей!

Быццам апараная, узвіваецца гайня шэрык.

— Прэч, прэч, злыдні барадатыя! Вы мятайцеся па-добраму!

— То ласёў вочына! — супраціўляцца пакрыўджаныя. — Хутчэй вашаму племю трэба змяцца. Вы — прыбуды!

Не разважаючы доўга, ашчэрваюць вострыя іклы адны, пагрозліва трасуць рагамі другія.

сучасныя казкі

Леванід Калодзежны

Узрушаныя імі, адчайную валтузню ўзнімаюць паміж сабой снегіры і сойкі. Калашмаціцца — пух ляціць. Узгараюцца бойкі і яшчэ там-сям. Не бачна і не чутна толькі мядзведзя — ён моцна епіць ва ўтульным берлагу і лена смочка лапу.

Груган-ганіцель

Калі засціўся золак, між голля вячыстага дуба пралупіўся глюгасты санавіты груган. Момант ён няўцяма плюскаў вачыма, сіліўся зразумець, чаго ўспароўся без пары.

«Не так сабе абудзіўся, — азаданна разважаў. — Драмаць бы мне яшчэ і драмаць!»

Раптоўна ад парослага купкаватым лазняком ды алешнікам парэчка данесліся спачатку перапёлчыны «шыць-пароць», а неўзабаве кароткі пошчак.

«Ах, дык гэта ж яны парушылі маю слодычную мрою! — сярдзіта варухнуўся ўладыка тутэйшых мясцін. — Ну паблазнуўце, паблазнуўце, нікчэмныя стварэнні. Ваша коснаязыкасць не мінецца вам дарма!»

Быццам пачулі пагрозу і спалохаліся, паўночнікі зусім нечакана анямелі.

«Ага, адумаліся, дурніцы! — зарадаваўся злашлівец. — То-та ж!»

Пакрысе груган утаймаваўся і пакаліўся прыкархнуць, як зыкі, ужо дужэйшыя, зноў разанулі вуха. Асабліва асмалей салавей.

«Здэкуецца, папанеці! Канчаткова расшышэў! — страсянула гругана. — Ладна! Заткну я табе пашчу! Дзесятаму закахаш!»

Разднела. Ускацілася румянае свяціла. Дружна заліліся жаваранкі, зацінкалі вясёлыя сініцы, азваліся пеначкі, малінаўкі берацянкі, засвіталі шпакі, закужавала ззяюнка.

— Не дазволю рознаму зброду. бячынстваваць! — не стрываў, страпянуўся гаспадар дуба. — Прыскажу анархію! Хо-

піць! Лопнула цярпенне! Закатую рамольнікаў! — шумна выбраўся з лістоты і цяжка ўзбіўся на макавіну дрэва. — Гэй! Дзе вы, ахоўнікі спакою?! — хрыпла гукнуў управа-ўлева. — Давайце хутчэй ка мне!

Адрозу ж адусюль зляцеліся і цесна абсели ўладыку шэрыя, хіжыя коршакі, чорныя паважныя гракі, дэбідаватыя вароны, галкі і іншая чэлядзь.

— Неадкладна ўціхамірце баламутны гармідар! — прыняў строгаю паставу дыктатар. — Каб — ні-ні самадзейнасці! Усе павінны толькі па-нашаму каркаць! Хто не ўмее — навучыць, хто не хоча — прымусяць!

— Слухаемся! — узвіліся падначаленыя.

Распластаныя крылі засланілі неба. Зрабілася мройна і вусцішна. То далей, то бліжэй пачуліся здушаныя крыкі, надрыўны піск. У паветры закружылася пер'е, зараіўся пух.

Прышоў вечар. Зглушэла. Наваколле форменна вымерла.

— Поўны парадак! — задаволенна крумкнуў груган і вяла звесіў дзюбу. — Цяпер можна бестурботна кімарнуць.

Усходам сонца неспадзеўкі, акурат не чынілася ўчора глуму, лясы, лугі, палі скалануў шматмоўны харал.

Груганоў сон імгненна знік. Ледзь не грывнуўшыся долу верхавод ачмурэла падгунуў, дзіка загарляў:

— Маўчаць... Маўчаць!

Той жа хвіліны ўспудзіліся і памагатыя.

— Маўчаць! — замітусіліся апантана. — Загадана — маўча-а-а-а-а-а-а!

Наўздзіў стройныя спеў не ападаў, а наадгарот мацнеў.

Агламузджаныя непрадбачнасцю, ганіцелі папярхнуліся і разгублена скамянелі.

...След было б ім ведаць, што кожная, вялікая ці малая птушка мае свой адметны голас, які нельга адняць, перайначыць або забараніць.

Стары дуб

У адной пушчы, у адной дрымушчы рос магутны шматвяковы дуб. Разгалісты, таўшчэзны, акараваны цвёрдым буграватым панцырам, ён велічна, акурат грозны вой, стаяў на ўзлессі. Ці то пакрысе засохлая мясцінамі, ці мо падсмаленая малакнай выгоністая крона, падпіраючы блакітны купал неба, цямнела высокая ўгара.

— Яму няма роўных ва ўсім белым свеце! — закліпаліся, шапацелі лапушыстыя клёны, пышныя ліпы і ясені.

— Гэта — наш бацька, наш надзейны абаронца ад нягод-ліхаў! — шапталі елкі ды сосны. — За ягонай спіной аніякія буры ні па чым нам!

— Няхай заўжды жыве патрыярх! — дружна азываліся маладзейшыя суродзічы — дубы і дубкі.

— Слава дубу-асілку! — хорам падхоплівалі волькі, рабіны, лазнякі.

Невядома, колькі б доўжылася чынаўсхваленне, калі б з-за гарызонта не паказалася густая сінеца. Першая заўважыла аблачыну палахлівага асіна.

— Навальніца ідзе! — дробна затрымцела яна кожным лістком.

— Не баімося! — суцяшальна шаматнула шаўкавістая бярозка. — Нас заслоніць дуб!

Уважліва хмара паўзла, кудлацілася. Страшыдула бялітасна лупасілі, прыспешвалі вогненныя пугі бліскавак.

Двойчы непадалёку рыкнуў гром. Без папярэджання дзымхнуў вецер, а следом бы парвала тугія ланцугі, наляцела віхура. Узняўся глухі шум. Асудкана ўгнулі галовы, пагорбіліся дрэвы. Загуў, але не пахіснуўся дуб.

Побач стрэльнуў пярун. Гульніў ураган. Дуб нечакана крэхнуў, прастангаў, пахіліўся і цяжка гэхнуўся вобзем.

— Бяда! Бяда! — ледзь не прынік долу гібкі арэшнік.

Чым больш яна жыла ў пакоі Чалавека, тым больш няясна была яе пакута ад адзіноці. Змяя забралася ў кніжную шафу і выбрала самае зручнае месца, каб можна было адтуль глядзець і глядзець на Чалавека. Калі ён уставаў і блізка падыходзіў да шафы, ёй хацелася вырвацца з абдымкаў драўляных кратаў і ўпасці да яго ног. Але Чалавек паварочваўся спіною, нерухома стаяў пасярод пакоя, закінуўшы галаву. Вочы яго закрываліся, а рукі моцна-моцна сціскалі скроні.

Чалавек думаў пра нешта сваё. Але для каго, для чаго ён жыве? Аднойчы Змяя асцярожна забралася на яго стол і ўбачыла шмат спісанай паперы. Адны аркушы ляжалі роўна, акуратна складзеныя ў стос, другія, падкрэсленыя і недапісаныя, прыціскаліся да яго. Змяя ўбачыла доўгія вострыя літары, якія чорнымі ланцужкамі ўпіваліся ў паперу. Яна не магла разумець напісанага, але здагадалася, што там было нешта важнае для Чалавека. Змяя слізганула на падлогу і раптам ёй захацелася ў жолак Чалавека, які ён зусім нядаўна пакінуў. Яна лёгка дабралася да падушкі, што яшчэ хаваўся за сцяной Чалавека. Упершыню Змяя не скруцілася колцам, а падобна Чалавеку, выцягнулася ўздоўж ложка і запліскавала вочы. Ёй было спакойна, яна нібы адчувала, што ён тут, побач, сапраўды яе сваім дыханнем, а рукі псцяць яе цела. Змяя мацней і мацней прыціскалася да падушкі — ёй стала лёгка і яна забылася ў марэх.

Змяя не чула, калі прыйшоў Чалавек. Чалавек заўважыў Змяю. Ён асцярожна зняў са сцяны стальную шаблю і са ўсяго размаху секануў бліскучым жалезам па каралях Змяі. Яна расплюшчыла вочы і ўбачыла Чалавека, упэўненага, суровага, такога, якога яна сустраля першы раз ля куста ружы. Ён стаяў апусціўшы рукі і холадна разглядаў кавалкі публенай істоты.

Змяя сабраўшыся з сіламі, прашапталі: «Чалавек»...

Чалавек прашыпеў: «З-змяя»...

— Глядзіце, глядзіце: а дуб — трупелы! — затрашчала храбусткая крушына.

Тхнула тленам. Пудзачыся яркіх успышак, з ашчэранага дупла звергнутага апекуна шуганула, слізкая гадаўе.

— О! Каму ж мы дэвараліся, каму білі паклоны столькі часу! — шалася ў вешшам ядловец. — Волат жа быў гнілы!

Буслянка

На засохлай скрозь абпілаванай таполі сярод пакінутых знарок рагулік грувасцілася бухматая буслянка. Цыбатыя рупліўцы адштукавалі яе прасторнай. І недарэмна: кожнай вясны ў ёй паяўлялася не менш чатырох дзюбых дзетак.

Так вялося заўсёды. Але вось гадоў злыкі ўжо невядома чаму гаспадары сцураліся вотчыны. Тут цяпер знайшлі сабе прытулак вераб'і, фацэтная парачка гракоў, шпакі, сініцы. Жылі і тыя і другія бесклапотна і ні аб чым не дбалі.

Між тым гаспада непрыкметна гібела і хутка павінна была разваліцца.

— Сябры! — схямнуўся, закаркаў аднойчы грак. — Хопіць бяздзейнічаць! Трэба нам патурбавацца нарэшце! — забіў трывогу. — Рушыцца наша дамоўка!

— Падправіць след! — бойка зачырыкалі кемныя вераб'і.

— Адрамантоваць, паднавіць неабходна! — закрывалі шпакі. — Досыць чакаць!

Завадатар пачычырыў кіпцямі патыліцы і важна зазначыў:

— А ці варты аўчынка вырабу? Дужа ж запушчанае, непрывабнае гняздо. Мне здаецца лепей бы наогул перабудаваць яго!

— Правільна! — гатоўна зацінкалі сініцы. — Залатыя словы! Мы — за!

Узгрэтыя нязвычай прэпановай, птушкі гармідарам прывінуліся крушыць, расцягваюць роднае селішча.

Тры дні падалі цяжкія ламачыны і галіны, сыпаліся трасцінкі, ляцела пер'е ды пух.

Наступным непагодным ранкам, калі рэзкі парыв навалінічага ветру абрынуў старасвецкае кола — аснову буслянкі, грак урачыста ўсклікнуў:

— Час узводзіць жаданую хароміну! Узняўся вэрхал.

— За справу, браткі! Не пашкадуем сябе! Здзівім белы свет!

Апантана выхвалякі замітусіліся, затрэпалі крыллем.

— А як пачынаць?! — раптоўна зацінкалі вераб'і. — З чаго брацца?

— І праўда! — разгубіліся шпакі.

Імгненна ўсе суняліся, змоўклі. Толькі зараз яны ўбачылі, што не мелі ні здольнасцяў, ні сілы.

Раман ТАРМОЛА

Запытайце ў ветра пра волю
У чыстым полі...
Ён падыме на крыллях вас!
А пра тое ж спытайце ў цясіне —
Вецер вочы на вас не падыме,
Ён застогне ў адказ...

Людзей у нас не шкадавалі.
На смерць ішлі,
як у кіно.

Мы дзесяць жыццяў аддавалі
За ворага
жыццё адно.

У гэтай справе без падману
Мы ўсё рабілі на-гара —
Перавыконвалі планы
Пад ашалелы крык «Ура-а-а!»
Аб чалавеку вечны клопат
Быў найгалоўны
толькі ў нас:

Мы ратавалі то Еўропу,
То цэлы свет...
З дазволу мас...

Героі і камедыянты,
Мы не баяліся маньі,
На ўсё ішлі з чырвоным бантам,
Бо ўсё
не мела ў нас цаны.

Лёс генія

Хутчэй за ўсё
мы ціхенька памром,
Як мышы ў норах,
як у казцы гном...

І толькі ён,
раскацісты як гром,
Памрэ, спазнаўшы
ганьбу
і калецтва...

О, генія размова з чалавецтвам
Ніколі не канчаецца дабром.

Мне так добра ляжаць
У радзімы пад абразамі,
Без маршчын, не ў слязах,
Не набожны не праведны самы.

Эдуард АКУЛІН

Я ўрастаю у новы дзень,
як у лёд ўрастае рыба...
Саркафага шкляная глыба
размяжуе святло і цень.

Я ўрастаю ў новы год
непазбежна і незваротна,
не шкадуючы дзён самотных,
што згарэллі, нібы бікфорд.

Я ўрастаю ў новы век,
ахвяруючы ўсё Учора.
Так блакітныя вены рэк
ўрастаюць у сэрца мора.

Эскіз

Жыццё за ваконным шклом...
Сціхотна трапечуць клёны.
Нібыта ў нямым кіно,
бязгучна крычаць вароны.

Нячутна праплывуць цягнік,
зліваючыся з блакітам...
Жыццё за вакном — эскіз,
накрэслены і забыты.

Дождж

Плывуць дажджавікі,
сінеючы ад золі...

Час даўно мяне згроб...
Стала меней яшчэ адной лыжкай.
І высокі мой лоб
Адзінока сумуе ў зацішку.

Ты, радзіма, пагост.
Мой паклон — за куток, за трывогі,
Што я, ў поўны свой рост
Магу выпрастаць думкі і ногі...

Тысячагоддзе

Тысячагоддзе званы разгадала.
І абнавіўся царкоўны гмах.
...Што зледзянела. Нешта растала
І пры саветах,
як пры царах.

Роздуму крыж адно
з сэрца не зняты,
Ён узвышае,
ён і гняце:
Бога альбо дзяржавы ягнаты —
Усе яны поўзаюць на жываце...

Выздараўленне

Нарэшце поступ стаў звычайным крокам,
Гігантаманію ўзяліся мы лячыць...
Дух узлятае
не вышэй за кроквы

На зрубе
пасярод начы.
Мы перасталі пэцкаць чорнай сажай
Зямлю чужую
...на сваім двары.

Апошні раз
паэт апошні спляжыў
Амерыку
за тое, што «адкрыў»...

Па-людску мы жыццё спраўляем дома,
Нас пад сябе
адзін усіх не згроб...
Выздараўленне гэтага сімптомы
Нас адлучаюць
ад былых хвароб.

Не кінуцца б адно
ізноў у крайнасць,
Кашулю на сабе не рваць,
Ды ідалаў гуртом
і шматэкранны

Прад цэлым светам
не каранаваць.

У вёсцы кінутай... Наскрозь
Прапахлай сырасцю і вапнай,
Конь тыцнуўся мне ў шыю храпай...
І вырвалася з губ: «Кось-кось»...

Які там конь... Здзічэлы вецер
На пару з восеньскім дажджом
Ляцеў і мокры твар свой выцер,
І ў стог уплісчыўся вужом.

Плыве асфальт, які
не плыве дасюль ніколі.

Плывуць з-пад ног масты,
плыве трава з газонаў.
Плыве людскі гальфстрым
прамоклых парасонаў.

І косы з-пад рукі
сплылі табе на плечы.
І дзень плыве, які
стаў напалову вечар.

Аднойчы
Аднойчы ўвесну, нібы лёд,
ад плёсаў-плошчаў непрытульных
асфальт пачне свой крыгаход
між берагоў прыціхлых вуліц.

І людзі выйдучы паглядзець
на небывалае здарэнне,
і стануць душамаі святлець,
і прагнуць самаачышчэння.

І разняволены праспект,
ва ўсёй сваёй красе шырокай,
бланкіт пралесак панясе,
адлюстраваны ў сотнях вокан.

Самота
Займліла туманам, пакрыла слятой
восень нашага лета каханне...
Я зрабіўся інакшым, ты стала не той,
як належнае — стрэлі растанне.

Ды аднойчы, хутчэй безвыходнай зімой,
не здалею пазбегнуць напасці:
хоць званком тэлефонным у спальні
тваёй
на самоце пабыць каля шчасця.

Адлюстраванне
Усе пуцявіны прыводзяць у неба.
Гадуе я крылы для грэшнай душы.
Калі адыходзяць — адзінае трэба:
убачыць пялёстак агню на свячы.

І я, вядома, тут разважыў,
Што стог сатлелы можа грэць,
Што вецер дрэннага не скажа,
Як я рашуся пасядзець.

Перад вачыма агарод,
Гнілая хата, кола, кошык
І душы... Душы тут не з дошак,
Але здаецца мне — з іх плот.

Ён так гайдаецца-уздыхае,
Пытаецца нібы: «А ўсё ж...
За што нас, Госнадзі, караеш!»
І плачам — вецер, я і дождж.

Пастаў, Надзея, і маёй матулі свечку...
Звяжы, хоць ты, мяне
з маім карэннем,
Бо сам царкву я абмінаю вечна,
Цяпер, што ні зраблю ўжо —
са спазненнем.

Перспектыва

Вялікая будзе бяда
Як вырасце з левых і з правых
(Ён мае на гэта права)
Вялікі савецкі Балда.

Ён біць жа пачне заўжды
Не лоб, а высокі розум,
Ён прахрыпіць нецвяроза:
«Трэба нам правадыр»...

О, наша праўда не раз
Падскоквала ўжо да столі.
Мы сёння крычым: «Даволі!»
Ды гэта сённяшні час...

Як разыходзяцца пласты
Былое звязкі пакаленняў,
Дарэмна кідацца ў калені
З уціхамірваннем пустым...

Паможка справе
справа тут,
Рашучы,
але мудры ўчынак.
І перахрысціцца Айчына,
І цвёрда стане ўсё на грунт.

Што каму... Наканаваны ўцёкі
Вам... А нам на прывязі сядзець.
У сябе глядзець — не ў край далёкі...
Пра запас не грошы — думку мець.
Па сабачы жыццё... Але сабачым
Лёс нялёгкай свой не называць.
Хто спрадвеку шчасцейка рыбаць,
Хтосьці ўмее толькі выглядаць...
Адаго і берагу Айчыны
Пусткаю не быць, уцекачы!
Гэтаму ніколі не вучылі.
Гэтаму ніяк не навучыць.

Пялёстак убачыць агню на свячы —
адзінае трэба, калі адыходзяць...
Я крылы гадуе для грэшнай душы.
Усе пуцявіны ў неба прыводзяць.

А шлях той апошні, як чорная рэчка,
пакрочу — сабры, запаліце мне свечку.

Малітва

Божа літасны, трыадзіны,
Ты літанне маё пачуй.
Не пакінь у бядзе Радзіму —
уратуй.

Уратуй мой народ пакутны,
зберажы ад ліхога Край...
Пасяліцца ў душы Іудзе —
мне і сыну майму не дай.

Барані ад спакусы грэшных,
абміні сваёй карай злых...
Божа праведны, хай бязмежнай
будзе ласка ад слоў тваіх.

Рытурнэль

Скруха
загарыцца ў сэрцы і патухне
рамяці ссвіелай завірухай.

Памяць
азавецца рэхам у тумане
і неразгаданая растане.

Сэрца
на самоту болям азавецца,
ды не скамянее ў паняверцы.

Туюгі

Паўднёвае сонца лавінай з гары
сцякала — ты мовіла: — любі, згарым, —
і першай сігнула насустрач абвалу
снапоў залатых што ліліся з гары.

Нялюбая цела вабнасць-чары
я піў дадна святальнай чарай...
Ды дзень падкраўся, нібы кара,
за грэх астатні янычара.

«ТЫСЯЧА ПРЫЧЫН, КАБ ЗАКАХАЦА...»

Ніяк не думаў, што актрыса Рэспубліканскага тэатра юнага гледача Вера КАВАЛЕРАВА так доўга будзе рыхтавацца да гэтага інтэрв'ю. Дваццаць гадоў на сцэне, больш за семдзсят пяць роляў у самых розных спектаклях, пэўна, прывучылі ўзважваць кожнае слова...

— Вера, вы, відаць, чалавек сціплы...

— Я не магу так сказаць. Я — «араты», я занятая толькі работай. Ніколі не збірала пра сябе артыкулаў ці рэцэнзій. Тым больш, часам такога напішуць...

— Вы, здаецца, «тэатральны ўніверсітэтаў» не канчалі?..

— Я скончыла больш за «універсітэт» ці тэатральны інстытут. У дзяцінстве дзесьці гадоў займалася ў тэатральнай студыі пры Беларускай тэлебачанні. Кіравала ёй цудоўны чалавек і выдатны педагог Клаўдзія Акімаўна Казакова. Адтуль выйшла на вялікую сцэну шмат людзей, у тым ліку і мае цяперашнія калегі Ю. Кухаронак, У. Макараў, І. Андрэеў, які, дарэчы, працуе дырэктарам ТЮГа. Яе «школу» відаць і цяпер: калі б я і не ведала, што хто-

сьці менавіта ейны вучань, дык усё роўна пазнала б. Нават па тым, як акцёр «выцягвае» з сябе гук, як яго чуваць у любым кутку залы... Пасля студыі спрабавала пайсці ў тэатральны інстытут. У мяне спыталі там: «А чаму ж мы вас вучыць будзем? Вы ўжо актрыса». І я пайшла працаваць... у атэль швачкай. І працавала б, мабыць, калі б актрыса Л. Цімафеева не прывяла ў ТЮГ. Тады дырэктарам ТЮГа быў Артур Вольскі. Вельмі прыязна сустрэў мяне і... залчыў у штат. Потым спрабавала пайсці ў рэжысуру. Паступіла ў Мінскі інстытут культуры, але не давучылася. Зразумела, што ніколі б не змагла звязаць свой лёс з самадзейнасцю.

— Вы прыйшлі ў ТЮГ калі дваццаці гадоў таму назад і, мабыць, яшчэ заспелі тых, хто закладваў падмурок тэатра...

— Я прыйшла ў ТЮГ, калі тут яшчэ былі людзі «ад Мазалеўскай». Як яны ставіліся да тэатра! Да мяне, малядой актрысы! Ніколі не забудуся, як Леў Пракоф'евіч Міхайлаў вучыў мяне: «Дзяўчынка, падглядаць праз залу нельга. І чапаць яе нельга». Ці часам пасля спектакля казаў мне: «Дзяўчынка, хадзем пагамонім». І колькі ў гэтым было добразычлівасці, дабрыві... Цяпер ужо няма гэтага. Цэлая плеяда знікла. А моладзь да ветэранаў не прыслухваецца...

— Апошнім часам пра ТЮГ шмат пісалася і не заўсёды ва ўхвальных тонах... Чаго, на ваш погляд, бракуе роднаму тэатру? Якім бы вы хацелі яго бачыць?

— Цяжка сказаць. Тут такі клубок... Трэба, перш за ўсё, пазбавіцца злосці. Не можа злосны чалавек несці мастацтва дзецям. А недахопы? Іх, упэўнена, трэба па-

чынаць шукаць перш за ўсё ў саміх сябе. Акцёру трэба сумленна ацаніць свой прафесійны ўзровень. З боку. Але тады, магчыма, камусьці прыйдзецца шукаць іншую прафесію.

— Тым не менш, існуе меркаванне, што ў ТЮГ ідуць працаваць альбо самаадданыя энтузіясты, альбо тые, хто не трапіў у купа-лаўскі ці Рускі тэатр.

— Я спрабавала працаваць у «дарослым» тэатры. У Львове. Але не змагла. У нас і праўда спецыфічны тэатр. У адрозненне ад «дарослага» тэатра ў нас немагчыма абстрагавацца ад залы і граць толькі сваю ролю — усё немінула сансуюцца і збэсіцца. Бывае, спектакль ад спектакля адрозніваецца вельмі. І як таму гідраакустыку, акцёру трэба ўвесь час трымаць вуха востра. А тэатр — асабліва. Глядач жа граматы. Перад спектаклем ён чытае ў праграмцы: «Міколка — В. Кавалерава». Дарослая дэтка. Але праз тры хвіліны я прымушу яго паверыць, што я сапраўдны Міколка ці Чыпаліна. Пакуль што — ашукваю... А твар? Колькі яшчэ пратрымаецца мой твар? А перадаць навуку тэатраў няма каму... Гэтаму не вучаць. Я шмат чаго збірала па каліўцу. У тэатры кароткі век, але веданне і майстэрства прыходзіць занадта позна. Хто будзе рыхтаваць тэатр? Не ведаю ніводнай, якая б выпусціла курс у інстытуце.

— Дарэчы, як сталася, што вы сталі тэатраці? З гэтым амплуа нараджаюцца ці становяцца?

— Я прыйшла ў тэатр не тэатраці, а характарнай актрысай. А перайшла ў новае амплуа амаль выпадкова. Дзякуючы кінастудыі, дзе мне аднойчы прапанавалі агучыць хлопчыка Рос сын. Я гуляла з ім у футбол, сябравала з яго сябрамі. Была для іх «сваім хлопцам». І так сталася, што асноўнай работай для мяне была... вуліца. Гэта тое, што падсілкоўвае мяне як актрысу. Хлопчыкі для мяне больш зразумелыя, як дзяўчаткі. Я і да гэтага часу не адчуваю сябе дарослым чалавекам. Сябры сына ўспрымаюць мяне як свайго равенніка. Ды і я, шчыра кажучы, не вельмі арыентуюся ў «дарослым» жыцці. У мяне ўвогуле няма нічога ў гэтым жыцці, акрамя дарослага сына і тэатра.

— І тэатр аддзячыў вам за самаадданасць? Вы — вядучая актрыса, адна з тых, на кім трымаецца рэпертуар...

— Так, у мяне шчаслівае творчае жыццё. Мняліся рэжысёры, але ўсе, як ні дзіўна, бачылі мяне як актрысу. Ведаеце гэтыя размовы ў «грымёрках»: «Ах, новы галоўны!» Я заўсёды спакойная. Бо ўпэўнена: акцёра ўсё адно відаць. І як бы рэжысёр ні ставіўся да канкрэтнага акцёра, ён не вораг самому сабе, свайму спектаклю.

— Відаць, не ўсе вашы калегі падзяляюць вашы меркаванні...

— А мяне ў тэатры не любяць.

— ?..

— За што? Мабыць, за шчаслівы творчы лёс. Але клянуся сваім дзіцем, ніколі

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

У ГАЗЕЦЕ «ДОБРЫ ВЕЧАР» за 1 ліпеня пад загалоўкам «Я веру. Але ці будзе помнік?» было надрукавана інтэрв'ю з загадчыкам аддзела ЦК ЛКСМБ Анатолем Каралёвым. Публікацыя датычыла лёсу помніка загінуўшым у Афганістане, які мяркуецца пабудавать у Мінску. На думку апарату ЦК ЛКСМБ лепшае месца для помніка — Траецкае прадмесце.

З інтэрв'ю вынікае, што праект мемарыяла ўжо зацверджаны, месца для яго канчаткова вызначана і калі б не супрацьдзеянні з боку ГалоўАПУ, Мінгарсавета і газеты «ЛіМ», памяць «афганцаў» даўно была б найлепшым чынам ушанавана. Я разумео жадае т. Каралёва як мага хутчэй пабачыць у Траецкім рукатворны бетонныя горы, можа, крыху ніжэйшыя за Мамаеў курган у Валгаградзе, але ніяк не меншыя за цэнтральны манумент у Брэсцкай крэпасці. Але пры гэтым не варта выдаваць уласны густ і ўласныя намеры за грамадскую думку. Бо і адносна месца для помніка і адносна ягонай ідэйнай канцэпцыі існуюць самыя розныя меркаванні, і звесці іх да кампрамісу немагчыма. Прычым тые, хто займаецца пытаннямі гарадской эстэтыкі не на дылетанцкім, а на прафесійным узроўні (архітэктары, мастакі, скульптары, сцэналягі) ідуць «афганскага» мемарыяла ў Траецкім не ўхваляюць. Цікава, што і праект, які прыйшоўся даспадобы ЦК ЛКСМБ, дасланы на конкурс з Украіны і зроблены людзьмі, якія, магчыма, ўвогуле ніколі не бывалі ў Мінску.

Як мемарыял у Брэсце не столькі ўвекавечыць гераізм абаронцаў, як стаў помнікам своеасабліваму мастацкаму густу П. Машэрава, так і плануемы побач з карчмою і камісійнай крамай мемарыял «афганцам» можа стаць для будучых пакаленняў дакументальным сведчаннем культурнага ўзроўню камсамольскай наменклатуры часоў «перабудовы». Магчыма, гэта разумеоць і тые, ад каго залежыць фінансаванне праекта, і таму не спяшаюцца выпісваць чэк на тры мільёны рублёў (столькі будзе каштаваць будаўніцтва «мамаева кургана»

ПОМНІК БУДЗЕ... АЛЕ ЯКІ?

Яшчэ раз пра «афганскі» мемарыял у Траецкім прадмесці

ў Траецкім толькі на першым этапе).

Банк, па словах т. Каралёва, не дазваляе ЦК ЛКСМБ раней часу здымаць грошы з рахунка, куды ідуць ахвяраванні на помнік — так, маўляў, цалейшыя будуць. Намеснік міністра фінансаў — БССР на просьбу «раскашэліцца» прапануе (у чыста камсамольскім стылі) «актывізаваць» работу па правядзенні камсамольскіх суботнікау». Мне зразумелае абурэнне т. Каралёва: нібыта шановны намеснік міністра не ведае грамадскіх настрояў — хто ж гэта будзе задарма працаваць па закліку ЦК ЛКСМБ, калі памянёная арганізацыя на прыкладзе старэйшых таварышаў з КПСС—КПБ трывала становіцца на рэйкі прыватызцыі і камертызацыі, калі камсамольская наменклатура не выпусціць з кулака ніводнага рубля з мільёнаў, заробленых на друкаваных выданнях, гасцінічных комплексах, арганізацыі замежнага турызму і ўрэшце — з камсамольскіх ўзносаў? Тут хочацца разам з т. Каралёвым выгукнуць: «Нельга быць такім цынікам, таварыш намеснік міністра!»

І камісія Мінгарсавета па культуры, ахове і адраджэнні культурна-гістарычнай спадчыны «дурыць галаву» (выраз т. Каралёва): Траецкае прадмесце — «комплексны помнік горадабудаўніцтва, у гэтым раёне новабудойлі магчымы толькі з дазволу камісіі. ГалоўАПУ займаецца «ціхім сабатажам», «а тут яшчэ «ЛіМ» «выказаўся»...

Далей цытую радкі, прысвечаныя нашай газеце: «Як толькі не лаюцца. Апалагетыка замест пакаяння», што «гэта помнік «у славу савецкай зброі». Аўтар артыкула («ЛіМ» № 51, 1990 г. — П. В.) у вочы не бачыў ні палажэння, ні праекта

будаўніцтва, а ўжо робіць свае патэтычныя вывады. Але ж у першую чаргу гэта будзе помнік маці, сыны якіх загінулі...»

Дазволю заўважыць, што паважаны т. Каралёў карыстаецца ў палеміцы несумленнымі прыёмамі, прыпісвае апаненту ўласныя хібы — у прыватнасці схільнасць да «патэтычных вывадаў». Раю чытачам звярнуцца да лімаўскай публікацыі і пашукаць у гэтым чыста аналітычным матэрыяле хоць нейкую патэтыку.

Міжволі прыгадваю тэлефонную размову, што адбылася адразу пасля надрукавання ў «ЛіМе» нататка з нагоды конкурсаў на мемарыял у Курапатах і помнік воінам-«афганцам». У рэдакцыю пазваніў абураны т. Каралёў. Абвінавачваюшы газету ў сабатажы і непалазе да памяці загінуўшых, ён патэтычна ўсклікнуў: «Да знаеце ли вы сколькі нашых рэбят погібло в Афганістане?!» Відаць, хацеў здзівіць нас сваёй інфармаванасцю.

Дарэчы, у час той тэлефоннай размовы мы даволі грунтоўна абмеркавалі слабыя бакі праекта, што так палюбіўся ЦК ЛКСМБ. Так што т. Каралёў свядома гаворыць няпраўду, калі сцвярджае, што аўтар лімаўскай публікацыі «ў вочы не бачыў ні палажэння, ні праекта будаўніцтва». Таварыш Каралёў нават паабяцаў даслаць у «ЛіМ» свае нататкі з нагоды нашай публікацыі і заручыўся згодаю, што яны будуць у «ЛіМе» надрукаваны. Прайшло ці не дзевяць месяцаў, і ў пакутах народжаных матэрыял пачынае свет... у «Добрым вечары». Відаць, надта ж не любіць загадчык аддзела ЦК ЛКСМБ нашу газету, калі дазволіў сабе не стрымаць «чэснае камсамольскае» слова. Але паколькі дыскусія ўсё-такі ат-

рымала працяг, дык мае сэнс звярнуцца да прадмета дыскусіі.

ЯК ГЭТА НІ ДЗІЎНА, але дагэтуль не акрэслена ідэйная канцэпцыя мемарыяла; інакш кажучы, незразумела, каму і з якой мэтай ставіцца помнік. Мы збіраемся ўславіць подзвігі ці ўшанаваць ахвяры, ці зрабіць тое і другое адначасова? Які ўвогуле сэнс мы ўкладаем у разуменне «афганская вайна»? Гэта інтэрнацыянальная дапамога суседняй дзяржаве ці злучыства супраць яе народа? «Афганцы» — гэта сапраўды воіны-інтэрнацыяналісты ці ахвяры таталітарнага рэжыму, які зрабіў спадкаемцаў славы 1945 года інтэрвентамі і акупантамі? Помнік славы ці помнік пакаяння — бо, даручце, «проста так» помнікаў не бывае.

Адной з праяў так звананага новага мыслення ў міжнароднай палітыцы сталі афіцыйныя заявы савецкага кіраўніцтва, у якіх «інтэрнацыяналістычныя» акцыі Савецкай Арміі 1968 года ў Чэхаславакіі і ў 1979—1989 гадах у Афганістане прызнаны палітычнымі памылкамі. Народам гэтых краін ва ўскоснай форме прынесены прабацэнні. Але, на маю думку, нашым кіраўнікам трэба было б найперш павініцца перад уласным народам, уцягнутым па волі вярхоў і па ўласнаму бязволлю ў крывавае палітычныя авантуры пад сцягам «пратэтарскага інтэрнацыяналізму».

А пакуль што ёсць нібыта дзве праўды: адна ў экспертных выкананні, другая — для ўнутранага карыстання. Унутры краіны Афганская вайна паранейшаму прадстаўляецца як гераічная акцыя Савецкай Арміі, як школа мужнасці для тых, каму «не пашчасціла» паўдзельнічаць у Вялікай Айчын-

най (позна нарадзіліся), як абарона дзяржаўных інтарэсаў СССР. Улады заігрываюць з «афганцамі», спрабуюць узяць пад кантроль іх аб'яднанні (тут не апошняя роля адводзіцца камсамолу), накіраваць іх незадаволенасць жыццём, знерванасць і азлобленасць супраць дэмакратычных рухаў і партый. Нездарма менавіта былыя «афганцы» складаюць касцяк АМАПа, а пра «подзвігі» АМАПа — кожны вечар у праграме «Час: спаленыя мытні, захопленыя тэлевышка і тэлефонная станцыя, атакі на дзяржаўныя ўстановы ў рэспубліках Балтыі.

Менавіта ў Траецкім прадмесці 20 красавіка 1986 года адбыўся інцыдэнт, пасля якога слова «афганец» на Беларусі згубіла рамантычны арэол. У гэты дзень нецвярозныя ветэраны Афганскай вайны білі «нацыяналістаў» — падлеткаў, вучняў Рэспубліканскай мастацка-музычнай школы-інтэрната імя Ахрэчыка. На разгублены і абураныя воклічы: «Што вы робіце?!», чуліся цынічныя адказы — нас, маўляў, біць нацыяналістаў накіравала ЦК камсамол, нам за гэта нічога не будзе. «Іі ввообщце! Прекрати хрюкать по-белорусски. Здесь Россия!»

Я прыгадаў гэта, каб адзначыць, што камсамол Беларусі заўсёды быў неабяжыма да афганскіх ветэранаў.

Праект помніка, які ЦК ЛКСМБ імкнецца паставіць у Траецкім, якраз адпавядае прынцыпам «праўды для ўнутранага спажывання», цалкам ігнаруючы існаванне «экспартнага варыянта». Гэта тыповы ўзор імперскага стылю ў манументальнай пластыцы, варыяцыя на тэму валгаградскага Мамаева кургана, дакладней аднаго з фрагментаў мемарыяльнага комплексу — «сцяны-руіны», з якой выступаюць на гледача «людзі-камяні». У такой стылістыцы па ўсяму Савецкаму Саюзу выкананы з зроблены дзсяткі, а мо і сотні помнікаў салдатам Вялікай Айчыннай вайны. Такім чынам, незалежна ад таго, што запісана ў палажэнні аб конкурсе, ухвалены наменклатурай праект (калі яго толькі

«МАЛА МЫ ВЫСТУПАЕМ...»

«Што можа быць больш фальшывым за адну флейту? — Дзве флейты».

Гэтыя словы, якія нібыта належаць Моцарту, даводзілася чуць кіраўніку ансамбля флейтыстаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Ніне Аўраменка ці не пасля кожнага канцэрта. Але калі Моцарт сказаў так некалі пра флейту таму, што яна і сапраўды вельмі цяжкі інструмент адносна чысціні ладу, дык тэа музыканты, якія прыходзілі за кулісы павіншаваць Ніну Васільеўну, з яўнай іроніяй да Моцартавых слоў вымаўлялі яго крылатую фразу. Бо ігра маладых флейтыстаў, студэнтаў кансерваторыі, зачароўвае слухачоў не толькі майстэрствам выканання, але перш за ўсё чысцінёй ладу, пра якую так захоплена адгукаюцца прафесіяналы.

Перада мной некалькі афіш, якія захоўваюцца ў ансамблі. Кіеў, 1988 год. Кастрычнік. Канцэрт флейтавай музыкі. Літаральна ўся афіша размалявана вясёлкаю пачыркаў — гэта словы ўдзячнасці ансамблю за цудоўнае выкананне. «Даўно не атрымліваў такога задавальнення. Мне ўсё спадабалася, але асабліва дзівосная чысціня інтанацыі і той цудоўны творчы дух, які так рэдка сустракаецца ў наш час». Такі аўтограф пакінуў прафесар Кіеўскай кансерваторыі У. Апацкі.

Другая афіша. Адэса, 1989 год. Верасень. Сімпазіум выканаўцаў на драўляных духавых інструментах. «Шчаслівы, што мог удзельнічаць у такім форуме. Асабліва ўзрадаваны мінчанамі. Цудоўны ансамбль. Дзякуй Ніне Васільеўне і гадаванцам», — напісаў саліст-флейтыст Камернага аркестра Грузіі Н. Кікнадзе.

Афіша канцэрта ў Ленінградзе, і сярод надпісаў — аўтограф прафесара Ленінградскай кансерваторыі Г. Нікіціна. А вось аўтограф прафесара Дзяржаўнага музычна-педагагічнага інстытута імя Гнеціных І. Мазгавенкі пасля

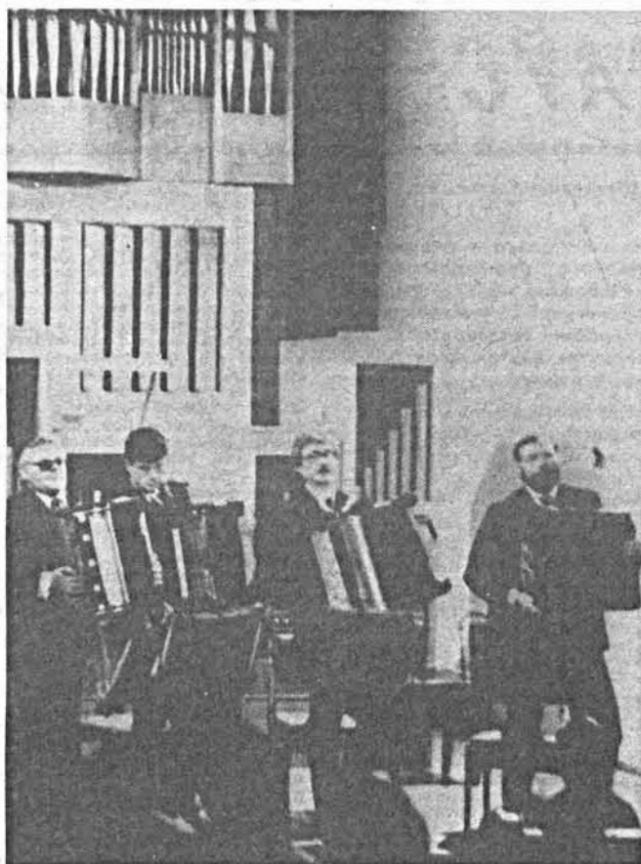
канцэрта ў Харкаве... Цікава, дзе ж афіша канцэрта ў Мінску і хто з нашых сталічных музыкантаў адгукнуўся на ігру ансамбля?.. Такой афішы не знаходжу. Адзінае, што ведаю, — летас на добрачынным канцэрте «Юныя музыканты—дзецям Чарнобыля» ўпершыню пачуў ігру ансамбля народны артыст БССР М. Дрынеўскі, які тады ж выказаў сваё захопленне выкананнем, рэпертуарам і такой рэдкай для флейты якасцю, як чысціня ладу, а яшчэ — шкадаванне, што не давялося слухаць нашых юных флейтыстаў раней.

А цяпер — слова кіраўніку ансамбля, старшаму выкладчыку БДК Н. Аўраменка:

— З першых гадоў педагогічнай працы я старалася, каб мае вучні або студэнты ігралі ў ансамблі незалежна да таго, ці трэба гэта па праграме або не. Бо амаль кожнаму флейтысту ў будучым давядзецца іграць у камерным ансамблі ці ў аркестры. Без навыка гэта вельмі цяжкая справа. І, ведаеце, плён — відавочны. Ад гэтага і чысціня ладу, якая так здзіўляе слухачоў. А дзіўнага ж нічога няма. Упартая праца і ўсё...

Ігра ў ансамблі выхоўвае яшчэ адну важную якасць — гэта пачуццё таварыша, павага і, калі хочаце, любоў да бліжняга. Бо, скажам, людзі, якія не паважаюць адно аднаго, ніколі не аб'яднуюцца ў ансамбль. Калі ж іх усё-такі прымусяць іграць разам, ім вельмі цяжка будзе знайсці агульнае дыханне, дамагчыся тонкасці нюансіроўкі, адчуць тэмпарытм твора і г.д. Удзельнікі ансамбля цудоўна ведаюць і адчуваюць адно аднаго, штодня сустракаюцца, размаўляюць пра музыку, пра жыццё. Усё гэта садзейнічае добраму ансамблю і дае падставу слухачам ставіць словы Моцарта пад сумненне. А Моцарт жа абсалютна меў рацыю. Флейта — вельмі цяжкі інструмент адносна чысціні ладу.

Першае сур'ёзнае выступлен-

не было, пэўна, у 1983 годзе, калі яшчэ з вучнямі Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК я ўпершыню выехала на вельмі адказны канцэрт у Ерван. Там праходзіла Усеаюзная канферэнцыя выкладчыкаў музычных спецшкол-адзіноцацігодкаў. У зале, вядома, была прафесійная публіка, страшнавата было, але вытрымалі мы гэты экзамен на «выдатна». Затым былі іншыя канцэрты, не менш адказныя. Потым пачалася мая праца ў кансерваторыі, з'явіліся новыя людзі. Ёсць свае цяжкасці, але разам усе стараемся іх пераадоўваць. Канечне, пабываць на якім-небудзь міжнародным конкурсе ці п'ездзіць з канцэртамі па якой-небудзь экзатычнай краіне — такая мара, думаю, ёсць у кожнага музыканта, але на сённяшні дзень нам проста хочацца часцей выступаць з канцэртамі. Мала мы выступаем. А выступленне перад аўдыторыяй ні ў якае параўнанне не ідзе з тым, што мы іграем у маленькім класе. За той час, пакуль мы гу-

тарылі з Нінай Васільеўнай, хоць гэта і было пасля яе работы, пастаянна заходзілі ў клас студэнты: хто з пытаннямі, хто з прапановамі, хто проста так. Я бачыў, з якой цеплынёй і любоўю яны ставяцца да свайго педагога і педагога да іх. І лішні раз пераконваўся, што поспех любой справы, вынік якой залежыць ад калектыўнай працы, — няхай будзе гэта завод, калгас, футбольная каманда, гэтаксама як хор, аркестр і нават невялікі ансамбль — цалкам залежыць ад кіраўніка.

Аднак, давайце пазнаёмімся з выхаванцамі Н. Аўраменкі: Ларыса Ласоцкая, Сяргей Балыка, Якаў Гелер, Яўген Віданаў, Сяргей Картэс, Аляксандр Груздзеў, Антон Дубатоўка, Вадзім Сідараў — ансамбль флейтыстаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.

Арнольд ДЫБЧА.
Ад рэдакцыі. Калі матэрыял ужо быў падрыхтаваны да друку, ансамбль атрымаў доўгачаканы канцэрт у Зале камернай музыкі БДФ.

не ішла да ролі абхадным шляхам. Я часта не магу слухаць, удзельнічаць у г. зв. «грымёрных» размовах. Мо адбітак травесці? Некаторыя мае калегі лічаць мяне хітрай, выкрутлівай, але я не магу сама для сябе зразумець: калі я працую з вамі як партнёр, я мушу любіць вас. Як жа я магу плесці сеці вакол вас?! Гэта ж адразу, адаб'ецца на сцэне! І калі я выходжу з вамі як партнёр на сцэну, я знайду тысячу прычын, каб захацацца ў вас! На жаль, калі сёй-той не можа пераўзвысці мяне на сцэне, дык... шукае іншыя шляхі. Шкада. Я б дапамагла, калі б гэты сёй-той мог узняць ад мяне і... хацеў бы гэтага. А яшчэ... казаць ці не?.. Ведаеце, калі ў мяне было траўм ад калег-акцёраў? Калі партнёр дазваляе сабе да раніцы «разнявольвацца», дык як ён можа ў 10.30 выканаць трук?! Творчы чалавек павінен з самага пачатку ведаць, што ягоная прафесія вымагае пэўных абмежаванняў.

— І ўсё ж у тэатры, тым больш у ТЮГу, існуюць і аб'ектыўныя прычыны незапатрабаванасці пэўных акцёраў?

— Вядома, некаторым катэгорыям акцёраў перападае мала работы. Але я ўпэўнена, што АКШЕРА ніколі не магчыма «закапаць». Няхай раз у пяць гадоў, але ён «успывае». А спецыфіка ТЮГа... Я б магла сыграць ледзі Макбет, але ведаю, што ніколі не сыграю. Фізічна. Да гэтай акцёрскай трагедыі я «рэдрыхтавалася» яшчэ дзесяць гадоў таму назад...

Гутарку вёў
Уладзімір ГРАЦОЎ,
загадчык літаратурнай часткі ТЮГа.
Фота В. ВІТЧАНКІ.

рэалізуюць) будзе замацоўваць у грамадскай свядомасці абсурдна і небяспечную думку аб падобнасце Вялікай Айчыннай і Афганскай войнаў.

Недзе ў сярэдзіне 80-х гадоў у час сацыялагічных даследаў маладым амерыканцам задавалі пытанні, ці ведаюць яны, чаму Злучаныя Штаты прайгралі В'етнамскую вайну? Адказам было абсалютна шчырае здзіўленне: «А ці ж мы яе прайгралі?» Цікава, як адкажуць на падобнае пытанне аб Афганскай вайне гадоў праз дзесяць на ця дзеці?

У СВАІМ ІНТЭР'В'Ю «Добраму вечару» т. Каралёў сцвярджае, што, акрамя Траецкага прадмесця, для помніка «іншага месца ніхто прапанаваць не можа». Выношу прапанову, якая, спадзяюся, будзе мець пэўны рэзананс. Перагляд савецкай гісторыі зайшоў так далёка, што ў хуткім часе гістарычнае імя будзе вернута Санкт-Пецярбургу. Ідзе дэмантаж афіцыйных бальшавіцкіх помнікаў, адвядзеныя імёны знікаюць з назоваў вуліц, плошчаў, гарадоў. Няма сумнёву, што ў хуткім часе ў Менску не будзе вуліцы і плошчы Мяснікова, а тым болей ніколі не паўстане помнік гэтаму ненавісціку беларушчыны. Вось і месца для помніка «афганцам». Прычым тэма мемарыяла магла б быць пашырана: Афганістан 1979—1989, Чэхаславакія — 1968, Венгрыя — 1956. Гэта можа быць помнік усім беларусам, што бесцэнсую на пралівалі сваю і чужую кроў за інтарэсы імперыі ў чужых землях. Помнік-храм, храм пакаяння.

Ці чым горшая пляцоўка, якую зараз займае бюст Дзяржынскага насупраць будынка КДБ? Устаноўка помніка «афганцам» — ахвярам таталітарызму на месцы, дзе стаяў адліты ў бронзе на гранітным пастамента заснавальнік бальшавіцкай катойні, мела б сімвалічны сэнс, як развітанне з эпохай гвалту і тэрору.

Помнік, вядома, будзе. Але які?..

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ.

Ці дапамогуць «пiketчыкам»?

У спісах лаўрэатаў рэспубліканскіх конкурсаў музыкантаў-выканаўцаў, розных фестываляў і аглядаў ужо амаль два дзесяці гадоў сустракаюцца прозвішчы навучэнцаў Лідскага музычнага вучылішча. Яго выхаванцаў і выкладчыкаў (хача ў якасці гледачоў) можна бачыць на ўсіх значных канцэртах вядомых музыкантаў у Гродне, Мінску, Вільнюсе.

А нядаўна члены дружнага калектыву выступілі ў якасці... пікетчыкаў, калі выйшлі са сваімі патрабаваннямі да будынка гаркома КПБ.

Што прывяло іх туды? Чым жыве гэты творчы калектыв? Гутарым з дырэктарам Лідскага музычнага вучылішча **М. БАЯРОВІЧАМ.**

— Міхаіл Андрэвіч, прынята лічыць, што інтэнсіўнасць культурнага жыцця, моц творчага патэнцыялу слабееюць па меры аддалення ад сталіцы. Сапраўды, Мінск у гэтых адносінах не параўнаць з Масквой, Гродна — з Мінскам... Ваша вучылішча далёка ад сталіцы. Ці адчуваеце вы яго правінцыйнасць?

— Цяжка адказаць адназначна. Думаю, трэба разказаць пра гісторыю вучылішча, яго сённяшні дзень, пра нашы дасягненні і праблемы.

Наш першы выпуск адбыўся ў 1977 годзе. І ўжо тады з васьмідзясці навучэнцаў, якія атрымалі дыплом, шэсць сталі студэнтамі Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, прычым па розных спецыяльнасцях (баян, струнныя інструменты, кларнет). Крыху раней тры мастацкія калектывы вучылішча занялі прызавыя месцы на рэспубліканскім конкурсе. Гэта хор (першае месца), аркестр народнага інструментаў (другое),

аркестр баянаў (трэцяе).

Усе гэтыя калектывы, крыху відазмененыя, існуюць і сёння. У вучылішчы працуюць аркестры рускіх народнага інструментаў, цымбальны і духавы, хор фальклорнай песні, ансамбль скрыпачоў, эстрадны ансамбль «Фестываль», жаночы хор. Творчы патэнцыял іх дастаткова высокі — усе яны лаўрэаты рэспубліканскіх конкурсаў. Праблемы ўзнікаюць з хорам. Калі раней ён быў змешаны, то цяпер давялося ператварыць яго ў жаночы, таму што большасць нашых навучэнцаў, на жаль, складаюць дзяўчаты.

— Каб стварыць такую колькасць мастацкіх калектываў, патрэбны, напэўна, вельмі моцны і, галоўнае, творчы выкладчыцкі склад?

— Безумоўна. У нас, вядома, існуе праблема кадраў, і ўсё ж большасць выкладчы-

каў не толькі на высокім узроўні вядуць свае прадметы, выхоўваючы вучняў, але і самі актыўна займаюцца канцэртнай і творчай дзейнасцю. У канцэртах, якія мы часта даём у вёсках Лідчыны і ў суседніх раёнах, у вайсковых часцях, разам з вучнямі іграюць і настаўнікі: скрыпач М. Дзвілякскі, баяністы А. Акімаў і А. Пагапейка, цымбалісты У. Дубіцкі, М. Саўко, З. Дзедунова, выступаюць сола-вокалісты Т. Бугасава, Т. Гарачова, С. Ляонава. Выкладчык В. Бубен у хуткім часе выдасць свой зборнік эцюдаў.

У вучылішчы створана пяць канцэртных брыгад, якія рэгулярна гастралююць па гарадах і вёсках так званай Лідскай зоны: Дзятлаўскага, Карэліцкага, Навагрудскага, Воранаўскага, Іўеўскага, Смаргонскага, Ашмянскага і Астравецкага раёнаў. Бываюць і больш прэстыжныя гастролі: напрыклад, ансамбль «Фестываль» удзельнічаў у Міжнародным конкурсе ў Вільнюсе, двойчы яму даводзілася выступаць па Гродзенскім тэлебачанні.

— Мяркуючы па нашай гутарцы, вам удаецца не патануць у хвалю правінцыйнага жыцця. У вашым калектыве адчуваецца творчая атмасфера. Што ж прымусліла выйсці з пікетажа да гаркома КПБ?

— Умовы, у якіх вымушаны працаваць. Вучылішча размешчана ў старым будынку Катастрафічна не хапае вучэбных класаў. На 260 навучэнцаў усяго 25 класаў для індывідуальных заняткаў, у той час як патрэбна мінімум 100. Дзеці вымушаны займаць

ца музыкай у вестыбулях, на лесвічных пляцоўках, у закутках. Некалькі класаў удалося абсталяваць у інтэрнаце, але ж гэта не выйсце. У вучылішчы няма добраўбранага бібліятэкі, чытальнай і спартыўнай залы.

А насупраць у будынку гаркома КПБ пасля скарачэння штатаў засталася пустою палова кабінетаў. Вось мы і хацелі б іх заняць. Пытанне было вынесена на сесію гарсавета, аднак тагачасны першы сакратар ГК КПБ Г. Ударцаў прапанаваў стварыць камісію па вывучэнні гэтага пытання. Сконачылася ўсё тым, што пустыя кабінеты аддалі грамадскім арганізацыям, а мы так і засталіся ні з чым. І няма ніякай перспектывы ў гэтай пляцігодцы.

Застаецца скарачаць набор навучэнцаў, каб стварыць больш-менш нармальныя ўмовы для працы. І скарачаем, нягледзячы на тое, што ў музычных школах вобласці існуе праблема кадраў. Напрыклад, на пяць выпускнікоў-п'яністаў у нас ужо цяпер дваццаць адна заяўка.

І тым не менш мы не апускаем рукі, не перастаем працаваць і ствараць. Сведчаннем гэтага з'яўляюцца нядаўнія ўзнагароды на IV Рэспубліканскім аглядзе метадычнай і творчай работы выкладчыкаў. Шаснаццаць з іх атрымалі нашы настаўнікі.

— Застаецца спадзявацца, што вашу просьбу аб дапамозе пачуюць кіраўнікі горада Ліды і Гродзенскай вобласці, панадаць вам найхутчэйшага наваеселля і творчых поспехаў.

Л. НАВІЦКАЯ,
журналіст.

г. Ліда.

ЗАЎСЁДЫ ўЧАРАШНІЯ

(Пачатак на стар. 5).

думать не только о разгроме буржуазного реставраторства, что неизбежно, но и о ликвидации пагубных последствий деятельности реставраторов и капитулянтов внутри и за пределами страны.

Шкада толькі, што яна не патлумачыла, якім чынам, якімі метадамі трэба наводзіць рэвалюцыйны парадак «ўнутры і за межамі краіны». Раней у бальшавікоў былі латышскія стралкі, ЧК, НКУС, Чырвоная Армія, Камінтэрн, Вершаўскі дагавор. Выкарыстоўваючы іх, грамілі «контррэвалюцыйную» не толькі ў сябе ў краіне, але і ў Венгрыі, Чэхаславакіі, Афганістане. А цяпер? Дзе тыя валанцёры рэвалюцыі, якіх дзядзца кінуць у бой?

АДЗІН З ПЕРШЫХ доследаў «ліквідацыі фармальнай дэмакратыі ў ім'я рэвалюцыйнай дыктатуры» — разгон Устаноўчага сходу ў студзені 1918 года — даўся бальшавікам адносна лёгка.

Іранізуючы з нагоды яўнай няздольнасці дэлегатаў «Учреділі» процідзейнічаць «явному, грубому насилью», Л. Д. Троцкі пісаў: «По существу дела, эти провинциальные мещане совершенно не знали, что с собой делают, а большинство и просто трусило. Зато они тщательно разработали ритуал первого заседания. Они принесли с собой свечи на случай, если большевики потухат элентричество, и большое количество бутербродов на случай, если их лишат пищи. Так демократия явилась на бой с диктатурой — во всеоружии бутербродов и свечей. Народ и не подумал о поддержке тех, которые считали себя его избранными, а на деле были тенями уже исчерпанного периода революции».

Праўда, наступныя «перамогі» над дэмакратыяй (разгром шматпартыйнасці, падаўленне Кранштацкага «мяцэжу», расстрэл у Новачаркаску, задушэнне рэформ у Чэхаславакіі ў канцы 60-х гадоў і г. д.) патрабавалі ўсё большых і большых намаганняў. А аднаведна ўсё большых і большых ахвяр, якімі даводзілася насычаць ненасытнае чэрава молаха «палетарскай дыктатуры». І ўсё ж, калі не лічыць грамадзянскіх вайны і сур'ёзных ускладненняў на міжнароднай арэне, і гэтыя перамогі далі таталітарнаму рэжыму без асаблівай цяжкасці. Паўплывалі, як і ў студзені 1918 года, слабасці сіл дэмакратыі ў СССР, адсутнасць у краіне хоць якіх-небудзь сур'ёзных дэмакратычных традыцый, а, галоўнае, маўчанне народа, які цярпліва жыў пад прыгнётам антыдэмакратычных інстытутаў.

Як тое будзе цяпер, калі прыхільнікі лініі на «ліквідацыю фармальнай дэмакратыі ў ім'я рэвалюцыйнай дыктатуры» адважыцца перайсці ад размоў да практычных дзеянняў? Ці не памыляюцца яны, мяркуючы, што «разгром буржуазнага рэстаўратарства» будзе для іх гэтым жа лёгкім і простым, як некалі лёгкім і простым быў бальшавіцкі разгром Устаноўчага сходу? Ці не дапуснаюць яны сур'ёзнай памылкі, лічачы, што і на гэты раз, як у мінулым, дэмакратыя будзе незольнай абаронай сябе, а народ — не гатовым да адстойвання сваіх дэмакратычных заваёў? Наколькі сур'ёзна заваёваны імі ўроні апошніх гадоў? Ну хоць бы ўроні студзеньскіх падзей у Прыбалтыцы, калі дэмакратыя, з'явіўшыся практычна няўзброенай на бой з танкамі пагражальнай дыктатуры, усё ж здолела атрымаць перамогу.

АДНАК ВЕРНЕМСЯ на канферэнцыю. У нейкі момант аднастайна-аднадушна яе хада была парушана вострымі спрэчкамі вакол пытання аб адносінах да «творчай спадчыны» сталінізму. І часам здавалася, што гэтыя спрэчкі разбураюць згрутаваны шэрагі «Адзінства».

У сваім дакладзе Н. Андрэева абачліва абышла маўчаннем далікатную тэму сталінскіх злачынаў, спадзеючыся, што і іншыя прамоўцы возьмуць з яе прыклад. Ды дзе там! Старая бальшавіцкая закваска не-не ды і давала аб сабе знаць, выплэскаючыся ў панегірыкі з нагоды «выдатных поспехаў», дасягнутых краінай пад мудрым кіраўніцтвам правадыра, у асуджэнне курсу ХХ з'езда, які выкрывае культ асобы Сталіна, у патрабаванне аднавіць «ленінска-сталінскую партыю».

Найбольш рэльефна гэтыя настроі прадставіў у сваім выступленні старшыня Асецінскага камітэта «Адзінства» М. Качыёў. «Сегодня имя Сталина, — заявіў ён пад бурныя апладысменты залы, — явяляецца тым катэгорыяй, на котрой должна проверяться преданность идеалам коммунизма... Сегодня тот, кто является врагом Сталина — враг революционного рабочего движения. Я предлагаю назвать Большевицкую платформу в КПСС марксистско-ленинско-сталинской, чтобы сволочи всех мастей знали, кто мы такие и близко к нам не подходят».

Відаць, баючыся таго, што такога роду прызнанні і на самай справе пакажуць усім, «хто яны такія», асобныя дэлегаты спрабавалі суцішыць раз'ятраных сталіністаў, збіць іх ваяўнічы запал. Але беспаспяхова.

«В нашей платформе несколько раз даны ссылки на высказывания Сталина. Это недопустимо. Сталин принес неисчислимы бедствия своей стране и народу», — гэтыя словы Г. Кашына з Малдавіі патанулі ў абураным гвалце залы. Дзве-тры хвіліны прамоўцы не далі гаварыць, заплясквалі, асвіталі. Перакрываючы гвалт, Кашын усё ж паспеў пракрычаць у мікрафон: «Я вижу в этом зале людей со значком Сталина на груди. Кто-то из них позирует перед телекамерами, раздает интервью, восхваляя Сталина. Позор! Такие действия оттолкнут от нас больше массы народа».

Той жа лёс спасціг і Р. Бурава з Днепрадзяржынска, які асмеліўся на куды больш мяккую «заяву» аб тым, што «Сталин — личность неоднозначная», што «наряду с бесспорными заслугами, у него были и ошибки». Яму, як і Кашыну, не далі дагаварыць.

Такім няхітрым, «глоткавым» чынам парушальнікі спакою былі пастаўлены, а дакладней, пасаджаны на месца. Ранейшае адзінства «Адзінства», якое пагражала расколам, было адноўлена.

І, трэба сказаць, зусім дэрэчы, а, галоўнае, своечасова. Наставаў час прыняцця рэвалюцый, дэкларацый, зваротаў. А тут ужо, як і належыць «сапраўдным бальшавікам», неабходна было прадэманстраваць маналітнае аднадушша і аднадумства.

Разам з тым, першыя ж галасаванні (па праекце і дэкларацыі аб утварэнні Бальшавіцкай платформы ў КПСС) выявілі невялікую групку тых, хто думае іначэй. Адрознае прагучалі выкрыкі з залы: «Пусть те, кто голосует против, назовут свои фамилии!». Да называння прозвішчаў справа не дайшла. Але пагроза, хутчэй за ўсё, падзейнічала, і цэнтральная рэзалюцыя — «Аб палітычным недаверы Генеральному сакратару ЦК КПСС М. С. Гарбачову» — прайшла

амаль аднагалосна (усяго толькі адзін — супраць, устрымаўшыся не падлічвалі).

Ужо само з'яўленне такой рэзалюцыі — факт, бясспрэчна, надзвычайны. У які б час бальшавікі асмеліліся б на такую «рэвалюцыйную» меру?

Паспрабуй яны здымаць Сталіна або, на блэгі канец Брэжнева ці Чарненку! Уся пікантнасць сітуацыі якраз у тым, што «бальшавікі», якія сабраліся ў Мінску, паўстаўшы супраць свайго генеральнага сакратара, здзейснілі, самі таго не ўсведамляючы, акт найвялікшага святатацтва і бунту супраць святой святыя бальшавіцкай ідэалогіі, якая прадпісвае бясспрэчнае падпарадкаванне ніжэйшых вышэйшым. Акрамя таго, гэтым актам непадпарадкавання яны прадэманстравалі, што ад рэальнасці ім усё ж тое-сёе перапаля. Ну хоць бы права ў адкрытую заяўляць аб сваёй нягодзе з дзеяннямі першай асобы ў партыі. Без апасенняў, што цябе тут жа не пацягнуць на Лубянку або ў псіхушку.

Рытуал аддання анафеме Гарбачова быў праведзены па класічных бальшавіцкіх канонах: за «предательство интересов трудящихся», «реставрацию капитализма в стране», за падтрымку «контрреволюции в социалистических странах», «непротидеяние «смене государственного строя, ликвидации СССР, введению частно-капиталистического рынка и грабительской приватизации, развалу КПСС» генеральны сакратар і яго «фракцыя» падлягае выключэнню з КПСС.

Здзейсніўшы гэты паганскі акт выгнання нячысціка, патрабавалі разам з тым адзыву народных дэпутатаў СССР Бакаціна, Шэварднадзе, Якаўлева, Ельцына, Сабчака і «других перевышшей и претелей», дэлегаты дружна і натхнёна прэспявалі «Інтэрнацыянал».

«Мы НАШ, мы новый мир построим», — гэтыя радкі з велічна-суровага пралетарскага гімна некалі ўздымалі масы на вялікія подзвігі барацьбы і самаахвяравання. Цяпер жа, у гэтай зале, яны ўспрымаліся як ўхмылка гісторыі.

Які «новый мир» здольны пабудавць гэтыя варты жалю аскалёпкі таталітарнай сістэмы?

Сумны вопыт вялікіх эксперыментараў па будаўніцтве «новага жыцця» і «светлай будучыні», наша трагічная гісторыя іх так нічым і не навучылі. Некалькі наротніх гадоў галаснасці і ўсеагульнага ацвержэння аказалася яўна недастатковым, каб вызваліць іх свядомасць ад тых хімерных схем і догмаў, пад прыгнётам якіх яшчэ нядаўна знаходзілася наша краіна.

Заўсёды учарашнія, абцяжараныя пачварным мінулым, яны крычаць аб катастрофе, яны пагражае нам, і не разумеюць, што падрыхтавана яна дзесяцігоддзямі палітыкі, якая трымала ў сваіх учэпстых абдымаках вялікую і магутную краіну. Той палітыкі, якую яны зноў спрабуюць адродзіць.

Яшчэ не зламаныя, але на штоscopy спадзеючыся, яны заклікаюць адзін аднаго «несці людям бальшавіцкую ленинско-сталинскую правду». І не жадаюць нават слухаць пра тое, што народ даўно ўжо гэтай «праўды» не прымае.

Агрэсіўныя, узлаваныя на ўвесь свет, яны патрабуюць ачысціць грамадства ад тых, хто думае і робіць не так, як ім хацелася б! І не жадаюцца ад думкі, што тады дэдадзца «вычысцяць», высянаць пад карань асноўную масу народа. Падобна на тое, як гэта рабілася ў мілыя іхныя сэрцы гады сталінізму.

Закансцянялы ў дрымучым дагматызме «адзінага навуковага светапогляду», яны сеюць марныя ілюзіі, быццам карані крызісу ляжаць на паверхні — у адсутнасці цыперашніх кіраўнікоў партыі і дзяржавы, у іх «контррэвалюцыйных, антыкамуністычных» дзеяннях. І хаваюць ад людзей рэальныя, глыбінныя прычыны пракурсоўкі рэформ, якія караняцца ў складанасцях пераходнага перыяду, у шалёным супраціўленні сіл старога свету, у нашай непадрыхтаванасці да новых, цывілізацыйных формаў жыцця, у трагічных памылках, недалянабачнасці рэфарматараў і г. д.

КАНФЕРЭНЦЫЯ закончылася. Які ж яе вынік? Пра якія працэсы, што адбываюцца ў нетрах пакуль яшчэ самай шматлікай і ўплывовай партыі краіны, яна сведчыць? Відаць, бачыць у ёй толькі адрыжку старога бальшавіцкага мыслення было б вялікай памылкай Хутчэй гэта бунт на партыйным караблі — чарговы, другі пасля красавіцкага пленума, этап у шырокім наступленні ультранасерватыўнага крыла ў КПСС на яе кіраўніцтва, што спрабуе лавіраваць паміж рознымі плынямі партыі, якая расколлаецца.

Цікава, якім будзе наступны этап? І хто на гэты раз кіне пальчатку Гарбачову і яго непаслядоўнаму курсу на рэформы?

Хутчэй за ўсё, чакаць адказу на гэтыя пытанні доўга не давядзецца. Барацьба паміж прыхільнікамі і праціўнікамі рэформ дасягнула свайго апошняга перада тварам дакладна абзначанай пагрозы іх партакрытычнаму панаванню неабальшавіцкай рэзка актывізаваўся, «выйшлі з акалоў». І вяртацца назад, падобна, не збіраюцца.

Гэта ёсць іх «последний и решительный бой»?

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

(Пачатак на стар. 5).

падрэзаны аўтагенам ён трымаецца пад уласным цяжарам. Зноў залезалі гусеніцы абодвух танкаў, нацягнуўся трос, скаланулася статуя і паляцела потарч з неверагодным грукатам і гулам шматтоннай бронзавая пустата. Тырчаў толькі пашкуматаны пастамент.

Разлічвалі ўправіцца да раны: разбіць пастамент, зрэзаць арматуру, забрукаваць, зараўняць і замесціць сляды, каб на апусцелай плошчы святкаваць 40-ю гадавіну Кастрычніка. І ўсё сарвалася.

Магутныя краны ледзве ўсклілі на пляцёку цягача рэзутага правадыра і некуды спешна павезлі, адпусцілі з пяском і брукам самезвалы. Пасярод плошчы тырчаў паабскубаны пастамент. Раніцай яго агародзілі шчыльнымі паліцамі, прыгналі сапраўжымі ламамі, кіркам і рыдлёўкамі і пачалася работа ў тры змены. Ніж не падаваўся ўпарты бетон, адскоквалі невялікія аскабалкі, вытыраліся рэзбы таўравых бэле. Да свята заставалася два дні, а фундамент упарт трымаўся.

Усю ноч з 6-га на 7-е лістапада снавалі грузавікі і не

разгіналіся брукары. Раніцою знялі плот. Плошча адрозна рассунулася, папастарнела, апусцела, толькі святлыя брук прыкрыў у зямлі зрэзаны таўравы бэле. Дэманстрацыя і парад праходзілі каля ўрадавай трыбуны (яна і цяпер невядома дзеля чаго тырчыць над балеянімі кватэра). А дэманстранты глядзелі не на трыбуну, не на крыкуноў «да здравствуе!», а на апусцелую плошчу. Хто з радасцю, а хто і з жалем.

ЯК РАДАВАЛІСЯ як спадзяваліся, не страціўшы розум і сумленне, што пакончана са сталіншчыною, што ў касталомні болей не будзе звароту. Паверылі ў абяцанні бяздзейснай Канстытуцыі пра недатыкальнасць асобы, пра законнасць і шырокія правы. Наўнялі! Не разумелі, што скінуць бронзавую статую лягчэй, чым выпраць сталінізм з галоў і сэрцаў «вініцаў» і «болцікаў» закручанай сістэмы. Ён у многіх, як воспа, уеўся пажыццёва. Чаму б і не? Яны карысталіся ўседазволенасцю, уседаравальнасцю, неабмежаванаю ўладаю ў іскру і страху. Хто ж адмовіцца ад такіх вы-

годаў? Наменклатурны клан не ствараў ні на грош матэрыяльных каштоўнасцей, а пажыццёва здымаў тлустыя вяршкі з посніцы затурканага народа і толькі тлуміў яму розум, цешыў вымпеламі і пераходнымі сцягамі, а трымаў у бараках і «балках». Прасвітары сталінскай навуцы па загаду скідалі помнікі, пераймяноўвалі прэскепты і з усіх сіл адстойвалі сталінізм пад рознымі псеўданімамі і фармулёўкамі, пераліцоўвалі форму, захоўваючы сутнасць.

Неўзабаве перайшлі ў адкрыты наступ на тых, хто хапіў глыток свабоды і паверыў у яе. Зноў зашчоўналі наручнікі, загрымелі засовы і замкі камер з «іншадумцамі», «экстрэмістамі», «падобухторшчынамі», «антывацэптычнымі элементамі», «апалагетамі Захаду». Яны наўня паверылі ў «адлігу» і самаахвярна рынуліся ратаваць краіну ад здзізння і пагібелі. Кама — лагер, кама — ссылка, кама — выгнанне з Радзімы. Пазней многіх вызвалілі, але не рэабілітавалі, не папрасілі прабачэння, прыкінуліся, нібыта зрабілі вялікую ласку.

Як папрон, як рэчавы доказ бягзлудзцы, расстранжывання народных мільянаў, безгустоўчыны і адміністрацыйнага самадурства на месцы былога помніна Генсеку за бетоннымі плотам да-о-ў-габуду —

Палац невядомага прызначэння. Іянакш, цэнтр ідэалагічнага выхавання недасведчанага ў сваім выбары народа. Яго завуць «сарнафагам» і «маўзалеям» (сапраўды, падобны). Сцены недабудаванай пачварны патроху асыпаюцца, а мяне палюхае думка, каб з тых таўравых бэле не прарос прывід новага ката усіх часоў і народаў. Яго дух, як страшны вірус распаўсюта па многіх душах тых, што бяцця страціць грунт пад нагамі, хто заўзята служыў яго крываваму рэжыму. Закансцянялы сталіністы ўсіх, «кто поет не с нами», абвешчаюць «ворагамі народа» і патрабуюць расправы над імі. Самыя зацятыя і бессаромныя стварылі арганізацыю «Сталин», злачынныю па самой сутнасці. Хто рэаніміруе самага страшнага забойцу, — злачынца сам, хто адночы растаптаў і апаганіў нявінну кроў свайго народа, той прагне новай крыві. Яна ўжо кожны дзень леецца ў нашай «прававой дзяржаве».

Куды ж нядаўна зляцелася кантужаннае сталінізмам груганне? У самую «смирненную», ляльную і паслухмяную нашу сталіцу. Тут жа яшчэ ў народнай памяці крываточаць Кураты, знаходзяцца новыя і новыя могілкі ахвяр сталінізму. Толькі што дэмакратычныя сілы рэспублікі адкрылі і ўшанавалі памяць соцен расстраляных у 1941 годзе на Чэрвеньскай шашы. А колькі яшчэ неведомых брацкіх магіл у нашых гарадах і паселішчах!

І гэта не спыніла нінаандрэўскае «Единство» спраўляць свой бал на скрываўленай зямлі Беларусі. Тут яе хаўруснікам спакойна, тут яны жада-

ныя госці, забяспечаныя гасцініцамі, прасторнаю залаю ў ДOME палітасветы, неабходнай тэхнікай, транспартам, харчамі, акружаны ўвагай і клопатам яшчэ трывалых і ўладарных аднадумцаў па намаганнях павярнуць гісторыю назад.

На так званую Усеаюзную канферэнцыю прыхільнікаў бальшавіцкай платформы ў КПСС (які бязвінны псеўданім!) з'ехаліся 533 дэлегаты з 12 рэспублік. Беларускія гаспадары забяспечылі іх усім неабходным для ахайвання распачатай у краіне дэмакратызацыі, дзеля рэанімацыі асобы, вучэння і практыкі Сталіна.

Суцяшае адно, што большасць удзельнікаў гэтага бессаромнага шабашу — заслужаныя пенсіянеры з вялікім стажам. І разам з тым становіцца страшна і сорамна, што наша Рэспубліка прытуліла і прыгрэла гэтую зграю. Упэўнены, што ні Украіна, ні Малдова, ні Масква, ні Ленінград не дапусціліся б таго, каб пад іх дахам праходзіў лямант рэаніматараў самай злачынай і згубнай ідэалогіі і крывавай практыкі. Дзіўна і страшна, што ніхто не дае адпор нэа-сталінізму.

О, бедны, вечна пагарджаны і цярплівы мой народ, што з табою робяць сытыя апекуны? Хто ж нас пасля гэтага будзе павяжаць? І ці пададуць нам з пашанаю руку?

**Мартыралог
Беларусі:
імяны і факты**

Курапаты — Ігумен: крывавая дарога

На зямлі Беларускай шмат не толькі абеліскаў, памяць аб тых, хто загінуў у гады Вялікай Айчыннай вайны і брацкіх магіл. Няма на ёй і іншых захаваных — тых самах галікіх і малых курапатаў, падобных да Курапатаў пад Мінскам, якія намаганнямі З. Пазынякі і яго аднаўцаў сталі вядомы ўсяму свету некалькі гадоў назад.

Актыўны «Мартыралог Беларусі» азначылі і іншыя магільныя адрэўкі сталіншчыны — у мінскім парку імя Чэлюскінцаў, на колоніях Украіне Магілёва ў так званым Пятэрскім лесе, дзе Дарэчы знаходзіцца і прах Ціхі Гартнага. Цяпер у гэтых месцах пастаўлены крывыя памятныя знакі. Далейшая праца сяброў «Мартыралога...» і БНФ прывяла ў Чэрвень, колішні Ігумен.

...Тутэйшыя мясціны не менш крывавыя, чым пад Мінскам. У першыя дні Вялікай Айчыннай вайны сталінскія галаварэзы на працягу паўтара сутак расстралялі тут 600—700 ні ў чым не вінаватых людзей — беларусаў, літоўцаў, рускіх, яўрэяў, палякаў, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў. Сярод іх было нямаля цяжарных жанчын і мацяроў з малымі дзецьмі, нямоглых старых.

Пачалася крывавая дарога гэтых людзей пад Чэрвень з мінскай турмы. Энкэвэдзісты, ведаючы, што немцы хутка будуць у сталіцы, у тэрміновым парадку вырашылі эвакуіраваць арыштаваных. У тым ліку і палітзняволеных. Вязняў пастроілі ў калоны. У адной з іх апынуўся і паэт, празаік, Масей Сяднёў, які цяпер жыве ў ЗША, а летась амаль пасля п'яцідзесяцігадовага перапынку нарэшце змог наведаць родную Беларусь.

...Вось яго сведчанне пра тых дні (часопіс «Маладосць», 1990, № 9):

«...Камандзір скамандаваў: «Кому жизнь дорога, бросайте все ненужное!» А раней мне ўпершыню за ўвесь час было дазволена пайсці ў бібліятэку і ўзяць кніжкі. Як ён скамандаваў, я гэтыя кніжкі і кінуў. Нас завялі праз Мінск... Вывелі нас з Мінска на шашу. Ужо светла было. Вялікая-вялікая калона выцягнулася ўзвівамі... Раптам наляцелі нямецкія самалёты. Канвой хвацеўца, і мы, хто на зямлю хто ў трубы лезе. А я

ўпаў з адным чалавекам побач. Ён мне кажа: «Давай абмянемся адрасамі, можа, ты будзеш жывы, дык паведаміш мамі, што са мною. Або я гэта зраблю». І ён мне ткнуў нейкую паперку з пячаткай «7-я ісправительно-трудовае колонія». Ён працаваў на пабудове дома ЦК у Мінску і ім выдавалі такія талончыкі, каб можна было пагالیцца ў цырульніка, бо так звычайна не галілі. Праляцелі самалёты. Нас зноў пагналі. Раптам зноў прывал... Тры ці чатыры хлопцы падняліся і пубеглі ўцякаць. Па іх стралялі. Двух забілі, а двое ўцякло. Нас вядуць далей. Спякота. Там былі хворыя людзі, некаторыя адставалі, і тых, хто не мог ісці і каго не неслі, — прыстрэльвалі. Некаторы час Ермаловіча неслі (беларускі пісьменнік Якуб Ермаловіч. — А. М.). Кідалі нам боханы хлеба, і што ўхопіш — тваё. Так мы дайшлі да Чэрвеня. У Чэрвені я страціў прытомнасць».

У тым жа Чэрвені энкэвэдзісты пачалі праводзіць «сарціроўку» зняволеных. Палітычным, асабліва тым, хто праходзіў па вядомым «58-м артыкуле», не давяралі. Добраахвотнікамі ў Чырвоную Армію запісвалі толькі крымінальнікаў. Астатніх падзялілі яшчэ на дзве групы. М. Сяднёў назваў «сваё імя, і прозвішча, і астатняе» і апынуўся сярод вайскоўцаў. Але яму гэтая група — інтуіцыя спрацавала ці што — падалася нейкай падзронай, і калі зноў наляцелі самалёты, а камісія схавалася ва ўкрыцце, ён «перапоўз за вугал, шапку насунуў на лоб, надзеў ватоўку, падняўся і стаў задам да сценкі». Пасля налёту адзін з членаў камісіі запытаўся ў М. Сяднёва ці яго дапытвалі. Не задумваючыся, адказаў адмоўна. Потым счлусіў, што працаваў у сям'і выпраўлена-працоўнай калоніі. Гэта яго і выратавала, апынуўся з іншымі на волю.

Апублікаваны ўспаміны яшчэ пяці відавочцаў крывавых падзей (тры ў Літве, два — у Польшчы), згадкі тых, хто ўбярорся пад кулямі. Калі абагульніць гэтыя мемуарныя запісы, вымалёўваецца такая карціна. Ноччу 26 чэрвеня дзве калоны з Чэрвеня энкэвэдзісты пагналі па шашы ў бок Бабруйска. Усяго сем тысяч, а можа, і бо-

лей чалавек. Хто на той час займаўся падлікамі, тым больш, што і начальства, і канваіры добра ведалі — нядоўга застаўся жыць рэпрэсіраваным на белым свеце.

Марудна калоны рухаліся наперад. Раз-пораз раздаваліся адзіночныя выстралы. Паранейшаму прыстрэльвалі тых, хто не мог ісці ці спрабаваў уцячы. І раптам з абодвух бакоў дарогі, з кустоў ударыў кінжалны агонь аўтаматаў. Канвойныя пачалі страляць у адказ, падумалі, што напалі фашысцкія дэсантнікі. Як высветлілася, гэта знішчала нявінных яшчэ адна група энкэвэдзістаў, не вельмі перажываючы, што з-за гэтага загінулі і некаторыя канваіры.

Хутка ўсё высветлілася. Параненых арыштаваных дабілі сапёрнымі лапаткамі, жывых зноў пастроілі і... Яшчэ адно сведчанне відавочцы. Іённас Пятрайціс, кніга «Як яны нас расстраэльвалі»:

«... Нас пастроілі радамі па чатыры і крывнулі: — Хутэй лажыся! — Мы ляглі ніцма».

Пасля загадалі чэкістам, якія знаходзіліся на правым баку шашы, перайсці на левы. У гэты момант І. Пятрайціс ліхаманкава пракруціў у памяці магчымыя тэмы таго, што адбудзецца праз якую хвіліну. Канечне ж, з правага боку ніхто страляць не будзе. Пачнуць страляць, калі загадаюць падняцца. Так і адбылося:

«Нарэшце, пачулі: — Бяжыце, стрэляем! — Адначасова з камандай у трох кроках ад нас затрашчалі ўсе кулямёты і вінтоўкі, і ў нас пасыпаўся град куль. Хто спрабаваў устаць і бегчы, быў скошаны на месцы. Большасць з нас імкнуліся выканаць каманду, але не змаглі: паваліліся, калі не на шашы, дык поруч».

Адбылося гэта ва ўрочышчы Цаглянка... П'яцьдзесят гадоў назад... Як і ў Курапатах, на месцы расстраляўся вялікія, моцныя дрэвы. Як і ў Курапатах, зямля тут прапітана крывёй ахвяр. Як і ў Курапатах, у мінулую суботу ўзняўся тут, на ўскарайку лесу, нароўні з вяршалінамі дрэў крыж, якім спакон-вякоў адзначаюць людзі: месца мужнасці, і месца смутку, і памяць асобнага чалавека, і памяць многіх людзей.

Па ініцыятыве «Мартыралога Беларусі» і Беларускага Народнага Фронту на Чэрвеньшчыне прайшлі Жальбіны ў памяць аб тых, каго знішчыла сталінская машына гвалту. Прыехалі людзі з Мінска, прыйшлі з Чэрвеня, некалькі аўтобусаў прыбыло з Літоўскай рэспублікі. Літоўцы ж ляжаць не толькі пад гэтымі дрэвамі. Арыштаваных, на гэты раз пераважна з літоўцаў, былі расстраляны ў кіламетрах паўтара адсюль. І зноў не адна сотня людзей. Агульны лёс беларусаў і літоўцаў, агульная боль, агульная і памяць.

Пра гэтую памяць, якую неабходна адрадыць, каб усе ведалі, дзе хто пахаваны, каб памяталі, што такое сталінізм і бальшэвізм, гаварыў старшыня

Выступае Зіанон ПАЗНЯК.

Успамінамі дзеліцца Павел ПРУДНІКАУ.

БНФ народны дэпутат Беларусі З. Пазыняк. Віна ж закатаваных была толькі ў адным: яны думалі інакш, чым тое дэзавалала афіцыйная ідэалогія.

Далёка ад Чэрвеньшчыны прайшлі крывавыя дарогі П. Пруднікава, але тое што перажыў ён у Забайкаллі, у Бураціі, у многім нагадвае зведанае ахвярамі тут, на Беларусі. Павел Іванавіч з хваляваннем гаварыў, што ўся савецкая зямля ўсыпана касцамі ахвяр сталінізму. Зямля Беларускай тым больш. Яна стогне, яна плача...

Георгій Колас (ён выступаў ля крыжа, пастаўленага на месцы расстрэлу літоўскіх пакутнікаў) расказаў пра сваіх бацькоў, якіх разам з ім, малалетнім, выслалі з Чэрвеньшчыны. Ад імя палітычных вязняў Літвы пра зверствы сталіністаў гаварыў А. Стацішкіс, падрабязна ўзнаўляючы тагачасныя падзеі ля Чэрвеня, спасылаючыся на ўспаміны відавочцаў расстрэлу. Пра тое, што бальшэвізм не памёр, а жыве, сям-там паказвае свой твар, нагадаў народны дэпутат Літвы І. Сімуціс...

Крыжы на месцах гібелі ахвяр асвятлілі прадстаўнікі розных рэлігійных канфесій.

На завяршэнне Жальбін пайшоў спорны, цёплы летні дождж. У народзе ў падобных выпадках кажуць — гэта добры знак. На згоду дождж, на ўзаемаразуменне.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ІНТЭРВ'Ю У НУМАР

«Я катэгарычна супраць штучных захадаў...»

гаворыць у інтэрв'ю нашаму карэспандэнту рэктар Мінскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута, старшыня прыёмнай камісіі, доктар медыцынскіх навук, прафесар Аляксей Іванавіч КУБАРКА.

Ідуць уступныя экзамены ў вышэйшых навучальных установах рэспублікі. Фактычна сёлетні год, бадай, нічым не адрозніваецца ў гэтай справе ад папярэдняга. І усё ж... Летась быў прыняты Закон аб мовах у Беларускай ССР. Як ён працуе ў нашай вышэйшай школе?

— Вымушаны таксама пачаць з пытання: а ці стварылі мы ў рэспубліцы ўмовы для таго, каб абітурыент-91 мог не толькі чытаць, але, што галоўнае, натуральна разважаць і думаць на сваёй роднай мове? Вось вам толькі адзін прыклад, які сведчыць пра тое, што такіх умоў не створана. Сёлета ў школах на выпускных экзаменах па Беларускай мове навучэнцы пісалі... дыктант. Мы прапаноўвалі ім дастаткова складаныя тэмы сачыненняў. Сачыненне ж, зразумела, зусім іншая, творчая праверка ведаў. Але ж пра якую творчасць можна гаварыць, калі толькі адзін працэнт абітурыентаў выказаў жадаанне здаваць пісьмовы экзамен па гуманітарным прадмеце на роднай мове. Дарэчы, яшчэ два-тры гады назад працэнт гэты быў значна вышэйшы. Думаю, варты вывучаць нам гэтую праблему ўсё ж — міняючы школы. Есць такое выказванне: заспявае школа — заспявае народ. Так і тут: загаворыць школа — загаворыць і абітурыент. Ну, а калі гаварыць па вялікім рахунку, дык арганічна, натуральна працэс беларусізацыі ў перспектыве пойдзе толькі тады, калі Закон аб мовах сфармулюе асноўную ўвагу на дзіцячыя садкі.

Я асабіста і сёння мог бы чытаць ленцілі студэнтам на роднай мове, бо нарадзіўся на Пружаншчыне, рос у беларускамоўным асяроддзі. Але тут паўстае яшчэ адна праблема. Медыцына — спецыфічная галіна і многія яе спецыяльныя тэрміны на родную мову яшчэ не перакладзены. Неабходны тэрміналагічныя тлумачальныя слоўнікі. І падкрэсліваю: з адназначным тлумачэннем навуковых тэрмінаў. А для гэтага патрэбны пагадненні спецыялістаў, свайго роду «кансіліум». Мы паспрабавалі на некаторых нашых кафедрах склацаць такія тэрміналагічныя слоўнікі. Зварнуліся да выданняў двацятых гадоў і зразумелі, што транзітныя тых тэрмінаў патрабуе ўдакладнення, бо навука за гэты час пайшла далёка наперад, многае змянілася. Для працоўні такіх слоўнікаў патрэбна дадатковае фінансаванне. І гэта натуральна, бо кожны закон, указ павінен быць падмацаваны фінансава, інакш ён застаецца на паперы.

І апошняе. Урач — гэта чалавек, які павінен дапамагчы ў любую хвіліну хвораму з Беларусі і Афрыкі, Амерыкі і Кітая. Ён павінен дапамагчы таму, хто наогул не чуе і ні на якой мове не размаўляе. І тут галоўнае — прафесіяналізм урача. Такім чынам, я катэгарычна супраць любых штучных захадаў у працэсе навучання будучых медыкаў. Гэта справа надта сур'ёзная і яе трэба развіваць паступова і арганічна. Такая мая думка.

На заканчэнне скажу, што ў Мінскім медыцынскім інстытуце ёсць свая суполка Таварыства Беларускай мовы, нуды ўваходзяць студэнты і выкладчыкі. Уводзім мы і факультатывы на грамадазнаўчых кафедрах. Наша шматтыражна выходзіць на дзвюх мовах. Думаю, паступова родная мова арганічна ўвойдзе і ў наша інстытуцнае жыццё...

Жальбіны. Фота А. КАЛЯДЫ і У. САПАГОВА.

2. УНІЯЦТВА— ВЕРААДСТУПНІЦТВА ЦІ НЕАБХОДНАСЦЬ?

Цяпер, калі мы імкнемся па-новаму, аб'ектыўна паказаць месца рэлігіі ў духоўнай культуры беларускага народа, варта больш падрабязна сказаць пра ўсё тое, што зрабіла для захавання яго роднага слова уніяцкая царква. Між іншым, аб яе колішнім існаванні на Беларусі ведае пакуль што вельмі нязначная колькасць людзей, у чым павінна ўся наша практыка прапаганды гістарычнага мінулага беларускага народа. Заўважу, што ў працах гісторыкаў 20-х гадоў, калі мы тварам павярнуліся да сваіх гістарычных каранёў, даволі часта вялася гаворка пра уніяцкую царкву, і вялася не дарэмна, бо трэба было паказаць народу, хто быў яго сапраўдным абаронцам у часы гвалтоўнай асіміляцыі. Пісаў пра гэта і вядомы наш гісторык У. Пічэта. Паводле яго аб'ектыўных меркаванняў уніяцкая царква «была царквою халопства, была жывым адлюстраваннем жыццёвасці беларускай мовы. Ужыванне беларускай мовы ў царкоўным казанні, малітоўнікі і песнапенні на беларускай мове — з'явіліся знешнім адлюстраваннем жывучасці і жыццёвасці беларускай мовы. Беларускія парафіяльныя школы, ставячы перад сабой канфесійныя мэты, у той жа час падтрымлівалі ў народзе пісьменнасць. Спробы арганізацыі рознага тыпу духоўных школ на беларускай мове — сведчылі пра тое, як высока глядзела на сябе уніяцкае духавенства ў пытаннях духоўнай асветы».

Здавалася б, такая высокая адзнака ўніяцкай царквы на Беларусі нашым выдатным вучоным павінна была б з'яўляцца гісторыкам падставой не абыходзіць маўчаннем гэтую праблему пры даследаванні мінулага беларускага народа. На жаль, гэтага няма. Нават у пяцітомнай «Гісторыі Беларускай ССР» Брэсцкая царкоўная унія 1596 года пададзена між іншым і ўсяго толькі на трох старонках кнігі! Не пажадалі сказаць што-небудзь вартае пра уніяцтва ў нашым краі і на старонках Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Наадварот, тут яно характарызуецца як сродак выкаранення духоўнай культуры беларусаў, сцвярджаецца, што яго кіраўнікі нібыта служылі інтарэсам памешчыкаў і капіталістаў.

Не памылюся, калі скажу, што публікацыі ў перыядычным друку за апошнія два гады далі людзям куды больш звестак пра уніяцкую царкву, чым за папярэднія два-тры дзесяцігоддзі. Але ж гэтая праблема настолькі шматгранная і складаная, што яна можа быць вырашана ў той ці іншай ступені толькі на ўзроўні манюграфічнага даследавання. Што ж датычыць маіх педыходаў, дык яны будуць абмяжоўвацца ў асноўным толькі моўным аспектам у дзейнасці ўніяцкай царквы.

Брэсцкая царкоўная унія 1596 года не была чымсьці гвалтоўна і раптоўна навязанай прываслаўнаму насельніцтву Беларусі. Гэта ідэя не адзін год выношвалася ў галовах кіраўнікоў прываслаўнай і каталіцкай царкваў. Першая з іх не магла самастойна адстаяць у недатыкальнасці сваю веру ад націску польскай каталіцкай царквы і яе патрона — рымскага папы. Такое ў стане было зрабіць толькі з дапамогай прываслаўнай царквы Рускай цэнтралізаванай дзяржавы, што неабходна прывяло б да поўнай залежнасці беларускіх зямель ад яго. Гэтага ж не жадалі багатыя пласты беларускага насельніцтва і большасць іерархаў прываслаўнай царквы, хочучы быць самастойнымі гаспадарамі ў сваім доме. Ды і ў простага люду пасля жорсткага спусташальнага паходу рускіх войскаў у наш край, учыненых пажараў і амаль пагалоўнага знішчэння цывільнага насельніцтва Полацка, Магілёва і іншых гарадоў не магло быць цягі да сваіх усходніх аднаверцаў з Рускай дзяржавы. На час падпісання Брэсцкай уніі мінула ўсяго толькі 33 гады, як войскі Івана Грознага амаль дашчэнту зруйнавалі Полацк. Пра страшныя зверствы апавядалі землякам тыя нешматлікія шчасліўцы з 11 тысяч палонных беларускіх сялян, якім удалося выратавацца ўцёкамі з Масковіі ад невыносных здзекаў, а то і смерці. Яшчэ больш свежым у памяці людзей быў учынены ў 1580 годзе маскоўскімі войскамі пажар у Магілёве, ад якога ў горадзе ўцалелі толькі лічаныя дамы. Не магло не ведаць шырокія гушчы народу Беларусі і аб зверствах, якія чынілі ў суседняй краіне апырычнікі Івана IV. Многія з тых, каму цудам удалося выратавацца ад іх крывавагаў рук, уцяклі ў наш край і, вядома ж, не ўтойвалі ад людзей пра пе-

ранення здэкі. Наўрад ці пры ўсіх такіх варунах беларусы маглі глядзець на ўсходняга суседа як на нейкага збаўцеля і заступніка. Меў рацыю гісторык М. Спірыдонаў у час правядзення «круглага стала» на гістарычным факультэце БДУ імя У. І. Леніна (1988) заявіць, што «апраўдваць войны XVI стагоддзя Рускай дзяржавы супраць Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай рознай дэмагогіяй як гэта рабілі феодалы Расіі, некаторыя беларускія савецкія гісторыкі, — занятак бесперспектыўны. Гэтыя войны былі захопніцкімі, яны неслі беларускаму народу вялікія чалавечыя і матэрыяльныя страты».

Да ўсяго вышэйсказанага дададзім, што і ўдзел беларусаў у ваенных паходах польскіх войскаў на Рускую дзяржа-

васці рускіх ад уласных іх абрадаў і недасканалых да больш дасканалых, лацінскіх».

Як бачым, маючы наўзабаве адбыцца царкоўная унія — гэта ўжо і не такая вялікая трагедыя. Чалавечы ахвар, спавання беларускіх вёсак і гарадоў, інквізіцыя яна не патрабавала. Вядома, пры збегу неспрыяльных аналічнасцей унія магла і не развівацца так, як выкладалася папскім легатам. І яго абцяжненні захоўваць у значнай ступені абрады прываслаўнага богаслужэння засталіся б пустымі гукамі. Але ж чаму не было дапусціць і адваротнага, што пры перамене ўмоў у лепшы бок прываслаўнай царквы не толькі захаваліся абцяжненні ўніяцкай дэцыі, а нават і ўмацаваў іх, стане ў многіх адносінах незалежнай, будзе адпавядаць этнакультурным запатрабаванням сваіх вернікаў. Магчыма, з такімі думкамі і накіроўваліся неаднаразова ад прываслаўнай царквы ўладзімірскі епіскап Ігнаці Пацей і луцкі епіскап Кірыла Цярлецкі на сустрэчы з прадстаў-

перыядычных выданняў і адозвай на беларускай мове з'явілася састаўнай часткай прылучэння насельніцтва да каталіцызму. Словам, на самай ранняй стадыі апошняга распаўсюджвання — па нашай зямлі як доволі цывілізаваная канфесія. Толькі пазней, калі галоўным правадніком новай веры на Беларусі сталі іерархі польскай каталіцкай царквы і чыста канфесійныя мэты саступілі месца выключна палітычным, распаўсюджванне каталіцызму можа разглядацца як акт прымуовай этнічнай асіміляцыі беларусаў.

Думаецца, што Канстанцінопальская, а пазней Маскоўская патрыярхіі былі добра дасведчаны, што рабілася Ватыканам па ідэалагічнай і псіхалагічнай апрацоўцы беларускага народа да прыняцця

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук

РЭЛІГІЯ І МОВА

ву вёў толькі да паглыблення водападзелу паміж гэтымі даўма блізкамі ўсходнеславянскімі народамі. З боку ўладаў усходняй краіны патрэбна было б праводзіць у дачыненні да Рэчы Паспалітай больш гнуткую лінію, каб у час баявых дзеянняў не наносіць такіх смяротных ўдары па сваіх прываслаўных аднаверцах-беларусах. Вялікай не толькі тактычнай, але і палітычнай памылкай для Рускай дзяржавы было тое, што, ваюючы з Польшчай, яна так бязлітасна і варожа паводзіла сябе на беларускіх землях. Перыядычныя спусташальныя набеги на іх самым адмоўным чынам уплывалі на ўзаемаадносіны двух суседніх народаў.

Не садзейнічала гэтаму і палітыка Маскоўскай прываслаўнай мітраполіі. Эпоха Рэнесансу не абмінула Беларусь, і яе народ пацягнуўся да культуры, зразумеў, што надалей ужо неглы захоўваць царкоўнаславянскую мову ў набажэнстве. Як сведчаць публікацыі А. Сідарэвіча, прываслаўная іерархія не падтрымала ідэю пераходу літургіі на жывую мову беларускага народа, хаця ўсе звязаныя з гэтым выдаткі браў на сябе гетман ВКЛ Рыгор Хадкевіч. Трэба думаць, што не падтрымала толькі таму, што не бачыла ў прываслаўных беларусах самастойнага народа, мела на мзеце такіх рэчэй на яго роднай зямлі канфесійную палітыку, каб толькі дапамагчы рускаму цару стаць тут паўнаўладным гаспадаром.

Страх ад уціску з усходу невымерна павялічыўся ў многіх магнатаў і шляхты, высокіх духоўных асоб прываслаўнай царквы на Беларусі пасля таго, як у 1589 годзе было заснавана Маскоўскае патрыярштва. І падставы для такога страху сапраўды існавалі, бо апошняе не ўтойвала, што імкнецца аб'яднаць вакол сябе ўсе прываслаўныя царквы. Гэта тады ўзнік і атрымаў шырокае распаўсюджанне выраз: «Масква — трэці Рым і чацвёртае не быць». Рускія цыры і духоўны свет Масквы істотна памыляліся, калі думалі, што пад іх эгіду можа ахавацца і стаць беларускае прываслаўнае насельніцтва на базе агульнасці паходжання, спавання адной веры, блізкасці культур і моў. Усё гэта так, але неглы было забывацца, што беларусы ўжо не адно стагоддзе мелі самастойнае дзяржаўнае фарміраванне і таму пазбаўляцца незалежнасці, трапляць пад уладу нават і блізкага па розных этнакультурных прыкметах рускага народа супярэчыла іх інтарэсам.

У выніку такой авантурыстычнай і экспансіўнай палітыкі свеціц і духоўных улад Рускай дзяржавы прываслаўнае насельніцтва Беларусі па сутнасці засталася адзін на адзін з магутным наплывам каталіцызму. Адзіным правільным выйсцем з такога складанага становішча з'яўлялася згадзіцца на унію з каталіцкай царквой. Не сумняваюся, што тагачасныя кіраўнікі свеціц улады і прываслаўнага духавенства ВКЛ зусім не былі дрэннымі палітыкамі, як гэта, можа, цяпер каму-небудзь здаецца. Яны добра ўсведамлялі сабе, што для іх самастойнасці існуе сур'ёзная пагроза як з захаду, так і з усходу. З дзвюх бед выбраў, на іх погляд, менш страшную — ідучы на унію, яны не думалі цалкам адмовіцца ад веры продкаў: уступілі Ватыкану толькі тое, чаго неглы было адстаяць. А ён жа зусім і не патрабаваў ліквідацыі ўсіх характэрных прываслаўнаму богаслужэнню рысаў.

Вось як гэта ўз'яўлялася легатам рымскага папы Георгія XIII Антоніем Пасевіным, які ў канцы 70 — пачатку 80-х гадоў XVI стагоддзя знаходзіўся ў Польскім каралеўстве і на Беларусі: «Здаецца, выгаднае паступова прыцягваць рускіх (так ім іменаваліся беларусы, а Рускую дзяржаву ён называў Масковіяй. — Л. Л.) да каталіцкай веры, дазваляючы ім трымаць свае абрады і богаслужэнні, а ў далейшым пераканаць да прыняцця богаслужэння абрадаў рымскай царквы. Епіскапы паўднёва-заходняй Расіі могуць раіць свяшчэннікам не браць шлюб, — але налі б гэтыя апошнія не пагадзіліся на гэта, дык можна дазволіць ім шлюб па грэцкаму абраду; досыць, калі яны прымуць вывучэнне каталіцкай царквы... можна дапусціць у заходняй Расіі часова богаслужэнні на грэцкай мове, — яшчэ лепш на славянскай; гэта будзе тым выгаднай, што дасць магчымаць мала-памалу непрынятна пера-

нікамі каталіцкай царквы Рэчы Паспалітай і самім рымскім папам Кліментам VIII. Сведчанне павагі да прываслаўных епіскапаў можна лічыць наладжаны ім папам 23 снежня 1595 года ў Рыме адзіцыйны прыём, дзе практычна былі ўзгоднены ўсе пытанні, звязаныя з падпісаннем уніі. У спецыяльнай грамаце (буле) рымскага папы аб уніі гаварылася аб захаванні прываслаўных «абрадаў і цырыманіяў у богаслужэннях, у выкананні тайстваў і ў астатнім». Прываслаўны іерарх дамагіўся ад папы і згоды на наданне ўсім уніяцкім епіскапам сенатарскага звання, што павінна было садзейнічаць іх схіленню да уніяцтва.

Трэба сказаць, што і вышэйшае каталіцкае духавенства Рэчы Паспалітай, а таксама езуіты, што аселі на Беларусі, даволі разумна папрацавалі над тым, каб без асаблівага супраціўлення з боку кіраўнікоў прываслаўнай царквы адбылося яе зліццё з каталіцкай. Гэтыя ж самыя езуіты, якіх мы прывыклі падаваць на старонках літаратуры толькі цёмнымі фарбамі, адразу ж пасля прыбыцця на Беларусь пастараліся дасканала вывучыць мову яе насельніцтва і пачалі карыстацца ёю ў храмах у час казанняў. Бачачы, што пэўнай частцы мясцовых прываслаўных іерархаў здавалася ў цяжар залежнасць ад канстанцінопальскага патрыярха, каталіцкай царквой было зроблена ўсё, каб вызваліць з-пад яго ўлады прываслаўнага мітраполіта Вялікага княства Літоўскага. Адбылося гэта ў 1591 годзе.

Маёмным колам беларускага народа даспадобы прышла ініцыятыва каталіцкай царквы і перш за ўсё езуітаў па стварэнні тут розных тыпаў навучальных устаноў, што пазбаўляла неабходнасці пасылаць беларускіх дзяцей на вучобу ў краіны Заходняй Еўропы. Яшчэ да падпісання ў Брэсце царкоўнай уніі езуіты паспелі стварыць калегіумы ў Вільні, Полацку і Нясвіжы, адчыніць шэраг школ у беларускіх гарадах, дзе рыхтавалася моладзь у духу каталіцызму, здольная быць яго актыўным правадніком і нават сярод прываслаўнага насельніцтва. А сёй-той, бачачы, што езуіты навучаючы і створаныя імі школы бясплатна, стаў і сваіх дзяцей пасылаць сюды на вучобу. А гэта ж, як няцяжка зразумець, вяло да таго, што ў прываслаўных сем'ях вырасталі прыхільнае да каталіцкай ідэі маладое пакаленне. Каб яшчэ бліжэй прыцягнуць да сябе карэнае насельніцтва ВКЛ, езуіты пайшлі на ўважэнне ў Полацкім калегіуме беларускай мовы ў якасці навучальнай дыспліны. Мэтам пашырэння ўплыву каталіцызму на Беларусі садзейнічала пераўтварэнне ў 1579 годзе калегіума ў Вільні ў вышэйшую школу-акадэмію.

Заўважаючы вялікую прыхільнасць зможных людзей Беларусі да распаўсюджвання тут адукацыі, каталіцкая царква і яе верныя служкі-езуіты пайшлі яшчэ далей усё з той жа мэтай наблізіць да сябе насельніцтва гэтага краю. Яны адважыліся на тое, супраць чаго так упарціліся і канстанцінопальскі патрыярх, і сама прываслаўная царква на Беларусі: прыступілі да перакладу і выдання на беларускую мову свяшчэнных кніг — рэлігійнай літаратуры. Ватыкан даў згоду на пераклад катэхізіса Канізія, кнігі Скаргі аб грэцкай сізіме, пяці кароткіх трактатаў Генадэя Схолярэ аб памылках грэкаў, жыццёў прываслаўных святых. Нагадаю, што такі дазвол прыйшоў на Беларусь у той час, калі ў Маскоўскай Русі прызнаваліся за ерэтычныя спробы першаадрукароў Ф. Скарыны, а пазней І. Фёдарова па ўнясенні ўсяго толькі элементаў мясцовых моў у свяшчэнныя кнігі з мэтай іх лепшага разумення! Цалкам пагаджаюся з думкай спецыяліста па гісторыі каталіцызму на Беларусі Я. Мараша, што «выданне каталіцкіх кніг,

каталіцкай веры ці уніі. Гэтага неглы было ўтайць, бо рабілася яно адкрыта на працягу доўгага часу. Канстанцінопальскаму, а пазней маскоўскаму патрыярхам трэба было ведаць, што вярхоўны ўлада прываслаўнай царквы на Беларусі хочучь самастойна, незалежна да якога-небудзь іншага царкоўнага органа вырашаць пытанні рэлігійнага жыцця, і разумна было пагаджацца з такімі законнымі пажаданнямі. Не, такога не адбылося. Наадварот, з заснаваннем патрыярхіі ў Маскве для прываслаўнай царквы Беларусі ўзнікла яшчэ больш пагроза пазбавіцца нават самых элементарных правоў на незалежнасць. Маскоўскі патрыярх не лічыўся з тым, што ў выніку буйных перамен у сацыяльна-эканамічным, палітычным і культурным жыцці Беларусі рост этнічнай самасядомасці адбываўся і сярод духавенства, асабліва яго верхніх эшалонаў, таму ўсцвяджы спробы крута навізаць яму сваю волю павінна было выклікаць адмоўную рэакцыю. Так яно і здарылася. Не дарэмна ж многія найбольш уплывовыя прываслаўныя епіскапы Беларусі, грунтоўна ўзважыўшы, што ім абяцае палітыка маскоўскага патрыярха і рымскага папы, схіляліся да апошняга. Добра прадуманая, своечасова і старанна праведзеная Ватыканам на Беларусі работа не прайшла марна. Прабіў час для вядзення перагавораў аб уніі. Для большай гарантыі поспеху папа Клімент VIII звярнуўся з лістамі да канцлера Літоўскага княства Сапегі, кардынала Радзівіла Сіроткі і іншых вядомых дзеячаў з просьбай (не пагрозай!) падтрымаць унію.

Параўнальна нядрэжны для беларусаў выхад Брэсцкай царкоўнай уніі быў і нікам не толькі абачлівай, разумнай і то літні прываслаўных іерархаў, і пад ўздзеллічаль і яе падрыхтоўцы і падпісанні. На ходзе перагавораў станоў адобілася прасякнутая клопатамі аб з'яўленні ў родным краі пазіцыя канцлера Егіпца княства Літоўскага Льва Сапегі, хаця польскі кароль Сігізмунд III паслаў яго ў Брэст для абароны інтарэсаў каталіцкай царквы. Гэтую веру Леў Сапегі прыняў зусім гэтаўна, у 1588 годзе, і калі быў надрукаваны трэці па ліну С. тут Вялікага княства Літоўскага, асноўным аўтарам якога з'яўляўся сам канцлер. Выкладзены ў Статуце ідэі забліжэ печвалі Беларусі даволі высокаму ступеню аўтаномнасці ў складзе Рэчы Паспалітай. Ад гэтых ідэяў Леў Сапегі не мог адзіць і ў пытаннях, якія разглядаліся ў Брэсце пры падпісанні царкоўнай уніі. Літоўскаму канцлеру не магла не імпававаць даданае уніяцкай царкве права вясці набажэнства на мясцовай мове, бо разумны чалавек не мог не бачыць, што гэта выратуе беларускі народ ад апалявання і ад русіфікацыі. Свае адносіны да роднай мовы ён так вызначыў у адным з артыкулаў Статута 1588 года: «А пісар земскі па-руску (г.зн. па-стараруску. — Л. Л.) маець літарамі і слоўмі рускімі ўсе лісты, выписы... пісаці, а не іншай мовай і слоўмі».

Брэсцкая царкоўная унія не была ні паражэннем беларускага народа, ні здрадай у дачыненні да прываслаўных Рускай дзяржавы. Пайсці на такі крок вымусілі тагачасныя нялёгія абставіны. Адстаяць у поўнай недатыкальнасці каноны прываслаўнай веры ў беларусаў не стала сілы. Прасіць дапамогі ў Рускай дзяржаве было неабяспечана з-за яе экспансіўных планаў у дачыненні да беларускіх земляў. Прываслаўнае духавенства Беларусі таксама не адважылася асаблівай цягі да гэтай дзяржавы, бо і свеціцкі ўлады, буйныя шляхецкія і трымалі царквы ў гэтай залежнасці.

У нашай літаратуры пранікненне каталіцызму на Беларусь найчасцей тлумачыцца ўмелым выкарыстаннем ім розных формаў падману і славых метадаў і амаль зусім выпадае з-пад увагі звесткі, якія прывабляюць і багатае ўнутранае ўбаранне яго храмаў, прыгожае афармленне цырыманіяльных службаў, хросных хадоў. Сучасныя засведчылі, што да іх выказвалі даволі высокую зацікаўленасць многія беларускія мяшчане і вясцоўцы. Не адмаўлялі сабе ў магчымасці паназіраць за прыгожымі каталіцкімі ўрачыстасцямі таксама беларускія юрэй і татары. Такая зацікаўленасць радавых лю-

Працяг. Пачатак у нумары за 19 ліпеня г. г.

дзе да знешняй прывабнасці каталіцкіх рытуалаў вельмі непакоіла праваслаўнае духавенства і яно мела на гэта падставу, паколькі даны фантар часта служыў прычынай перамены людзьмі сваёй веры.

У такіх складаных умовах нялёгка было выбраць надзейны шлях для выратавання ад акаталічвання. Таму не павінна здзіўляць, што многімі ўнія дзвюх хрысціянскіх рэлігій разглядалася як адзіны спосаб сарваць намер Польскай царквы запанаваць у нашым краі, для чаго яна вельмі выкарыстоўвала сваю дзяржаўную каталіцкую царкву. Апошняя ж у адрозненне ад падобных канфесій у іншых краінах Еўропы не вызначалася талерантнасцю, прычым аб гэтым нямага пастараліся самі князі Вялікага княства Літоўскага, ужо пачынаючы з Ягайлы (1377—1392 гг.), які паставіў перад сабой мэту любымі спосабамі садзейнічаць далучэнню да рымскай царквы сваіх падданных, у тым ліку, вядома, і праваслаўных беларусаў.

На разбурэнне пачаткаў рускай праваслаўнай царквы на Беларусі была скіравана ўся дзейнасць пратэстантаў і кальвіністаў, прыхільнікамі якіх тут неўзабаве сталі даволі ўплывовыя магнатарскія роды, у тым ліку і Радзівілы. Гэта ім належала «заслуга», што да пачатку 60-х гадоў XVI стагоддзя ў Наваградскім ваяводстве з больш чым 600 шляхецкіх дамоў грэцкай веры не адракліся ад яе толькі шаснаццаць.

Не верыцца, каб усё гэта заставалася невядомым для Канстанцінопальскай патрыярхіі, але яна бяздзейнічала, пакідаючы беларускі народ адзін на адзін з каталіцызмам, пратэстанцтвам і кальвінізмам. Першым наведваў праваслаўную царкву ў Рэчы Паспалітай Канстанцінопальскі патрыярх Іярэмій толькі ў 1588 годзе, што супала з 600-годдзем ад часу хрышчэння Русі. Не ведаючы славянскай мовы, ён адчуваў тут сябе чужым чалавекам і вельмі мала зрабіў для падтрымання аўтарытэту царквы сярод яе вернікаў, хоць і знаходзіўся тут каля пяці месяцаў. Паездка яго не аслабіла папулярнасці ідэі маючай адбыцца уніі праваслаўнай і каталіцкай царкваў. «Прыхільнікі праваслаўя», — справядліва пісаў на пачатку нашэга стагоддзя свяшчэннік С. Стальмашэнка, — знаходзілі унію непалазбежным сродкам для выратавання рускай царквы ад знішчэння з боку пратэстантаў і лацінства.

Сама ідэя царкоўнай уніі не была якойсьці новай, уласцівай толькі для Беларусі з'явай. Шэрагу краін Еўропы з ёю дэвалюе сутыкнуцца значна раней, яшчэ пры падпісанні ў 1274 годзе Ліёнскай і ў 1439 годзе Фларэнтыйскай царкоўных уній. У час апошняй упершыню ўдалося грэкаў прымірыць з рымскай царквою. У канцы 70-х гадоў XVI стагоддзя нунцый рымскага папы Грыгорыя XIII езуіт Пасевін вёў размову пра заключэнне уніі паміж каталіцкай і праваслаўнай царквамі і з рускім царом Іванам Грозным. Адмовіцца ад уніі яму было куды прасцей, чым Беларусі. Пасевін па-

кінуў Маскву, не выканаўшы мэты сваёй паездкі. Адзінае, што вынеслі з яе, гэта неабходнасць да таго, як ехаць у Рускую дзяржаву з данай місіяй, спачатку схіліць да уніі ці каталіцызму вернікаў рускай праваслаўнай царквы ў Рэчы Паспалітай. Як бачым, нібы самой гісторыяй было наканавана беларусам першымі з усходніх славян узяць на сябе ўдар, які рыхтаваў добра спрактыкаваны ў інтрыгах Ватыкан сумесна з каталіцкім духавенствам і свецкай уладай Польскай царквы.

Унія паміж праваслаўнай і каталіцкай царквамі выратавала Беларусь ад тых страшэнных бедаў, якія дэвалюе звадаць многім краінам свету ад рознага роду канфліктаў на рэлігійнай глебе. Для пераводу праваслаўных беларусаў ва уніятаў не спатрэбілася ўжываць крывавы меч і крыві накіштаў тых, якімі насаджалі сярод іншых народаў хрысціянства Таўтонскі (Нямецкі) ордэн. Беларусь абмінула інквізіцыя з яе страшэнным судзілішчам аутадафа, калі асуджаных ерэтыкаў, а часта і проста іншавярных жывымі спалвалі на кастры. Не дэвалюе Беларусь перажыць і Варфаламееўскай начы, у час якой каталікі ў Парыжы 24 жніўня 1572 года былі забіты дзве тысячы гугенотаў (прыхільнікаў кальвінізму). Нарэшце, усталяваўся мір і гэта сабе і не такога, як хачэцца, — міру і згоды паміж двума галоўнымі канфесіямі на Беларусі не прывяло да масавай міграцыі людзей паводле рэлігійнага фактара, з чым дэвалюе сутыкнуцца шмат якім краінам. Таму і нават самы найбольш змрочны фант у гісторыі уніяцкай царквы, звязаны з дзейнасцю полацкага архіепіскапа езуіта Іясафата Кунцэвіча, несумярны з чалавечымі ахвярамі, якія панеслі іншыя народы ў час блзітасных рэлігійных канфліктаў. За парушэнне патрабаванняў уніі паступова распаўсюджваць новую веру сярод праваслаўных нібыта сам Бог паслаў пакарэнне на езуіта Кунцэвіча: ён быў забіты паўстанцамі 12 лістапада 1623 года ў Віцебску. На вялікі жаль, яго забойства было выкарыстана свецкімі і духоўнымі ўладамі Польскай Кароны для ўзмацнення на Беларусі нацыянальна-рэлігійнага прыгнёту. Але варта тут заўважыць, што грубае парушэнне Іясафатам Кунцэвічам дасягнутай уніяцкай епіскапамі дамоўленасці з рымскім папам асуджаў сам гетман Вялікага княства Літоўскага католік Леў Сапега. Аднаму таксама, што казаняў ва уніяцкіх храмах архіепіскап Кунцэвіч вёў толькі на беларускім мове.

З прызнаннем уніі Беларусь не стала больш залежнай ад Польскай Кароны. Пра гэта, да прыкладу, сведчаць фанты выхаду рымскіх папаў на канцлера Вялікага княства Літоўскага Льва Сапегу, неаднаразовыя просьбы да яго, а не за гадзі мацаваць справы уніі. Сама па сабе Брэсцкая царкоўная унія не мела на мэце абавязковае, немінучае размыццё беларускага народа як самабытнага этнаса ці пераўтварэнне яго ў большую залежнасць ад Ватыкана, чым, скажам, усіх іншых народаў, якія вызначалі каталіцкую альбо уніяцкую веру. Наадварот, уніятам Беларусі многае пакідалі з іх былой праваслаўнай рэлігіі. Гэта ўжо кіраўнікі польскай каталіцкай царквы, узяўшы на сябе ролю пасрэдніка па правядзенні палітыкі Ватыкана ў Вялікім княстве Літоўскім, так далёкабачна ажыццяўлялі яе, што на першы план выступілі не столькі канфесійны, колькі этнічны прычынны, імкнучыся ў канчатковым выніку зрабіць беларусаў не так на-

толікамі, як палякамі. Але гэта ж адразу выклікала адмоўную рэакцыю, рэзкі пратэст народных мас, бо беларусы ў перыяд сярэднявечча, не ў прыклад іх нашчадкаў другой паловы XX стагоддзя, валодалі дастаткова высокім узроўнем этнічнай самасвядомасці. Яны неаднаразова звярталіся з просьбай да самога рымскага папы абараніць іх ад апені польскай каталіцкай царквы. Можна, наго-небудзь і здзівіць, але здаралася і такое, што ў час канфрантацыі праваслаўнага ці уніяцкага насельніцтва Беларусі з каталіцкай царквой Польшчы папа не падтрымліваў апошнюю, зразумела, мяркуючы, што такім спосабам можна дасягнуць большага.

У нашай гістарычнай літаратуры па пытаннях рэлігіі некаг не прынята пра гэта пісаць, але я лічу патрэбным звярнуць увагу чытача на тое, што экспансіянісцкая палітыка, якую царкоўныя і свецкія ўлады Рэчы Паспалітай праводзілі на беларускіх землях, знаходзіла асуджэнне і ў многіх сумленных палякаў. Для пацвярджэння сказанага можна спаслацца на выказанні ў 1613 годзе думкі дабрамільскага, візенскага і мосціцкага старасты Шчэскага, які адкрыта выступаў супраць гвалтоўных дзеянняў папства і каталіцкай царквы на Беларусі і Украіне, заяўляючы, што «хто парушае законы і разбурае згоду паміж народамі, з якіх складаецца Рэч Паспалітай Польская, той наносіць смяротны ўдар у сэрца айчыны. Такая сварка, якую пачалі мы з рускім народам (трэба разумець: беларускім. — Л. Л.) — адзінакроўным нашым братам, гэта і ёсць сардэчная рана, якая, будзь нават і самай малой, прыносіць смерць».

Шчэска называе беларускі народ высакародным і лічыць, што пры далучэнні яго да каталіцкай рымскай меры трэба «дзеінічаць прыстойна і па вывучэнні Хрыста», што духоўныя мэты неабходна дасягаць толькі духоўнымі сродкамі. «Але адбіраць царквы пры дапамозе гайдукоў, мучыць іскамі ў трыбуналах, хапаць папоў, выганяць манехаў — гэта не адпавядае вывучэнню і волі збаўцеля нашага. Хутэй такія словы да такіх тычацца: «Шукаеш свёй карысці, а не хрыстовай».

Пазней рускія гісторыкі праваслаўя, асвятляючы Брэсцкую унію, будучы вельмі ахвотна распісваць негатыўныя з'явы ў паводзінах тых царкоўных іерархаў, якія ў ліку першых прынялі новую веру. Іх абвінавачваюць у згвалтаванні маладых дзяўчат, забойствах, растратах, дваажэнстве, рабаўніцкіх наездах на навакольныя вёскі і іншых злачынах, каб толькі даказаць, што унію прымалі не сумленныя кіраўнікі, здраднікі праваслаўнай веры. Такія гісторыкаў лёгка зразумець: яны выконвалі сацыяльны заказ Найсвяцейшага ўрадавага Сінода і вышэйшай улады Расійскай імперыі і да таго ж у большай частцы самі вызнавалі праваслаўную веру.

Такую неардынарную падзею ў рэлігійным жыцці беларускага народа, як уніяцтва, нельга ні толькі ўсхваляць, ні толькі ганьбаваць. Улічваючы складанасць самой справы, тут, зразумела, зусім нельга было пазбегнуць даволі сур'ёзных памылак, а адсюль і параўнальна частых і вострых выступленняў супраць новай канфесіі, асабліва калі груба парушалася выдадзена папам Кліментам VIII була, як гэта было зроблена езуітам Іясафатам Кунцэвічам. Народ не мог быць аб'якавым і раўнадушным да веры сваіх продкаў. Як-нікак пад той час праваслаўе на Беларусі ўжо налічвала стагоддзі.

Нельга пагадзіцца з даследчыкамі, якія лічаць, што павольнае распаўсюджанне уніяцкай веры на Беларусі ўсё ж тлумачылася жорсткім супраціўленнем з боку праваслаўнага насельніцтва. Утаймаваць яго хапіла б сілы ў свецкіх і царкоўных уладаў Рэчы Паспалітай і самога Ватыкана. Проста ўстаноўка была не падганяць ход падзей, бо, як паказваў горкі вопыт рэлігійных войнаў у Еўропе, гвалтоўнае насаджэнне новай веры ў большасці выпадкаў можа толькі ўзмацніць рэакцыю. Ды і тэмпы распаўсюджвання новай веры былі не такімі ўжо павольнымі. Праз сорак гадоў пасля Брэсцкай царкоўнай уніі з чатырох мільёнаў жыхароў Літвы і Беларусі палавіна была схілена да уніяцтва ці лацінства.

Так склалася — не без волі і ўдзелу саміх жа вернікаў, — што ва ўмовах Беларусі ўвядзенне уніяцтва доўжылася цэлыя дзз стагоддзі, што, зядома, не здаралася інтарэсам свецкіх і рэлігійных уладаў Рэчы Паспалітай. Таму яшчэ і ў XVIII стагоддзі сям-там польскія магнаты і шляхта, служыцелі каталіцкай царквы ішлі на гвалтоўны перавод праваслаўных храмаў ва уніяцкія.

Практычна ўсё ж мірныя метады, а не гвалтоўнае ўкараненне уніяцтва, захаванне за ім асноўных праваслаўных абрадаў, рытуалаў, атрыбутыкі і дазволілі апошняму з цягам часу стаць самай масавай канфесіяй на Беларусі.

(Працяг будзе).

Рыгор НЯХАЙ

25 ліпеня на 77 годзе жыцця памёр вядомы беларускі пісьменнік, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны Рыгор Восіпавіч Няхай.

Рыгор Няхай нарадзіўся 22 лістапада 1914 года ў вёсцы Сяліба Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. У 1935 годзе скончыў Мінскі Белпедтэхнікум, працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў Калодзішчанскай сярэдняй школе Мінскага раёна, вучыўся на Літаратурным факультэце Мінскага настаўніцкага інстытута. У гады Вялікай Айчыннай вайны ваяваў на Паўднёвым і 1-м Украінскім франтах, у партызанскай брыгадзе на Чарнігіўшчыне. Прайшоў ваеннымі дарогамі Польшчы, Германіі, Чэхаславакіі, Аўстрыі, Венгрыі.

Пасля вайны працаваў у газеце «Літаратура і мастацтва», часопісе «Полымя», у Дзяржаўным выдавецтве БССР.

Першыя творы Рыгора Няхай з'явіліся ў перыёдыцы яшчэ ў 1935 годзе. Ён аўтар зборнікаў вершаў «Па сонечных узгорках», «Маё пакаленне», «Вялікі мой і цікі акіяны», «Размова з восенню», «Асенняя пракосы»... Працаваў ён і ў галіне прозы. Яго кнігі «Навалінае рэха», «Герой не адступаючы», «Сарочы лес» і іншыя былі прыхільна сустрэты ўдзячнымі чытачамі. Для дзяцей Рыгор Няхай напісаў кнігі «Пра храбрага хлопчыка», «Як расцвітае кветка». Плённы набытак у аўтара на ніве перакладаў — творы С. Тудора, М. Стэльмаха, Ю. Мельнічука, А. Твардоўскага, М. Рыльскага, П. Тычыны...

Рыгор Няхай зрабіў літаратурны запіс кнігі «Партызанскі край» В. Лівенцава, «Браты па зброі» Я. Вятрова, «Палескія былі» І. Шубітыдзе.

За мужнасць і гераізм, праяўленыя ў гады вайны, за вялікую адданую працу на карысць нашэ бацькаўшчыны Рыгор Няхай узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Перастала біцца сэрца яшчэ аднаго таленавітага сына Беларусі, спачывае плённае ядро пісьменніка, але голас яго гучыць, слова яго ідзе да чытача. Памяць пра Рыгора Няхай назаўсёды застаецца з намі, яго папелічкі і сябрамі, прыхільнікамі яго таленту.

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Уладзіміру МАШКОВУ з прычыны напнаткаўшага яго гора — смерці БАЦЬКІ.

«БАЦЬКАЎШЧЫНА»

ЗАПРАШАЕ У ПАДАРОЖЖА

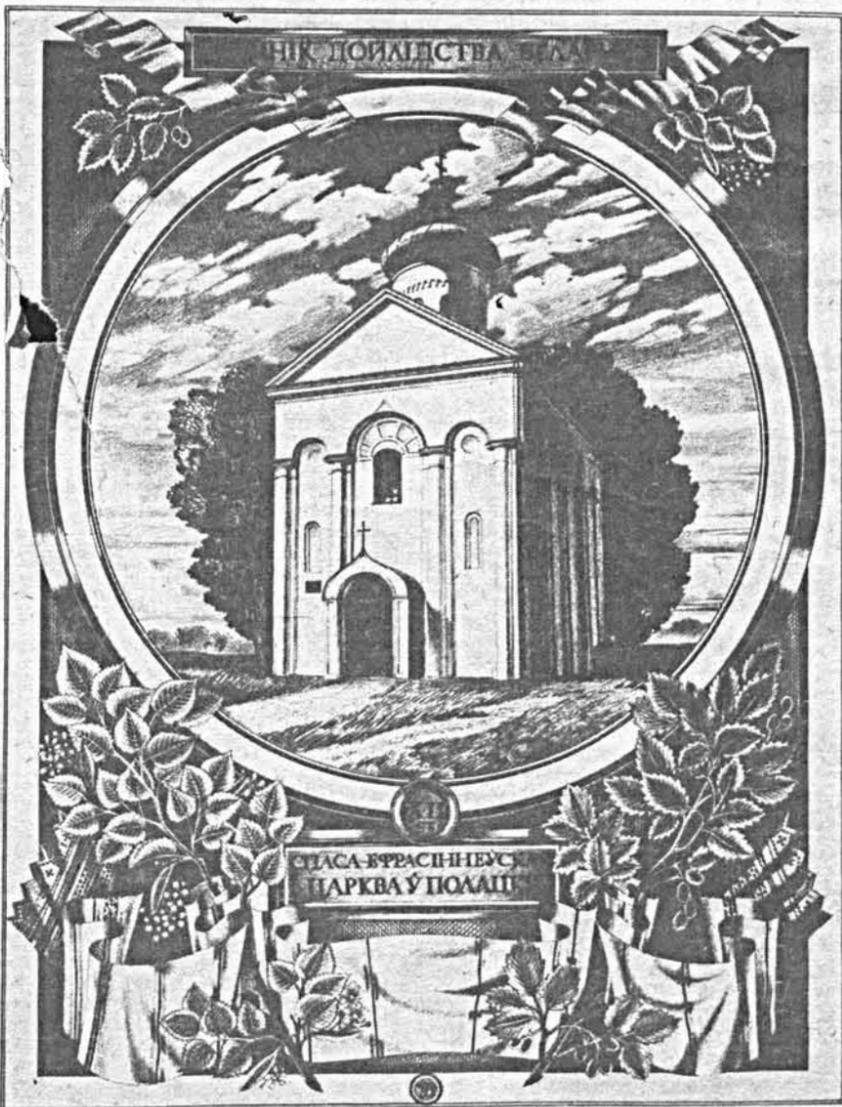
Турыстычная дырэкцыя згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» ладзіць з 26 жніўня па 3 верасня 1991 года падарожжа на цеплаходзе «Леанід Собінаў» па маршруце «Маскоўская кругасветна». Маршрут пачынаецца ад Паўднёвага рачнога ванзала г. Масквы і праходзіць па рэках: Масква—Ака—Волга і заканчваецца на канале Імя Масквы.

На месцы ўпаўнення р. Акі ў Волгу на правым беразе расцінуўся Ніжні Ноўгарад, дзе палову свайго жыцця пражыў выдатны беларускі паэт М. Багдановіч. Круіз прысвечаны сотым угодкам вядомага песняра Беларусі, а таму пад час падарожжа турысты наведваюць мясціны, звязаныя з жыццём паэта на Волзе.

Запрашаем усіх, хто хоча пабыць у гэтым падарожжы, на цеплаход «Л. Собінаў». Агульны працяг маршрута 1873 км. Кошт пуцёўкі ў залежнасці ад катэгорыі кают 450—500 руб. Сем'і, што набудуць пуцёўкі ў двухмеснай каюце, маюць права ўзяць з сабою дзяцей да 12 год без прадастаўлення асобнага месца за дадатковую аплату. Прымяніцца налетку ўзляўні.

Даведні па тэл. 23-66-21, Мінск, вул. Сухая, 4 ЗБС «Бацькаўшчына».

Л. ВЯРКОВІЧ.

3 серыі «Помнікі доілідства Беларусі». Мастак У. БАСАЛЫГА.

НА МАГІЛЕ ПАЭТА

100

Шмат у нашым жыцці ёсць дарог. А вядуць яны ўсе да магілы.

М. Багдановіч.

Кажуць, што смерць, як і нараджэнне — дзея ўзвышанае. Таксама кажуць, што нараджэнне не з'яўляецца пачаткам, гэтаксама як смерць — канцом. Мы не будзем разважаць пра смерць, паспрабуем абмысліць ўсе ўзвышаныя моманты, бо наш артыкул мае практычны мэты. Мы хацелі ўзнавіць і захаваць гісторыю пошукаў магілы нашага любімага паэта Максіма Багдановіча.

1917 г.

25(12) мая ў Ялце адзінока памірае класік беларускай літаратуры Максім Багдановіч. Хто хаваў паэта, хто замаўляў царкоўную службу ў саборы А. Неўскага — невядома.

Праз чатыры дні з Сімферополя на аўтамабілі прыехаў бацька — Адам Ягоравіч. Ён наведваў магілу сына. Хто суправаджаў яго пры гэтым — невядома.

1923 г.

Адам Ягоравіч піша ўспаміны пра сына, дзе паміж іншага згадвае наведанне магілы.

«Пахавалі яго на ялцінскіх могілках, што недалёка ад Мікалаеўскай вуліцы ў накірунку гор, на самым ускрайку могілак ля дарогі з супрацьлеглага боку боку, г.зн. з боку гор. У галавах пастаўлены невялікі белы крыж з надпісам на бляшанай таблічцы яго імя (студэнт Максім Адамавіч Багдановіч) і калі ён памёр. У дзёны сажаных па прамоў лініі ад галавы пахаваны студэнт Карлсан. Паведамляю як некаторую прыкмету. Месца абрана надзвычай няўдала: ліўні і патокі з крутога схілу лёгка маглі размыць магілу. Я наліў вартуўніка, каб магілу ўмацаваць і ўпарадкаваць, пакінуў грошы гаспадыні, каб пасадзіць ніпарысы і куст ружаў, прасіў сачыць за гэтым двух знаёмых, у тым ліку і дачку майго саслужыўца, асабістую знаёмую Максіма, але ці зроблена гэта — не ведаю. Праз некалькі дзён я паехаў з Крыму. Двойчы пісаў з Яраслаўля знаёмым, але не атрымаў адказу: вядома, як дзейнічала ў гэты час пошта, ды й людзям было не да чужых магіл».

Гэта першае і, здавалася б, вельмі дакладнае апісанне магілы. Але ўскраек могілак праз пэўны час перастае быць ускрайкам, горы і мора не з'яўляецца ў дэдазеным выпадку арыенцірам. Усе адлегласці, згаданыя праз пяць год, з цяжкасцю могуць прэтэндаваць на дакладнасць. Застаецца:

1. Магіла знаходзіцца на схіле.
2. На магіле быў драўляны крыж з бляшанай табліччай.
3. Побач пахаваны студэнт Карлсан (галоўны арыенцір).

1924 г.

У Ялту прыязджаюць маладыя паэты — У. Дубоўка, А. Вольны (Ажгірэі), А. Александровіч. Ім трэба адшукаць магілу, каб да 10-годдзя з дня смерці ўрад рэспублікі змог паставіць на ёй помнік і такім чынам ушанаваць памяць класіка. Працэс пошукаў апісаны ў артыкуле У. Дубоўкі «На Багдановічавай магіле» («Узвышша» № 2, 1927).

«Агледзелі двое могільнікаў у межах Ялты. Заходзім у цэрквы, каб адшукаць запісы ў царкоўных кнігах — няма. Урэшце, у аўторак, 18 жніўня надумаліся пайсці на «новы» могільнік, што за горадам. Зацікавілі вартуўніковых сынаў, якія ўзяліся дапамагаць шукаць».

Прышлі на другі дзень, 19 жніўня. Хлапчуні прынеслі нам таблічку з жалобным напісам, але крыжа няма... Аназлася, хлапчуні адрывалі таблічкі ад крыжоў і коўзалі іх з каменнай гары, па адхону... Ці варта вінаваціць іх? — гэта было адзінай забавай іх. Не пакрыўдзіўся б на іх і нябжочны, які меў таное вялікае замілаванне да маладога жыцця».

Знаходзім магілку, пра якую казаў Я. Дыла (магіла Карлсана?). Але наволаі яе таксама магілкі з паламанымі крыжамі. Урэшце, падабраўшы з зямлі планку, правярнуўшы самыя дробныя дэталі, спыніліся ля шунанга. У правільнасці не магло быць ніякага сумніву... У тым жа часе далі тэлеграму ў Менск, каб прыслалі адтуль грошы на пастаўку помніка. Гэты помнік стаўляў ужо Цішка Гартны паводле свайго праекту, бо мы павінны былі ехаць дахаты. Перад ад'ездам сфатаграфавалі магілу, каб пасля не прыйшлося ШУНАЦЬ НАНОВА. Таблічка ад магілы з жалобным напісам і негатывы фатаграфіі перададзены намі Інстытуту Бел. культуры пасля прыезду».

У 1924 г. у Ялце былі Новыя гарадскія могілкі (за горадам), Лівадзійскія (па дарозе на Лівадзію), Аўцкія і могілкі Іаана Златавуста (у межах горада).

Абыходзячы «могільнікі ў межах горада», У. Дубоўка не мог знайсці запісаў у царкоўных кнігах; хаця на Аўцкіх могілках была Успенская царква, а на могілках Іаана Златавуста — адпаведна такая ж капліца. Але М. Багдановіча хаваў на Гарадскіх могілках і адпавядалі ў саборы Аляксандра Неўскага.

1990 г.

Запіс у царкоўнай кнізе адшукала супрацоўніца Ялцінскага гісторыка-літаратурнага музея Зінаіда Георгіеўна Лівіцкая. Вялікі ёй дзякуй. Гэты дакумент пацвердзіў, што Багдановіч быў пахаваны менавіта на Гарадскіх могілках.

1991 г.

У юбілейны год пачалі з'яўляцца чуткі, што магілу Багдановіча ўжо некалькі разоў пераносілі: ці то з адных Ялцінскіх могілак на другія, ці ў межах адных могілак, у сувязі з будаўніцтвам дарогі.

Мэтай нашай камандзіроўкі было ўдакладненне ўсіх фактаў, якія тычацца смерці, пахавання, месца знаходжання магілы паэта. Шмат пытанняў узнікла яшчэ ў Мінску пры чытанні ўспамінаў бацькі, лістоў Язэпа Дылы да Адама Ягоравіча Багдановіча, артыкула Дубоўкі. Напрыклад: «Таблічка ад магілы з жалобным напісам і негатывы фатаграфіі перададзены нам Інстытуту Беларускай культуры пасля прыезду», — пісаў Дубоўка. А што ж яны пакінулі на адшуканай магіле? Праўда, супакоілі ўспаміны Дубоўкі пра Цішку Гартнага: «я ўзяў фатаграфу, склаў нанова крыж, сфатаграфавалі і дадаткова сустрэўшыся з Цішкам Гартным, звязіў яго на могілкі, паказаў месца. Пасля я паехаў з Крыма, а Змітро Хведаравіч, атрымаўшы ад Беларускага ўрада належныя грошы, арганізавалі ўстаноўку надмагільнага знака».

16 мая 1990 г.

Мы сустрэліся з З. Лівіцкай, якая адшукала царкоўную кнігу. Ад яе даведліся, што перанос магіл з адных могілак на другія ў Ялце сапраўды быў: частку магіл з Аўцкіх (Батурынскіх) могілак перанеслі на могілкі Іаана Златавуста (Палікураўскія). На месцы Аўцкіх могілак — сквер. Дакладна вядома, што Багдановіч быў пахаваны на Гарадскіх могілках, таму гэты перанос не мае ніякага дачынення да магілы паэта. Зінаіда Георгіеўна распавяла, што ў 1942 годзе Ялту наведвалі беларускія пісьменнікі (хто — невядома). Разам з дырэктарам Ялцінскага краязнаўчага музея Яўгенам Андрэвічам Варанцовым адшукалі магілу на Гарадскіх могілках. Пра экспедыцыю 1924 г. Зінаіда Георгіеўна нічога не ведала. З Я. Варанцовым сустрэцца не давялося: па прычыне яго цяжкай хваробы.

А колькі разоў магілу Багдановіча адшуквалі нанова?!

У Ялце ў нас быў яшчэ адзін клопат — выстава (музей у мініяцюры), якую музей Максіма Багдановіча падрыхтаваў да стагоддзя з дня нараджэння паэта. Адкрыццё выставы адбылося 17 мая ў Ялце, экспанавалася яна ў Ялцінскім гісторыка-літаратурным музеі, у доміку, дзе ў свой час жыла Леся Украінка. У Сімферопальскі абласны архіў выбраліся 20 мая — і безвынікова. Дакументаў, якія нас цікавілі, там не аказалася. І нам адказалі, што нават калі такія некалі існавалі, то пад час грамадзянскай вайны іх выкарыстоўвалі на мясцовым рынку ў якасці абгорткавай паперы.

31 мая 1991 г.

Былія Новыя Гарадскія, а цяпер Старыя Гарадскія могілкі. Афіцыйна зачынены ў жніўні 1986 г.

Сонца залаціць вершаліны нерухомых кіпарысаў, паветра поўніцца водарам экзатычных кветак. Тут, дзе спакой і цішыня, дзе забыты ўсе крыўды і спадзяванні, дзе ўсё дыхае ў лад з зямлёй, пахаваны «пясняр чыстае красы». Помнік з шэра-брунатнага вапняка пафарбаваны ў белы колер, два бел-чырво-на-белыя сцяжкі, шмат кветак.

Аглядаем навакольныя магілы. Замест безыменных крыжоў, пра якія згадваў У. Дубоўка, — пахаванні 70-х гадоў: «У дзёны сажаных па прамоў лініі ад галавы», дзе быў пахаваны студэнт Карлсан, — магіла 1971 года. За метраў восем па адхоне — адзінокая магіла 1915 года. Каля Багдановіча пахаваны тры пісьменнікі: Бірукоў (п. 1966 г.), Дзмітрыеў (п. 1936

г.), Лін (п.1958 г.). Магіла Ліна Паўла Рыгоровіча паралельна магіле Багдановіча, адлегласць паміж імі — п'ятар метра, помнік і агароджа абсалютна аднолькавыя, надмагільны знак Багдановічу «стаўляў Цішка Гартны паводле свайго праекту». Напэўна, праектам Цішкі Гартнага быў толькі надпіс на помніку, а сама пірамідка — стандартнай. Няўжо гэтыя стандарты такія жывучыя, што не змяніліся з 1924 да 1958 года?

Заходзім у кантору, яна знаходзіцца тут жа пры ўваходзе (вул. Блюхера, 28). У канторы нас сустракае п'янаватая прыёмшчыца загазаў. «Так, так, знаю, — гаворыць яна, — магіла беларускага паэта. Яе перанесли да нас у 1971 годзе. Я яе ўжо два гады ўсім паказваю і расказваю». «Вось так узнікаюць чуткі, — думаем мы. Просім паглядзець дакументацыю. У кнізе ўліку адзначаны сектар, рад, нумар магілы, але старыя (даваенныя) магілы не адзначаны наогул».

22 мая 1991 года.

Сустракаемся з начальнікам могілак П. Каваленкам і старэйшым работнікам могілак (з 1961 г.) В. Рашэтнікавым. Пётр Мікалаевіч Каваленка растлумачыў, што ўся дакументацыя на могілках вядзецца з 1947 года, да вайны не вялася, да рэвалюцыі — невядома. Плана могілак не існуе. Месца, на якім сфатаграфаваліся ў 1924 г. Дубоўка, Ажгірэі, Александровіч, паводле слоў П. Каваленкі, вельмі падобна на 36 сектар, дзе знаходзіцца магіла Багдановіча. Абвядную дарогу каля могілак будавалі ў 1959 годзе, але магілы пры гэтым не пераносілі. П. Каваленка ўпэўнены, што пасля вайны магілу не пераносілі, і да вайны гэта не мела сэнсу.

У В. Рашэтнікава, які быў далакопам, наглядчыкам і каменчыосам, мы пацікавіліся, чаму ў людзей, пахаваных у розныя часы, аднолькавыя помнікі? «Адзін помнік можа быць выкарыстаны не адзін раз», — адказаў нам былы каменчыос.

Цяжка разважаць аб падзеях 74-гадовай даўнасці,

Ялта 1924 г. А. Ажгірэі, У. ДУБОУКА і А. АЛЕКСАНДРОВІЧ на магіле Максіма БАГДАНОВІЧА. (Здымак перададзены ў фонды музея В. Ю. ДЭ-КОНСКАІ і Т. Ю. ПШЫРКОВАІ).

не маючы на руках пісьмовых дакументаў. Шмат людзей у розныя часы высвятлялі тыя жа пытанні, што і мы ў 1991, юбілейным годзе. На прыкладзе запісам у царкоўнай кнізе, успамінамі А. Я. Багдановіча, артыкулам У. Дубоўкі добра відаць, што толькі факты, зафіксаваныя на паперы, застаюцца фактамі на працягу часу, усё астатняе мяняецца, знікае без следу. Мы ўпэўнены, што шмат у каго ёсць здымкі магілы, зробленыя ў розныя гады, ёсць людзі, якія б маглі распавесці гісторыю сваіх пошукаў, і пры гэтым маглі б адкрыцца новыя факты. Было б добра, каб уся інфармацыя была сабраная ў музей, які з'яўляецца ідэальным сховішчам і культурнай установай, якая накіроўвае ўвагу людзей на пэўныя праблемы і фарміруе грамадскую думку.

Наш адрас: 220029, г. Мінск, вул. Горкага, 7-а, Літаратурны музей Максіма Багдановіча.

Алена КІСЯЛЕВІЧ,
Паліна КАЧАТКОВА,
супрацоўнікі музея.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГӨП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СЎІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталій ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛІМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацыі.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СЎІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12